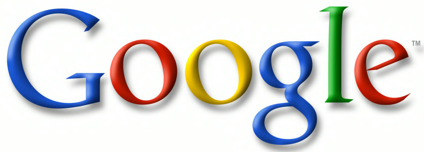

YAED

PHILOSOPHORUM
GRAECORUM VETERUM
RELIQUIAE.

LOVANII,
TYPIS VANLINTHOUT ET VANDENZANDE.

XENOPHANIS COLOPHONII

CARMINUM

RELIQUIAE.

DE

VITA EJUS ET STUDIIS

DISSERUIT, FRAGMENTA EXPLICUIT, PLACITA ILLUSTRAVIT

SIMON KARSTEN,

PHIL. THEOR. MAG. LITT. DOCT. SOCIET. DISCIPL. ET ART. TRAJECT. ADSCRIPT.
IN ATHEN. BRUXELL. PR.

Ὡς καὶ ἐγὼν ὄφελον πυκινοῦ νόου ἀντιβολῆσαι
Πρεσβυγενὴς ἔτ' ἐών!

XENOPHANES apud Timon.

BRUXELLIS,

SUMTIBUS I. FRANK, BIBLIOPOLAE.

1830.

CLARISSIMO VIRO,

PHILIPPO GUILIELMO VAN HEUSDE,

ORDINI LEONIS BELGICI ADSCRIPTO,

ACADEMIAE RHENO-TRAJECTINAE PROFESSORI, INSTITUTI REGII BELGICI, ACADEMIAE BRUXELL., SOCIETATUM REGG. GOETTING. ET BEROLIN. SOCIO ETC.

PHILOSOPHIAE PLATONICAE INTERPRETI ELEGANTISSIMO,

PRAECEPTORI SUO,

D. D.

AUCTOR.

Quum interdum, dilectissime Heusdi, memoria repeto adolescentiae illud tempus quod in Academia vestra transegi, nulla mihi jucundior solet esse recordatio, quam privatarum illarum institutionum, quibus Platonis scripta explicare nobis solebas. Nam cum intellexisses, nonnullos nostrum adolescentum, qui tum eramus his studiis deditì, clarissimum hunc philosophum accuratius cognoscendi esse cupidos, tu non solum hortatione tua stu-

dium nostrum incitasti sed sponte nos invitasti, ut apud te una illius scripta legeremus. Itaque statis diebus domum tuam conveniebamus, ubi cum nos in circulo familiariter admodum considentes Platonem legebamus, tu ita omnem philosophi mentem explicabas, ita animos nostros tuo disserendi lepore et gravitate movebas et delectabas ut, utrum magis Platonis nos lectio an tua teneret humanitas et elegantia, plane nesciam; illud certum, tanto nos tua voce incensos esse Platonicae philosophiae studio et amore, ut nunquam fere nisi ἐνθουσιῶντες *a te discesserimus, et pomeridianae illae sessiones revera nobis viderentur disputationes in Academia. Ibi autem quum saepe de multis sermocinaremur veteris philosophiae quaestionibus, tum interdum quoque sermo incidit in priscos illos sive philosophos sive sapientes, a quibus non pauca viderentur fluxisse, quae Platonis illustravit ingenium. De quibus quum ego studiosius quaererem, memineris, vir praestantissime, te aliquando me esse hortatum ut dispersas eorum reliquias accuratius colligerem, et quod opus jam pridem* Henr. Stephanus, *edita* Poësi philosophica, *inchoasset, exaedificarem et perficerem. Propositum placuit, idque initium mihi fuit suscipiendi operis, quod confidebam tua me opera tuoque consilio adjutum non infeliciter effecturum. Sed non ita multo post accidit, ut in* Athenaeum Bruxellense *ad literas docendas sim vocatus; quod munus ut lubens accepi, dolui tamen quod et veteri consuetudine, tua maxime,*

me orbatum videbam et multis destitutum librorum subsidiis, quibus ad perficiendum illud opus carere non possem. Qua difficultate facile ab incepto opere essem deterritus, nisi adjumento mihi fuisset eruditissimorum hominum favor, qui suppeditandis librorum copiis studia mea promoverunt. In his praeter ceteros de me promeriti sunt J. Geelius, *Leydensis Academiae professor et bibliothecarius, vir non magis eruditione quam humanitate excellens, et* C. Bernhardius, *qui tum Lovaniensi bibliothecae praefectus, nuper ereptus nobis et Cassellas in patriam revocatus est. Utriusque benevolentiae quantum debeam gratus agnosco. Eorum enim copiis instructo contigit mihi satis lautam comparare veteris philosophiae supellectilem, in qua disponenda et ornanda, quantum mihi a ceteris studiis et occupationibus superest otii, collocabo. Jamque primum meorum studiorum fructum edidi disputationem hanc de Xenophane, nuper ad te missam; quae si tibi, ut spero, non plane rudis nec impolita videatur, scias id partim etiam deberi operae* Schmitzii, *antiquarum literarum in Academia Lovaniensi lectoris, eruditissimi viri mihique amicissimi, qui chartarum plagulis accurate perlegendis et subinde limandis opus meum ornavit.*

Misi ergo ad te, Heusdi, *hunc librum tuoque nomini dedicavi; quod cur fecerim, nec tu qui meum animum nosti, nec quisquam qui tua merita tuamque prae-*

stantiam cognoverit, mirabitur: feci illud non modo, ut tua auctoritate scripta mea commendarem, sed magis etiam, ut studium in te meùm significarem et debitas tibi solverem gratias, siquidem justum est, cujus operis suscipiendi ipse auctor extiteris, ejus quoque quasi primitias tibi offerri. Quodsi senserim tuo arbitrio laborem meum probari, tantum mihi valebit tua auctoritas, ut aliorum quoque judicia minus reformidem. Tu autem valeas, vir praestantissime, diuque et ad patriae disciplinae praesidium et ad literarum decus salvus sis et incolumis, etiam atque etiam opto.

Dabam Bruxellis, mense Julii 1830.

In artium et disciplinarum investigatione nihil est ad doctrinae fructum efficacius quam earum originem indagare, fontesque persequi e quibus humanitatis studia et incrementa repetenda et explicanda sunt. Quod si in ceteris artibus diligenter quaerere solemus, quanto majore studio et diligentia idem faciendum est in philosophia, omnium artium principe: ceterae enim artes singulae ad singulas ingenii, doctrinae, industriae partes referuntur; philosophia vero pertinet ad id quod summum est in homine, mentem et cogitationem, quae quantum ceteris ingenii artibus excellit, tantum quoque illius indagatio dignitate et amplitudine reliquis studiis et disciplinis est anteponenda. Quid enim aut praeclarius aut ad cognitionis fructum uberius, quam animum hominum mentemque cognoscere, viam indagare qua sensus suos et notiones explicuerit, rerum caussas rationesque exploraverit, et omnem naturam quasi evolvens paullatim ad meliorem judicandi rationem, ad altiorem humanitatis gradum, sit perducta. Quodsi philosophiae

cognitio ipsa argumenti gravitate se commendat, non minus commendatur veterum in hoc studio praestantia et auctoritate. Repetenda est enim philosophia a Graecis, qui cum ingenii vigore maxime excelluerunt, tum cogitandi et disserendi studio ita floruerunt, ut ab iis non inventa modo haec disciplina, sed exculta atque ad summam paene perfectionem sit adducta. Quis enim ignorat, quanta semper fuerit Platonis et Aristotelis auctoritas, qui cum per multa secula principatum in philosophia tenuissent, tum nostra etiam aetate maximis doctorum hominum et philosophorum studiis celebrantur. Hi tamen priusquam ad culmen illud possent pervenire, quam multi exstiterunt doctrina et ingenio excellentes, quorum studiis et inventis patefacta jam via est, quam illi sunt persecuti. Quamobrem et ad literarum cognitionem et ad eruditionis fructum maximi est momenti, veterum illorum cognoscere monumenta quibus et seriorum scripta illustrantur, et doctrinae incrementa fontesque aperiuntur e quibus ad tantam amplitudinem philosophia excrevit.

Si vero ad veteris philosophiae incunabula recedamus, ejus initia non solum, ut plerarumque artium, fuerunt obscura, sed eadem diu quoque neglecta atque a multis adeo contemta sunt et vituperata. Philosophiae enim quum ea sit natura, quae non certis adstricta regulis certisque finibus septa teneatur, sed progrediatur semper et magis magisque se

evolvat et amplificet; eo factum est ut primordia ejus mox sequentium philosophorum lumine obruerentur, veterumque inventa posteriores, qui clariora et ampliora cognovissent, contemnerent. Sic fontes despexerunt, unde ipsorum doctrina emanasset. Multi fuerunt qui omnem paene illam philosophiam, quae ante Socratem et Platonem viguisset, rudem et infantem existimarent, inanibus quaestionibus et vana jactatione plenam, sapientiae et eruditionis expertem. Itaque quod de Thalete fertur eum, quum aliquando in siderum contemplatione intentus imprudens decidisset in foveam, a muliercula derisum esse, quod in coelestibus rebus et abstrusis intuendis defixus, quae ante pedes essent non videret, similiter de universa illorum philosophia existimarunt, eam in vanis et abstrusis quaestionibus occupatam, utilitatis veritatisque fuisse inanem. Et quo magis firmaretur haec opinio, testem proferebant Socratem, qui non semel fateatur se ex illorum disquisitionibus nihil profecisse, et qui ideo potissimum parens philosophiae sit appellatus, quod, explosis superiorum argutiis, philosophiam de coelo devocasset et ad vitam hominum moresque traduxisset (*). Quidam vero durius etiam in veteres illos invecti sunt, graves homines et religiosi, eos accusantes quod captionibus suis veritatis funda-

(*) Vid. Xenoph. Memor. I, 1, 11. Platon. Phaedon. p. 64. ed. Wyttenb.

menta labefactassent et religionis virtutisque semina divinitus in animis sparsa exstinxissent. Quis enim nescit, quam multi eorum fuerint ἄθεοι, ab ipsis veteribus suisque civibus damnati? Quid ergo? Eosne, quos illi e civitatibus suis arcendos censuerunt, nos amplectemur, eorumque disciplinam jam dudum obsoletam renovare et in philosophiae lucem proferre studebimus?

Hujusmodi ergo caussis aliisque factum est, ut vetus philosophia multis olim invisa, a pluribus contemta aut certe parum studiose tractata sit. Longum foret et ab hac disputatione alienum ad haec singula respondere. At tamen quis non videt, quamvis extollenda sit merito Socraticae philosophiae praestantia, et quamvis eorum qui antea exstitissent multi fuerint errores et ineptiae, non ideo tamen aut studium illorum vituperandum aut philosophiam negligendam esse, quae nisi ab exiguis initiis profecta variisque disceptationibus agitata fuisset, numquam talis exsistere, qualis in Platone et Aristotele fuit, potuisset.

Nimirum difficile et arduum fuit iter ad philosophiam: non enim, ut ceterae artes, vel in rerum usu et oculorum adspectu posita vel divino quodam mentis instinctu excitata est, sed remota a communi sensu

nec nisi multo labore et assidua mentis agitatione parta. Itaque veteris poëtae dictum

Non simul humano generi Dí cuncta dederunt,
Monstravit sed longa dies meliora repertis *,

optime in philosophiam transferri potest. Ecquis ergo miretur eos, qui primi hanc viam tentarunt, non nisi multis difficultatibus multisque erroribus consecutos esse ut ad altiora tendere et quasi in interius philosophiae sacrarium intrare liceret. Sed quo magis haec explicentur, de ejus studii origine et incrementis pauca disseramus.

Origo philosophiae non ab uno quodam auctore repetenda est, sed ducenda ex ipso Graecorum ingenio et humanitate, quae quum ad cultûs maturitatem pervenisset, sponte hominum animos quaerendi studio commovit et ad philosophandum deduxit. Prima effloruerat omnium artium poësis, parens humanitatis; erant poëtae iidem quondam atque sapientes et vates, solertia ceteris excellentes et divino ingenio praediti, quales apud Graecos Eumolpus, Musaeus, Orpheus, alii, fuisse feruntur. Hi primi feroces hominum mores voce formarunt et ex agresti incultaque vita ad mitiorem cultum traduxerunt; primi celebranda

(*) Xenophanis versus ex interpretatione H. Grotii. Vid. infra Fragm. XVI.

rerum natura et majestate divina inertes mentes ad religionis sensum excitarunt : sic et melioris vitae et divini cultus initia a poësi repetenda sunt. Rudes erant primorum hominum de natura notiones, sed naturali simplicitate, nullo artificio fucatae. Mox vero eas fingendi arte ornare coeperunt poëtae, in quibus principes Hesiodus et Homerus, qui pulcerrimam exprimentes naturae speciem Deos effinxerunt ad humanam similitudinem. Hi carminum suorum suavitate et elegantia ita tenuerunt Graecorum animos, ut eorum fabulae omnium consensione probatae quasi religionis auctoritate consecrarentur, ipsique Graecae mythologiae auctores vulgo haberentur *. Horum exemplum sequentes poëtae secuti fabulas suo quisque modo ornarunt et auxerunt, variisque Deos informarunt imaginibus ; sic veteres fictiones novis deinceps augeri, variari, et immutari coeperunt. Temporis vero progressu, quo magis vita moribus formari artibusque excoli coepta est, eo magis etiam hominum studia et notiones se explicuerunt : veteres opiniones paullatim senescere, novae exsistere, quae tam poëtarum carminibus quam in mysteriis celebratae cultioris doctrinae semina disperserunt et maturiorem cogitandi sentiendique rationem praepararunt. Tandem coëuntibus temporum momentis, septimo fere ante Christum seculo, ingens facta est rerum conversio,

(*) Herodot. II, 53.

quae in Asia minori exorta, inde serpsit per Italiam et Siciliam, denique totam occupavit Graeciam, et maximam effecit rerum publicarum, disciplinae, studiorum immutationem. Civitates novis motibus agitatae, novis legibus conditae; artes pleraeque, quae ad vitae cultum pertinerent, inchoatae aut excultae; nova literarum et poëseos genera inventa et celebrata denique immutata jam sentiendi cogitandique ratio et ad altiorem humanitatis gradum perducta videbatur. Ergo quid mirum, hominum mentes novo quoque quaerendi studio impulsos fuisse, ut in rerum omnium divinarum humanarumque naturam diligentius inquirerent, quae veteres poëtice lusissent studiosius retractarent, sensuum imagines ad naturae veritatem revocarent? Hoc studium ut primum commotum est, mirabile quanto flagraverint discendi ardore: multi reliquerunt sedes suas, ut peregrinas regiones perlustrarent, exterarum gentium mores, civitatum instituta cognoscerent, prudentes homines et sacerdotes convenirent quorum sapientia fierent doctiores; multi res suas neglexerunt, quo liberius rerum contemplationi et doctrinae studiis vacarent. Quid multa? Tum primum illuxit philosophia quae a discendi studio et sapientiae amore nomen est adepta.

Philosophiae forma qualis initio fuerit, accuratius definire difficile est. Ut enim ea quae natura gignit,

vel quae arte efficiuntur, non statim suam propriamque formam exprimunt, sed primo confusa videntur, neque distinctis lineamentis neque corporis figura, sic philosophia, quum primum nasceretur, suam speciem non expresse ostendit, sed confuse et obscure, ut vix posset ab aliis disciplinae generibus discerni. Quaecumque cogitandi laborem quaerendique studium requirerent, ea omnia complectebatur philosophiae nomen. Versabatur in cognoscendis gentium et populorum rebus gestis, moribus, institutis, in explorando terrarum regionumque situ et natura, in contemplando siderum motu; philosophi iidem erant et astronomi, physici, geographi, historici, politici; omnes denique artes, quae postea sunt generibus distinctae, eo tanquam communi vinculo continebantur. Itaque amplissimus patebat philosophis doctrinae campus, per quem libere vagarentur nullis circumscripti regionibus. Sed tamen in tanta rerum varietate unum quiddam erat, quod praecipue teneret eorum mentes, naturae contemplatio : hanc universam animo peragrantes, rerum omnium caussas rationesque perscrutabantur et, quo quidque occultius esset eo studiosius admirati, tam universa quam singula indagarunt, tum animalium, plantarum, lapidum naturas, tum universi mundi originem, primordia, caussasque quibus orta essent omnia et quibus continerentur. Qui in hac contemplatatione intenti toto animo se

quaerendi studio dederent, hos demum philosophos appellandos esse Pythagoras censuit *.

In his autem cognoscendis varias secuti sunt vias: alii, vi sensuum commoti, quaecumque possent oculis perspicere, investigabant; alii, mentis instinctu incitati, abstrusiora persequebantur: sic plures exstiterunt philosophantium quasi familiae, Ionici, Pythagorei, Eleatici; quorum multiplici disquisitione tactae jam sunt gravissimae quaestiones, quas postea summi philosophi uberius pertractarunt. Sed qui primi ad haec accederent, quamquam incredibili essent scientiae ardore, tamen experientiae rerum erant expertes, in disserendo paene rudes, destituti plerisque discendi instrumentis, quibus naturae aditus est aperiendus; contra imbuti poëtarum fabulis, et ipsi, nisi poëtico plane ingenio, poëseos tamen colore tincti. Quo factum est, ut quae rerum observatione et cogitatione perspicere non possent, ea, mentis impetu incitati, fingendo supplerent: sic multa philosophorum commenta poëtarum fabulis fuerunt similes; cosmogonias finxerunt portentis et imaginibus plenas; tota denique eorum philosophia poëseos tactu colorata, non magis φιλόσοφος erat quam φιλόμυθος, tam fabularum quam veritatis amans, unde non immerito philosophia haec poëtica potest appellari. Verum

(*) Cicero Tusc. Qu. V, 3.

tamen, quamvis plena sit fictionum rerum veritatem obscurantium, apparent in his praeclarioris ingenii vestigia, quibus verae philosophiae vim agnoscas. E multis pauca afferamus exempla.

Philosophiae vis praecipue in eo cernitur ut rerum genera anquirat, quae in natura videntur dissoluta et dispersa, ratione componat, legibus adstringat, certisque comprehendat formis mente expressis, quas intueatur tanquam exempla et species eorum quae oculis adspiciuntur. Cujus sive artis sive notionis quum ipsa natura sensum quendam in animis impresserit, quo rudes etiam homines et indocti variarum rerum naturas et genera concipiant, universa quaedam principia agnoscant, summi rerum omnium principis et auctoris imaginem mente informent; philosophiae est, quae natura inchoavit, explicare, obscuras et complicatas intelligentiae notiones evolvere, aperire, certisque formis exprimere quo cuncta referantur. In his multa jam veteres illi acute viderunt. Veluti quum Deum esse antiquissimi jam homines crederent, tacita naturae praesensione, qualis vero esset, in infinita illa rerum varietate vix possent suspicari, accuratius explicare instituerunt philosophi: viderunt in perpetuo illo rerum fluxu et vicissitudine unum quoddam esse constans et ab omni mutatione vacuum; quam naturam animo informantes expresserunt talem, quae sola esset revera (τὸ ὄν),

sola divina et aeterna haberetur. Hinc celebratum illud decretum : ἓν τὰ πάντα, *unum esse omnia.* Neque tamen eo fuerunt contenti; processerunt longius. Mirabantur enim, si unum modo esset, unde oriretur tanta illa generum varietas, tanta naturae vicissitudo : intellexerunt ergo, esse in universitate et generum diversitatem et unam quandam vim qua cuncta constringantur. Quae notio posita quidem est in communi intelligentia et quasi Promethei igniculis, ut Plato fingit, in hominum animis sparsa (*), explicuerunt vero philosophi et certa rationis forma comprehenderunt, principia universi statuentes εν καὶ πολλά, *unum esse et multa.* Porro si de vi divina quaeramus, cui ignota est Anaxagorae sententia, qui Deum statuit ipsam mentem (τὸν Νοῦν), caussam omnis naturae, qua et ab initio effecta et ordinata essent omnia et perpetuo regerentur; hunc esse totius mundi, coeli terrarumque, rectorem : ὡς Νοῦς ἐςὶ βασιλεὺς ἡμῖν οὐρανοῦ τε καὶ γῆς (**). Si vero rerum naturam inspiciamus et perpetuae ejus vicissitudinis leges caussasque quaeramus, quis non admiretur Empedocleam sententiam, qua finxit duo principia inter se contraria, Amorem et Discordiam (Φιλίαν et Νεῖκος), quorum mutua contentione cum omnia perpetuo motu fluxuque agitentur, tum sempiternus naturae ordo con-

(*) Plato Phileb. p. 16 C.

(**) Plato ibid. p. 28

servetur. Quo placito praecepit jam et poëtice adumbravit idem quod tot seculis postea mathematicis rationibus demonstratum est a Neutono. ille Si parum docte diligenterque sententiam suam exposuit, at hoc in eo est etiam magnificentius, quod universi principia non ad naturalem quandam necessitatem, sed ad vim divinam retulit, qua omnia haec, quae supra et supter, tanquam uno vinculo constricta iisdem legibus gubernentur.

Possent multo plura afferri exempla; sed ex iis quae attuli satis patere arbitror, minime contemnenda fuisse veterum studia, eosque, licet in plerisque halucinarentur, multa tamen quasi philosophiae instinctu jam sensisse quae posteriores diligentius perspexerunt. Neque vero ipsae eorum fabulae, etiamsi veritatis sint expertes, prorsus spernendae sunt: in his enim cum multa apparet vetustatis effigies, tum initia cernimus a quibus profecta est philosophia et excrevit. Qui enim primi naturam intuerentur, quasi nebula obducti, de rebus divinabant potius quam certa ratione statuebant; paullatim demum, studii assiduitate exercitati rerumque usu edocti, eo pervenerunt, ut clarius cernerent et rerum rationes melius intelligerent. Etiamsi igitur fateamur veteres de plerisque tantum balbutiisse, at quis tamen balbutientis philosophiae voces contemnat nec lubenter

primos illos quasi radios exceptet, quibus clarior humanitatis lux paullatim adfulsit.

Si vero vetera illa diligentius persequi volumus, in multas saepe offendimus difficultates, eo maxime, quod plerorumque qui de his retulerunt testimonia aut leviora sunt aut obscuriora. Habemus quidem auctores illis aetate proximos, Platonem et Aristotelem, quorum scripta non magis ingenio quam doctrinae copia excellunt et multa veteris sapientiae monumenta conservant; verum hi, etsi saepe antiquiorum dicta tangunt et interdum memoriam celebrant, tamen quum non id agerent ut superiorum rationes et placita exponerent, sed ut accepta ab illis redderent ampliora, ea potissimum memorarunt quae vel laudarent ipsi vel reprehenderent, eademque sententiae suae plerumque accommodarunt. Patebant etiam tum doctorum studiis antiquitatis fontes, neque vulgo accuratiorem eorum explicationem desiderabant; si quae diligentius vellent cognoscere, ea in commentarios solebant referre unde ipsi ad usus suos expromerent. Itaque ut universa literarum, sic philosophiae historia antiquis fuit paene intacta. Accuratius haec persequi instituerunt seriores, et jam inde a Theophrasto, qui cum in physicis sententias veterum latius explanavit, tum singulari etiam libro physicorum opiniones carptim enarravit *. Maxime

(*) Φυσικῶν δοξῶν ἐπιτομαί.

vero, postquam literae e Graecia Alexandriam transmigrarunt, cum augeretur in dies et philosophantium numerus et opinionum discrepantia ac veteres fontes jam exarescere coepissent, philosophi et literati homines in antiquitatis pervestigatione occupati eo operam dederunt, ut vetustatis reliquias et placita undique colligerent, dispersa componerent et ordine digererent. Hinc magnus exstitit librorum numerus priscorum placita explicantium, quorum ipsa multitudo antiquiorum scriptorum auctoritati offecit et ipsos fontes paene obruit. Ab his rivulis ducta sunt pleraque illa philosophiae compendia quae ad nostram aetatem pervenerunt, Plutarchi, Galeni, Origenis, Stobaei, aliorum, quae nota sunt omnibus. Horum quae ratio sit, ipsi librorum tituli indicant. Non enim mentem et sententiam philosophorum explicant, sed placita tantum designant, certo ordine disposita, brevibus inclusa sententiis, adeo exiliter, adeo jejune, ut ne umbram quidem referant antiquitatis : e quibus si quis putet illorum rationem posse intelligi, haud melius existimet quam si ex Iliadis quadam epitome Homeri ingenium vellet judicare. Majus quiddam et amplius desiderat philosophiae cognitio. Ut enim gentium historia non eventuum actorumque notatione contenta est, sed et caussas eorum et consilia quaerit, et rerum opportunitates temporumque momenta designat, et ut cujusque populi mores, studia, cultus significetur, exspectat; sic phi-

losophiae historia non placitorum notatione contenta est, sed et singulorum rationes indagat et universam eorum vim mentemque pertractat, et in cujusque philosophi sensum, cogitationem, maturitatem inquirit; quae nisi ita exponantur, ut adumbrata saltem cernatur vetustatis effigies, profecto ipsa placitorum cognitio (si ea tamen cognitio possit appellari) jejuna ac paene inanis putanda est.

Horum paene nihil ex compendiis istis perspicias; neque solum manca sunt et jejuna, sed praeterea multis vitiata erroribus. Nam quum singula tantum notarent decreta, nulla ratione inter se juncta, sed quasi membra a corpore divulsa, omni argumentatione denudata, eo factum est ut pleraque parum recte intelligerent, sententiam illorum suo judicio accommodarent, et perverse interpretando vel potius interpolando eorum mentem obscurarent. Ita, exempli gratia, veterem philosophiam, nulla adhuc partium distributione divisam, illi pro suo arbitrio in certa loca descripserunt, certasque constituerunt philosophorum classes: alios dialecticen, alios ethicen, alios physica vel metaphysica docuisse narrant; similiter ad methodum alios faciunt dogmaticos, alios scepticos; in quibus tamen omnibus ita ambigunt et inter se dissident, ut facile intelligatur, ista omnia non e veterum auctoritate sed ex illorum arbitrio fluxisse.

Hi igitur quum tali ratione vetera omnia confuderint, non mirum ab eruditioribus eorum testimonia, nisi locupletiorum auctoritate firmarentur, haud magni aestimata fuisse. Neque tamen plane spernenda sunt. Pleraque enim placita ab iis commemorata e melioribus ducta sunt fontibus, e quibus hi tanquam rivuli ad tempora nostra manarunt; qui si multis sunt sordibus contaminati, plura tamen in iis insunt vetustatis vestigia, quae si diligentius eruantur, non dubium est quin ad illustrandam veterem philosophiam plurimum conferant.

Ac multa quidem horum jam dudum docti homines, qui in literarum et philosophiae historiam operam studiumque contulerunt, ingenii sagacitate et doctrinae copia declararunt; quibus studiis in dies magis magisque auctis et explicatis jam id consecuti sumus, ut multo clariorem et locupletiorem habeamus veteris philosophiae notitiam. Nec pauca tamen relicta sunt tam in singulis placitis quam in universa eorum doctrina, quae accuratiorem explicationem desiderant. Ad haec illustranda in praecipuis doctrinae subsidiis ponendae sunt ipsae antiquitatis reliquiae, ipsa philosophorum dicta quae sparsim apud scriptores commemorantur. Etsi non integrae quidem supersunt illorum disputationes, sed non nisi fragmenta quaedam quasi tabulae e communi naufragio relictae, haec tamen sunt ipsius vetustatis mo-

numenta, quae et auctoritate multo plus valent quam seriorum testimonia, et multo clarius eorum mentem illustrant, et quasi expressis vestigiis viam nobis indicant quo in explicandis reliquorum testimoniis judicium nostrum dirigamus.

Praeterea alia est etiam horum utilitas. Quod enim in omni literarum genere, in poësi, in eloquentia, diligenter studemus, ut non modo quid dictum sit, sed quo quidque modo dictum sit, cognoscamus, idem in philosophia attendendum est. Namque ut poëtae ingenium, ut oratoris vim, nisi percepta eorum voce, sentire non possumus, similiter philosophi judicium et mentem perspicere non poterimus, nisi, qua disserendi ratione, quibus verbis notiones suas expresserint, cognoverimus. Quae quidem cognitio in Graecorum lingua eo majorem habet studii delectationem et fructum, quod haec non ad aliarum gentium similitudinem efficta, sed ipsius populi ingenio expressa, ita refert eorum mentem et studia, ut in hac tanquam in speculo omnis eorum cultus et humanitas refulgeat. Exculta primum a poëtis ita ornata est orationis ubertate verborumque lumine, ita ad numerorum suavitatem composita, ita ad omnes animi sensus motusque effingendos formata, ut poëseos et musicae vis in ea maxime dominetur. Post vero, quum Graecorum ingenia a poëseos studio ad philosophiam maturescere coepissent, etiam lingua eorum magis

magisque limata et subtilius exculta est, ut quasi una adolescens maturioris ingenii habitum referret. Philosophi enim novam animo informantes naturae speciem et novas effingentes rerum notiones, quaesiverunt etiam nova vocabula et verborum significationes; perscrutati sunt linguam, ut notitias in ea tanquam in vestigio repositas eruerent et doctrinae luce illustrarent: sic e philosophia etiam grammatices et rhetorices initia effloruerunt. Satis ergo intelligitur, ambo haec, et philosophiam Graecorum et ipsam linguam, arctissime fuisse conjuncta, et illius reliquiis explicandis hujus cognitionem illustrari. Multa enim in his exstant orationis et verborum vestigia, quae indicant, quomodo Graecorum lingua a poëtica venustate ad philosophiae subtilitatem exculta sit et ad eum perfecta eruditionis gradum, ut orationis elegantia, ubertate, acumine, omnes alias linguas superaret. Quae cognitio non magis ad antiquitatis quam ad omnem doctrinae scientiam est utilissima.

Sed quid plura commemorem? Quantae utilitatis sit horum indagatio et omnes agnoscunt et jam dudum eruditissimi homines probarunt, qui in his aperiendis operam suam posuerunt. Quorum in primis memorandus est H. Stephanus qui, edita *Poësi philosophica*, principum nonnullorum ex antiquissimis philosophis fragmenta collegit, utilissimo sane opere, etsi pro illius aetatis ratione nulla paene arte

limato, nullo doctrinae lumine illustrato; plura etiam omisit quae tum adhuc vel latentia vel incognita serior demum aetas in lucem protulit. Postea vero, maxime nostra aetate, multi et literatissimi homines ad haec studia se contulerunt, Brandisius, Boeckhius, Schleiermacherus, Sturzius, Schaubachius, alii, qui singulorum fragmentis explicandis multum lucis attulerunt philosophiae. Quorum nos exemplum secuti proposuimus veterum philosophorum, eorum maxime qui ante Platonem floruerunt, fragmenta recensere : in his principes erunt Xenophanes, Parmenides, Empedocles, Anaxagoras, Heraclitus, Democritus, aliique doctrinae ratione cum his conjuncti; fortasse adjungemus etiam Pythagoreos, Philolaum praesertim et Archytam, item Orphica quaedam et alia, prouti otium, studium, doctrinae facultas meum laborem moderabitur.

Horum autem quamquam multa jam ab aliis sunt tractata, tamen sic agere institui, ut omnia ex ipsis fontibus depromta recenseam et, adhibitis illorum operibus, mea ratione illustrem; tum etiam quaestiones subjungam, quibus gravissima eorum philosophiae placita et rationes declarentur. Opus autem ita describam, ut et singuli auctores singulis voluminibus absolvantur et omnes inter se ordine quodam cohaereant.

Jam initium facturus sum a Xenophane, Eleaticorum auctore, de quo in hoc volumine agetur. In colligendis hujus fragmentis studui me esse diligentem, tamen num quaedam fortasse me fugerint a quotidiano librorum commercio et literatorum frequentia remotum, etsi non credo, affirmare tamen non audeo. Haec autem quoniam erant pauciora quam ut sententia ejus inde perspici posset, eo studiosius persecutus sum scriptorum testimonia illius placita referentium, ut horum copia quodammodo illorum penuriam compensaret.

De Xenophane qui singulatim scripserunt, praeter alios memorandi Feuerlinus et Roschmannus; uterque scripsit *Dissertationem Histor. Philosoph. de Xenophane*, editam Altdorf. 1729, 4°. Utrumque autem scriptum adeo rarum est, ut paene jam e doctorum notitia evanuerit. Equidem cum diu frustra quaesîssem, contentus esse debui iis quae alii inde retulerunt. Neque tamen magni facienda videtur haec jactura, quum non dubium videatur quin pleraque, deinde ab aliis retractata, jam diligentius exposita sint.

Xenophanis fragmenta quae ad philosophiam pertinent recensere instituit Fülleborn, *Beytraege zur Geschichte der Philosophie*. Copiosius et eruditius explicuit Chr. Aug. Brandis, edita *Commentationum Eleaticarum parte prima*, Altonae 1813, in qua Xe-

nophanis, Parmenidis et Melissi doctrinam e propriis ipsorum reliquiis exposuit. Nuperrime his accessit Victor Cousin, *Nouveaux Fragmens philosophiques*, Paris 1828, quibus interposita est pp. 9-95 dissertatio de Xenophanis vita, studiis, doctrina, copiose, eleganter eruditeque scripta. Desiderabatur vero adhuc plenior et limatior Xenophanis fragmentorum συναγωγή; itaque et hanc comparavimus et quaecumque de eo relata sunt, adhibitis illorum copiis, ita exposuimus, ut neminem dicturum arbitrer, me ex aliorum scriniis scripta mea compillasse

DE XENOPHANIS VITA, AETATE, STUDIIS.

§ 1.

Xenophanes *Colophonius*, patriae quam patris nomine illustrior: patrem ejus alii Ὀρθομένους nomine appellatum esse tradunt, ut Apollodorus, alii Δεξιὸν vel Δέξινον eum nominant [1]. Quae discrepantia possit inde orta videri, quod alius quoque memoratur *Xenophanes Lesbius*, poëta iambicus, apud Diogen. Laert. IX. sect. 20. extr. quorum utriusque nomina et genus fortasse confuderint. Quamquam id incertum, et parum scire interest, quum de patre ejus nihil memoriae sit proditum. Patria autem *Colophon*, Ionum in Asia civitas, non minus quondam divitiarum luxu et potentia fuit insignis quam poëtarum ingeniis et fama nobilis; quorum memoriam Nicander, Colophonius idem et poëta clarus, scripto quodam celebrasse memoratur: horum prae caeteris *Mimnermus*, elegiarum poëta, et *Xenophanes* ingenii laude eluxerunt [2].

(1) Diogen. Laert. IX. 18. Ξενοφάνης Δεξιοῦ, ἢ, ὡς Ἀπολλόδωρος, Ὀρθομένους, Κολοφώνιος. Cum Apollodoro faciunt pseudo-Origenes et Theodoretus; Lucianus in macrobiis sect. 20. (T. III. p. 222. Hemsterh.) Δεξίνου υἱὸν eum appellat. Civitatis nomen ὁ Κολοφώνιος ipsius nomini plerumque adjungi solet, ab Aristotele, Cicerone, Plutarcho, Clemente Alex. ceteris, quos suis locis citabimus.

(2) Nicandri liber περὶ τῶν ἐκ Κολοφῶνος ποιητῶν citatur ab ipsius scholiaste ad Theriac. v. 3. cf. Schellenberg de Antimachi Colophonii rell. p. 7.

Hujus autem aetatem accuratius definire difficile est, quod et veteres, quorum testimonia accepimus, in notandis ejus temporibus et aequalibus memorandis magnopere dissident, nec recentiores in iis, quae de aetate rebusque ejus prodita sunt, describendis temporumque ordine constituendis inter se conveniunt.

§ 2.

E veteribus duo praecipue memorandi sunt testes gravissimi, Timaeus et Apollodorus; quorum hic Xenophanem Olymp. 40 natum ad *Cyri* et *Darii* usque aetatem vixisse ait; ille autem *Hieroni*, et qui sub eo floruit, *Epicharmo* eum facit aequalem. Clemens Alex. Strom. I, p. 301. C. τῆς δὲ Ἐλεατικῆς ἀγωγῆς Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος κατάρχει, ὅν φησι Τίμαιος κατὰ Ἱέρωνα, τὸν Σικελίας δυνάστην καὶ Ἐπίχαρμον τὸν ποιητὴν γεγονέναι· Ἀπολλόδωρος δὲ κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν Ὀλυμπιάδα γενόμενον παρατετακέναι (τὸν βίον) ἄχρι τῶν Δαρείου τε καὶ Κύρου χρόνων [3]. Horum testimonia quantum dis-

Strabo L. XIV, § 28, p. 643: ἄνδρες δὲ ἐγένοντο Κολοφώνιοι τῶν μνημονευομένων Μίμνερμος, αὐλητὴς ἅμα καὶ ποιητὴς ἐλεγείας, καὶ Ξενοφάνης —.

(3) Postrema haec verba, ἄχρι τῶν Δαρείου τε καὶ Κύρου χρόνων, merito suspecta sunt, ut jam notavit Dodwellus de veteribus Graec. et Rom. cyclis p. 135. Nam *Darius Nothus* et *Cyrus* minor, illius filius, recentiores sunt, quam ut hic intelligi possint; *Medum* autem Regem, Cyri majoris decessorem, quem sacrae literae *Darium* nominant, Apollodorus certe hoc nomine non appellavit. Si ergo *Darius Hystaspis*, ut plerisque videtur, intelligendus sit, mutato ordine scribi oportuit, ἄχρι τῶν Κύρου καὶ Δαρείου. Bayle in diction. v. *Xenoph.* conjiciebat pro Δαρείου reponendum esse nomen Κροίσου. Origenes Philosoph. C. XIV. Opp. T. I. simpliciter dicit: οὗτος ἕως Κύρου διέμεινεν, nulla *Darii* facta mentione; quod nescio an probandum sit.

crepent, temporum computatione patebit. Hiero Syracusis rerum potitus est Olympiadis 75. a°. 3; inter hanc igitur et 40 Olympiadem centum et quadraginta anni intersunt : unde facile apparet Xenophanem, si postrema hac Olympiade natus fuerit, non modo aequalem Hieroni non fuisse, sed ne attingere quidem hujus aetatem potuisse. In hoc testimoniorum dissensu ceteri partim hunc partim illum sequuntur. Cum Apollodoro congruit gravis item auctor Sotion apud Diogen. Laërt. IX. 18, qui aequalem illum statuit *Anaximandro*, qui Olymp. 42 natus est; tum etiam Sextus Empiricus adv. Mathem. I, c. 12. sect. 257. qui inter difficiliores grammaticorum quaestiones hoc tanquam probatum ponit, ὅτι Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος ἐγένετο περὶ τὴν τεσσαρακοστὴν Ὀλυμπιάδα. Timaeo vero propius accedere videtur Eusebius, auctor non admodum locuples, in Praepar. Eu. XIV. p. 757, extr. Ξενοφάνης — λέγεται συνακμάσαι τοῖς ἀμφὶ Πυθαγόραν καὶ Ἀναξαγόραν [4]. Non luculentum profecto testimonium : siquidem *Pythagoras* et *Anaxagoras*, quos ille veluti aequales conjungit, tantum aetate distabant, ut prius paene alter mortuus esset quam natus alter; nisi hoc fortasse voluerit, Xenophanis aetatem ita inter utrumque intercessisse, ut illum natu majorem adolescens, hunc adolescentem senex viderit. Qua interpretatione Eusebii ratio cum Timaeo prorsus conveniret.

Jam ut eos omittam, qui Xenophanem *Empedoclis* aequalem aut *Archelai* auditorem faciunt [5], quo-

(4) Idem repetit Praepar. Eu. X, p. 504. C. Syncell. Chron. p. 190, 203. quod testimonium repudiavit jam Schaubach. Anaxagor. fragm. p. 5. Caussa ejus erroris haec videtur fuisse, quod tres illos philosophos, ut doctrina et ratione inter se affines, sic aetate etiam pares esse putarunt.

(5) Hermippus apud Diogen. L. VIII, 56. *Empedoclem* cum

rum sententia omnis temporum ordo pervertitur (uterque enim Anaxagora etiam posterior fuit); explicanda sunt ea quae in Eusebii canone chronico notata reperiuntur, ubi duobus locis Xenophanis mentio fit: primum ad Olymp. 56, a. 4. Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος ἐγνωρίζετο. iterum ad Olymp. 60, a. 2. Φωκυλίδης καὶ Ξενοφάνης φυσικὸς τραγῳδοποιὸς ἐγνωρίζετο [6].

Postremum hoc etiam Diogenes Laërtius comprobat IX, 20: ἤκμαζε κατὰ τὴν ἑξηκοστὴν Ὀλυμπιάδα. Circa idem tempus e philosophis *Pythagoras*, e poëtis *Anacreon* floruerunt, dum *Polycrates* Samiorum tyrannus potentia maxime invalescebat. Quibus omnibus Xenophanem aequalem fuisse ait auctor Theolog. Arithm. p. 40, ed. Boeckh. φʹ γὰρ καὶ ιδʹ ἔτη ἔγγιστα ἀπὸ τῶν Τρωικῶν ἱστορεῖται μέχρι Ξενοφάνους τοῦ φυσικοῦ καὶ τῶν Ἀνακρέοντός τε καὶ Πολυκράτους χρόνων καὶ τῆς ὑπὸ Ἁρπάγου τοῦ Μήδου Ἰώνων πολιορκίας καὶ ἀναστάσεως, ἣν Φωκεῖς φυγόντες Μασσαλίαν ᾤκισαν· — πᾶσι γὰρ τούτοις ὁμόχρονος ὁ Πυθαγόρας. *Har-*

Xenophane dicit esse versatum: quo etiam dictum quoddam refertur, quod infra memorabimus. Ipse etiam Diogenes prooem. sect. 15. refert Xenophanem successisse *Telaugae* Pythagoreo, quem eumdem Empedoclis magistrum quidam fecerunt; ibid. VIII. 43. De Archelao memorat idem IX, 18. διήκουσε δὲ — ὥς τινες, Ἀρχελάου. Lucian. in Macrob. l. l. Ξεν. δὲ ὁ Δεξίνου μὲν υἱὸς, Ἀρχελάου δὲ τοῦ φυσικοῦ μαθητής.

(6) Duplici hac mentione quidam in errorem inducti sunt, ut putarent, priori loco Xenophanis annum natalem significari, ut Brucker T. I, p. 1144. Fortasse pro ἐγνωρίζετο legi hic putavit ἐγένετο; quod probabile posset videri, nisi saepius ille canonis chronici auctor soleret in notandis temporibus diversa proferre testimonia: veluti de Bacchylide ad Olymp. 78, 2. et Olymp. 87, 2.

In altero autem loco Hieronymus Latine hanc exhibet lectionem: « Simonides Lyricus et Phocylides clari habentur, et Xenophanes Physicus scriptor tragoediarum. » *Simonidis* nomen e Graeco contextu potuit excidere, ut putat Cl. Van Goens de Simonide. p. 20. Quamquam ea aetate hic juvenis adhuc esset.

pagi expeditio adversus Iones et Phocaeensium fuga facta est Olymp. 59, a. $\frac{1}{2}$; *Polycrates* autem Samius maxime floruisse videtur Olymp. 62: unde apparet, haec cum Eusebii et Diogenis testimoniis plane congruere.

Hoc quidem tempus, quo Xenophanis summa ingenii gloria determinatur, medium quodammodo tenet inter aetatem ab Apollodoro et a Timaeo designatam. Nam si, ut ille statuit, quadragesima Olympiade natus esset, jam octogenarius fuisset tum, quum maxima ingenii fama floreret: quod, etiamsi ad summam senectutem vixit et viguit, tamen non est probabile; neque magis congruum est, si sexagesima Olympiade Xenophanes inclaruerit, eundem, ut Timaeus prodit, sub Hierone, qui sexaginta post annis Syracusis regnavit, adhuc floruisse aut inter aequales ejus potuisse haberi.

§ 3.

Haec de antiquis: videamus jam recentiores, quorum non minus diversae sunt rationes. Quidam Xenophanem etiam antiquiorem fecerunt quam statuit Apollodorus: quae quamvis literatissimorum hominum fuerit opinio [7], tamen cum nulla veterum auctoritate, nullo probabili argumento nitatur, omittenda est. Plerique Timaeum potissimum secuti eum multo aetate inferiorem arbitrati sunt, testimonio usi ipsius versu:

Πηλίκος ἦσθ' ὁ Μῆδος ἀφίκετο;

in quo *Medici* sive *Persici* belli facit mentionem [8].

(7) Ita Scaliger Animad. ad Euseb. chron. can. p. 96. censet; idem suspicabatur Corsinus F. A. T. III, p. 59, qui tamen tutius arbitratur Apollodori auctoritatem sequi.

(8) Vid. infra fragm. XVII.

Hoc testimonium plerisque persuasit, ut Xenophanem post pugnam Salaminiam aut certe Marathoniam superstitem fuisse putarent : quarum haec Olympiade 72, illa Olymp. 75 facta est. Unde collegerunt, illum certo non ante quinquagesimam Olympiadem, sed potius aliquanto postea natum esse, ut recte diceretur a Timaeo Hieronis aetate vixisse. Ita Casaubonus, Dodwellus, Baelius, Feuerlinus, Bruckerus, Harlesius arbitrati sunt [9] : nemo suspicabatur, aliam posse Medorum invasionem intelligi quam eam quae, *Dario* vel *Xerxe* regnante, in Graeciam facta esset. Id vero redarguit nuper Clar. Victor Cousin, literatissimus inter philosophos [10], qui probat Xenophanis dictum ad superiorem potius spectare Medorum expeditionem, *Harpago* duce, adversus Graecos Asiam incolentes susceptam, qua plerique Persarum imperio subjecti, nonnulli vero praesertim Phocaeenses, relicta patria, navibus profecti sunt partim in Galliam, ubi Massiliam frequentarunt incolis, partim in Italiam, ubi condiderunt Veliam ; in quam civitatem postea ipse Xenophanes habitatum concessit. Quid ergo memorabilius ei hac expeditione poterat haberi, quae tam publicis ejus quam privatis rebus esset conjuncta ? Eaque rerum mutatio in ipsum illud incidit tempus, quo floruisse Xenophanem veteres memorant : quocirca non videtur de hac interpretatione posse du-

(9) Casaubon. Animadv. ad Athen. p. 110. Dodwell. de veteribus Graec. et Roman. cyclis. Diss. III, p. 134. qui non solum Xenophanem, sed alios quoque, ut Epaminondam et Pythagoram, facit seriores. Bayle Diction. in *Xenophan.* qui tamen in constituenda ejus aetate fluctuat. Feuerlinus Dissert. hist. philos. de Xenophane; cujus disputationis summam refert Harles. in Fabricii Biblioth. Gr. T. II. p. 614. Brucker Hist. crit. philos. T. I, p. 1143.

(10) Nouveaux fragmens philos. p. 12-15.

bitari. Quid autem? si recentiores hoc errore falsos videmus, nonne idem veteribus accidisse credibile est, ut bella a Dario et Xerxe Graeciae illata cum superiore bello, quo Cyrus Ionicas civitates oppressit, confuderint? inde natam esse quorundam opinionem, Xenophanem Hieroni, qui Xerxe regnante floruit, fuisse aequalem? Simili quoque errore factum est, ut Massiliam, quam Cyri temporibus incoluerunt Phocaeenses, quidam regnante Dario Hystaspis conditam retulerint; in quo similiter prorsus confusa sunt tempora [11].

§ 4.

Haec satis valent ut Timaei auctoritatem relinquamus, probemus autem eos, qui Xenophanis florem in sexagesimam fere Olympiadem incidisse tradunt. Quod quidem testimonium cum Apollodori sententia facillime conciliari putat Clar. Cousin [12], atque statuit, Xenophanem 40 Olympiade natum, quum maximam aetatis partem peregrinando transegisset, provecta jam senectute atque octogenarium maxime inclaruisse, et ad 64 Olympiadem, qua Darius regnum occupavit, fuisse superstitem.

Haec tamen opinio vereor ut possit omnino probari. Nam quamvis vegetam ille et gloriosam habuerit senectutem, vix tamen est probabile eum tam grandi demum natu inclaruisse: tum potius videtur, cum

(11) Vid. Vossius ad Justin. XLIII, 3, 4. Pari modo Eusebius in chron. canone *Pythagoram* ponit *Dario Hystaspis* aequalem, Olymp. 65, A. 1.

(12) Opere laud. p. 11. Similiter arbitratur Fabricius ad Sext. Empir. adv. Mathem. I, p. 270. A.

Graeciam perlustraret, nomen ejus factitandis carminibus illustratum esse. Sed alia quoque sunt indicia. Primum commemorant ipsius quoddam testimonium de *Epimenide* (apud Diog. Laërt. I, sect. 111.), de cujus aetate Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος ἀκηκοέναι φησὶ, τέτταρα πρὸς τοῖς πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἔτη illum vixisse. Epimenidem non multo post Olymp. 46 mortuum esse probabile est : ergo, aiunt, si Xenophanes id a natu majoribus se audivisse dixit, apparet eum posterius demum vixisse [13]. At cum Diogenes eum non a natu majoribus id accepisse, sed tantum audivisse dicit, quidni possunt aequales ejus intelligi, qui Epimenidem ipsi vidissent? Itaque hoc quidem levioris est momenti. Gravius illud, quod de *Pythagorae* aetate relatum est; cujus placita et doctrinam aemulatum esse Xenophanem, vulgo creditum est. Quod, etiamsi non audiamus Diogenem Laërtium, qui Telaugae Pythagorei eum dicit auditorem, sed eos potius sequamur, qui ipsi Pythagorae aequalem faciunt [14], satis tamen declarat, eum non superiorem Pythagora, sed natu potius inferiorem fuisse. Quid? quod ipsius feruntur Xenophanis versus, quibus celebratum illud metempsychoseos placitum tangit, et de Pythagora sic prodit, veluti hominum fama de

(13) Hoc argumento utitur Dodwell. de veter. Graec. et Roman. cyclis p. 134. Epimenidis aetatem hic facit etiam seriorem, quem statuit Olymp. 54, a. 4. esse mortuum, quod merito Cl. Heinrich. Epimenid. p. 24 improbavit. Dodwellum laudat et sequitur Harles. in Fabric. Bibl. Gr. T. II, p. 615.

(14) Diogen. L. prooem. sect. 15, Italicae sectae hanc seriem fuisse dicit : Φερεκύδους (διήκουσε) Πυθαγόρας, οὗ Τηλαυγὴς ὁ υἱὸς, οὗ Ξενοφάνης, οὗ Παρμενίδης. Hic Eleaticam sectam et Pythagoricam, cognatas quidem illas, attamen diversas inter se confudit. Aequalem *Pythagorae* Xenophanem facit auctor Theolog. l. l.

eo accepisset [15]. Jam Pythagoram circa Olympiadem 60 et postea in Italia floruisse, inter plerosque convenit : quod si Xenophanes jam tum fuisset octogenarius, quis eum novae hujus disciplinae aemulum fuisse credat? Et si verum sit, quod multi probabili ratione arbitrantur, Pythagoram non ante Olymp. 69 esse mortuum, quomodo potuerat Xenophanes, si viginti jam annis ante decessisset, sic de eo commemorare? Ex his apparet quam incongruum sit, quod non animadvertit Clar. Cousin, Xenophanis placita ad Pythagoream doctrinam referre [16], ipsum tamen aetate illo superiorem facere. Ergo nisi probari possit, Pythagoram ejusque doctrinam prius, quam plerique arbitrantur, in Italia floruisse, concedendum est, Xenophanem non ad Olympiadem 64 vixisse, sed multis annis fuisse inferiorem.

Praeterea alia his accedunt indicia. *Medorum* impetus, cujus in versu quodam meminit, factus erat Olymp. 59 : hunc ille memorat tanquam rem dudum antea gestam; ut appareat, id multis annis postea ab eo scriptum esse. Porro *Velia* Italiae urbs condita a Phocaeensibus Olymp. 61, quam conditam habitavit deinde et versibus celebravit Xenophanes : unde colligi potest a condita hac urbe ad ejus mortem haud exiguum annorum intervallum fuisse. Satis haec omnia videntur probare Xenophanis aetatem, non ut Apollodorus statuit, intra quadragesimam et sexagesimam quartam Olympiades contineri, sed aliquanto inferiorem esse ponendam.

(15) Vid. infra fragm. XVIII.

(16) Quod saepius ille et recte dicit, veluti p. 21. — « l'école Pythagoricienne qui renfermait le germe de l'école d'Élée et qui peut en être considérée comme la mère. »

Ergo si ejus tempora diligenter determinare velimus, quanta in rerum obscuritate et opinionum dissensu versemur, apparet. Nimirum cum veteres in rerum hominumque temporibus, iis praesertim quae bella Persica praecesserunt, notandis parum fuissent diligentes, pleraque a posterioribus probabili conjectura definita sunt : ea multorum errorum caussa fuit. Quamobrem nec Timaeum in memoranda Xenophanis aetate peccasse mirandum est, neque Apollodoro, in natali anno definiendo, fides facile habenda. Quid vero annum quaeramus, cum aetas ejus si non arcte definiri, probabiliter tamen designari possit? Flos ejus in Olymp. 60 incidit, ut veteres testantur; et quantum ex rerum temporumque monumentis colligi potest, probabile est, eum non ante Olymp. 70 decessisse; ergo nec ante 45 Olymp. natum esse, cum vita ejus centum fere annis completa fuerit : itaque vixerit fere a. Chr. 600-500. In hanc aetatem pleraque cadunt, quae a veteribus notantur : sic puer ille aut infans adhuc fuerit, grandi jam natu Epimenide; Anaximandrum natu majorem adolescens viderit; porro Pythagorae fuerit paene aequalis; denique extrema ejus senectus cum ineunte Hieronis adolescentia congruat.

Haec de Xenophanis aetate, in quibus disserendis longiores fuimus tam propter multorum dissensiones, quam praesertim propter ipsius rei momentum, quod haec quaestio valet ad ipsam philosophi doctrinam et rationem, quae cum temporum ordine rerumque opportunitatibus arctissime conjuncta est, explicandam.

§ 5.

De vita autem rebusque ejus non nisi pauca sunt memoriae prodita. Natus, ut diximus, Colophone,

juvenis jam reliquit patriam, non tam sua voluntate quam publicarum rerum rationibus, ut videtur, impulsus [17]. Nam cum adolescentia ejus in ea rerum tempora incidisset, quibus pleraeque Ionum civitates, ac praesertim Colophonii, tam divitiarum luxuria quam Lydorum consuetudine fracti et corrupti, a majorum virtute et disciplina prorsus degenerassent, non mirum, Xenophanem perditos civium mores exosum vel sponte sua vel principum invidia coactum discessisse [18]. Deinde peregre profectus non certum habuisse videtur vitae domicilium, sed variis Graeciae civitatibus perlustrandis maximam aetatis partem transegisse. Erat autem poëseos studio deditus et non tantum factitabat carmina, sed, ut illis temporibus mos erat, ipse rhapsodorum modo ea publice recitabat, ut Diogenes Laërtius dicit : αὐτὸς ἐρραψῴδει τὰ ἑαυτοῦ [19]. Cui studio quum apud Graecos, illa praesertim aetate, neque honos neque praemia deessent, Xenophanem hac facultate et victum et famam sibi parasse probabile est. In quibus autem civitatibus fuerit versatus, non plane proditum est. Diogenes memorat eum Zanclae et Catanae, quae erant Ionum in Sicilia coloniae, esse commoratum. Si nonnullorum famae credendum sit, etiam Athenis videatur

(17) Diogen. Laert. IX, 18. οὗτος ἐκπεσὼν τῆς πατρίδος κ. τ. λ. verbum ἐκπίπτειν de *fugâ* aut de *exsilio* dici solet.

(18) Colophoniorum luxuriam et libidinem notat in Elegiae fragm. XX.

(19) Wolf. proleg. ad Homerum p. XCVIII, de rhapsodorum arte dicit : « fuit diu haec unica via publice prodendi ingenii, ut etiam Xenophanem poëmata sua ipsum ῥαψῳδῆσαι legamus, » apud Diogenem L. IX, 18; quem locum, ut annotat, Rossius in Comment. Laërt. non melius accepit, quam Feuerlinus in Diss. de Xenophane, p. 21.

esse versatus : nam et *Botonis* cujusdam Atheniensis (etsi hujus ne nomen quidem constat [20]) eum auditorem fuisse ferunt, et dictum ejus quoddam memoratur ad *Lasum Hermionensem*, celeberrimum musicum, qui Athenis apud Hipparchum vixit. Plutarchus vero etiam dictum ejus ad *Aegyptios* refert : unde colligi posset, hanc quoque regionem fuisse ab illo perlustratam [21]. Sed hujusmodi testimonia, quae incerta et fallaci hominum fama nitantur, quam parum atque adeo nihil habeant auctoritatis res ipsa indicat. Probabilius est, Xenophanem in Magna Graecia potissimum esse versatum, quae regio Ionum consuetudine et coloniis tum maxime frequentata erat. Harum civitatum nonnullae quum a tyrannis tenerentur, quorum Sicilia semper fuit feracissima, non mirum, horum quoque mores et studia Xenophanem esse expertum : eo certe refertur dictum quoddam a quibusdam ei tributum, quo jubet τοῖς τυράννοις ἐντυγχάνειν, ἢ ὡς ἥκιστα, ἢ ὡς ἥδιστα [22]. Hinc facile factum videtur, ut nonnulli, qui tempora confunderent, eum apud *Hieronem* Syracusis versatum et cum Agrigentino *Empedocle* collocutum putarent [23]. Postea vero

(20) Diogen. l. l. ἐν Ζάγκλῃ τῆς Σικελίας διέτριβε καὶ ἐν Κατάνῃ· διήκουσε δὲ κατ' ἐνίους μὲν οὐδενός, κατ' ἐνίους δὲ Βότωνος Ἀθηναίου.

(21) Utrumque dictum infra retuli in fragm. XXXIV et XXXVI.

(22) Ibid. XXXIX.

(23) Hieronis dictum mox memorabitur. Quam multa in hoc genere a scriptoribus partim ficta partim confusa sint, nemo ignorat. Unum tantum exemplum memorabo, huic non dissimile. Stesichori fabulam, quam ille in *Phalaridem* tyrannum fecit, auctore Aristotele Rhet. II, 20, in *Gelonem* transfert Conon, Narrat. 42. qui multis annis fuit serior. Rerum similitudo temporum confusioni locum dedit. Xenophanis dictum ad Empedoclem retuli in fragm. XXXVII.

quam Phocaeenses Cyri dominationem fugientes in Italiam se recepissent, ibique coloniam postea Ὑέλην sive *Veliam* appellatam condidissent, Xenophanes provectior jam aetate eodem migrasse et hanc sibi sedem delegisse videtur.

Hujusmodi ejus vitae ratio fuit, quae multas sane ei praebuisse videtur tam ingenii acuendi quam doctrinae comparandae opportunitates, quarum copia ejus aetate haud defuit. Adolescens enim quum in Ionia versaretur, vigebat Ionica Philosophia, auctore Anaximandro; provectior autem aetate cum in Italiam venisset, ibi praeter ceteros doctrinae fama et auctoritate florebat Pythagoras, cujus disciplinam jam tum innotuisse probabile est. Itaque licet magistros ejus ignoremus, non tamen est dubium, his eum opportunitatibus adjutum ad tantam se extulisse praestantiam, ut doctrina et auctoritate principibus Hesiodo, Pythagorae, Hecataeo, annumeratus sit [24]. Senex autem Veliae praesertim degisse videtur [25], ubi philosophiae studiis intentus fundamenta jecit ejus disciplinae, quae deinde *Eleaticae* nomine celebritatem adepta est. Auditorem ejus et aemulum *Parmenidem* fuisse a plerisque creditum est : constat

(24) Heraclitus ap. Diogen. L. IX, 1. Πολυμαθίη νόον οὐ διδάσκει· Ἡσίοδον γὰρ ἂν ἐδίδαξε καὶ Πυθαγόρην, αὖθίς τε Ξενοφάνεά τε καὶ Ἑκαταῖον. Cum talibus viris vituperari Xenophani haud minima laus fuit, praesertim cum Heraclitus soleret esse in judicando morosior.

(25) *Veliae* eum degisse etsi non aperte a veteribus memoratum sit, satis tamen probatur eo, quod ab omnibus uno ore *Eleaticae* disciplinae auctor praedicatur : a Platone (Sophist. p. 224. D.) Plutarcho, Sexto Empirico, Clemente Alexandrino, aliis quos in explicandis ejus placitis laudabimus. Praeterea dictum ejus ad Eleatas memoratur ab Aristotele, quod infra fragm. XXXIV. retuli, item carmen, quo hujus civitatis originem celebravit.

certe, hunc et Eleaten fuisse et Xenophanis vestigia secutum disciplinae ab illo inchoatae principem exstitisse. Etiam *Heraclitus* et *Empedocles* inter discipulos ejus a nonnullis memorantur [26]; quamquam probabilius mihi videtur, si qua inter eos fuit conjunctio, eam magis ad disciplinae quandam rationisque similitudinem, quam ad vitae consuetudinem pertinere.

Habuit autem longam et vegetam senectutem, ut patet ex ipsius versibus quibus praedicat, se a quinto et vicesimo circiter aetatis anno per septem et sexaginta deinceps annos negotiis studiisque intentum aetatem egisse: haec ergo commemorat duo et nonaginta fere annos natus et animi corporisque viribus adhuc valens, ut non mirum sit, eum ad centesimum annum vixisse [27]. Memorant etiam ipsum suis manibus filios sepeliisse; quod quidam paupertatis indicium, nonnulli rectius pietatis officium censent, quod ab aliis item philosophis, Pythagoreis praesertim, institui solebat [28]. Haec de Xenophanis aetate et vita; deinceps de ejus studiis quaedam dicenda.

(26) Diogen. L. IX, 5. VIII, 56.

(27) Vid. fragm. XXIV. unde patet Lucianum, laudatum supra nott. 1 et 5, etiam in hoc falsum esse, quod unum et nonaginta annos eum vixisse scribit. Censorinus de die Natali cap. XV dicit: « Xenophanes Colophonius major centum annorum fuit. »

(28) Diogenes L. IX, 20. Φησὶ δὲ ὁ Φαληρεὺς Δημήτριος ἐν τῷ περὶ γήρως, καὶ Παναίτιος ὁ Στωϊκὸς ἐν τῷ περὶ εὐθυμίας, ταῖς ἰδίαις χερσὶ θάψαι τοὺς υἱεῖς αὐτὸν, καθάπερ καὶ Ἀναξαγόραν. de Anaxagora idem refert II, 13; sed deinceps addit: δοκεῖ δὲ πεπρᾶσθαι ὑπὸ τῶν Πυθαγορικῶν Παρμενίσκου καὶ Ὀρεστάδου, καθά φησι Φαβωρῖνος ἐν ἀπομνημονευμάτων πρώτῳ. In his verbum πεπρᾶσθαι, h. e. *venditum esse*, errore librariorum esse invectum nemo dubitat; multi corrigunt πεπράχθαι, et interpretantur, *idem quoque ab his*

§ 6.

Vidimus Xenophanem poësi praesertim operam dedisse, quod studium ille non modo ad liberalem animi oblectationem, sed multo magis ad utilitatem, ad doctrinae virtutisque commendationem retulisse videtur. Itaque carminibus suis non tam artis et elegantiae quam sapientiae laudem consecutus est, quum id praesertim efficere studeret, ut homines a morum pravitate et luxuria deduceret, ad id, quod verum rectumque esset, impelleret et erudiret. Etsi carmina ejus perierunt, id tamen etiamnunc indicant fragmenta quae apud Athenaeum servata sunt; veluti versus illi, in quibus Colophoniorum civium suorum superbiam et libidinem notat; alii, in quibus ludicras exercitationes, in quas nimis studii conferre Graeci solebant, tanquam inutiles reprehendit; alii, in quibus temperantiam et pietatem etiam super epulis commendat [29]. Praecipue autem vulgares hominum superstitiones et ineptas de Diis opiniones refutare solebat : quarum cum praecipui auctores essent Homerus et Hesiodus, eorumque carmina in Graecorum religionem omnemque vitae disciplinam maxima essent auctoritate, hos acerrime perstrinxit et accusavit, quod religionem omnem et honestatem tollerent [30]. Nec mirum : quae enim illi quondam de Diis deque rerum natura poëtice finxissent et aetatis suae ingenio accommodate, ea seriori aetate, pro-

Pythagoreis factum esse. Si hoc voluit Diogenes, scripsit certe obscurius. Num fortasse legendum τετράφθαι, Xenophani *victum* ab illis *suppeditatum esse* ?

(29) Vid. fragmenta Elegiarum, XIX, XX, XXI.

(30) Diogen. L. IX, 18, et fragmentum ipsius VII.

vectioribus hominum ingeniis, haud poterant probari: mutatis enim temporibus, simul mentes hominum erant mutatae. Quo factum est, ut philosophi, cum has fabulas ad veri rectique rationem referrent, eas ut indignas et nefarias repudiarint, atque in ipsos auctores gravissime invecti sint. Sic Pythagoram, ut homines a fabulis istis deterreret, finxisse ferunt, se, cum ad inferos descendisset, vidisse ibi Hesiodi animam columnae aeneae alligatam stridentemque, Homerum item pendentem in arbore serpentibus circumdatum, eorum caussa quae de Diis finxissent [31]. Haec ergo Xenophanes quum non minus morum quam religionis sanctitati contraria esse judicaret, acriter increpavit eorum licentiam et utriusque fabulas, praesertim Homeri, libera cavillatione perstrinxit et redarguit [32]. Quamobrem a Timone sillographo facete Ὀμηραπάτης ἐπισκώπτης appellatus est [33]. Quo pertinet

(31) Narrationem hanc refert Diogen. L. VIII, 21, auctore Hieronymo Peripatetico, cujus fidem probat Tiedemann, Griech. erste Philos. p. 407, rejicit vero Meiners Geschichte d. Wissensch. T. I, p. 294 sq. ideo praesertim quod Pythagoras poëtarum illorum carmina maximi fecerit. Attamen admirari potuit eorum ingenium, laudare virtutis praecepta et exempla, quibus abundant, vituperare tamen fictiones et fabulas, quas de Diis protulissent. Platonis exemplum id satis probat. Licet vero Pythagorae id falso tributum sit (nolo enim praestare), nihilo minus ejus aetatis menti videtur accommodatum. Notum est, quid Heraclitus in Homerum dixerit, memoratum a Diogene L. IX, sect. 1.

(32) Clar. Victor Cousin l. l. p. 57 dicit: « Aulu-Gelle prétend que Xenophane préférait Hésiode à Homère » etc. in quo levis quaedam incuria virum celeberrimum fefellit. A. Gellius in loco, quem ille laudat, N. A. III, 11, de utriusque poetae aetate loquitur et Xenophanis testimonium profert. Ipsa verba attulimus fragm. XXXI. infra.

(33) Sext. Empir. Pyrrhon. I. sect. 224. Diogen. L. IX. 18. ad q. l. Kühnius corrigit Ὁμηροπάτης, *Homerum calcans;* quodsi Ὁμηραπάτης pro adjectivo habendum esset, ut positum est apud

etiam dictum quoddam, ut fertur, Hieronis, cui quum Xenophanes questus esset, « se vix duos posse servos alere, » ille respondisse fertur : « at Homerus, quem tu carpis, plures alit quam decem millia, etiam mortuus [34] : » intellexit rhapsodos, qui cantandis Homeri carminibus victum quaerebant. Sed quum tempora, ut diximus, vix conveniant, probabile est, hoc verbum si ab Hierone editum sit, non ipsi Xenophani sed in Xenophanem potius ab illo dictum esse : probabilius tamen, esse ab alio quopiam callide excogitatum, quo extollenda Homeri praestantia Xenophanis cavillationem exploderet. Sed non tantum hos quos diximus, verum alios quoque ingenii fama nobiles, quorum dicta vel facta improbaret, libere perstrinxit et cavillatus est, ut *Epimenidem*, cujus superstitioni non mirum est illius judicium repugnasse; etiam *Thaleti* contradixisse fertur, item *Pythagorae*, in quem etiam nunc versus ejus servantur [35]. Ex his ergo de Xenophanis poësi judicari potest, eam ad *didacticum* genus potissimum referendam esse, quod minus ad alliciendas hominum mentes et delectandas, quam ad docendum monendumque esset compositum. Quanquam non ideo

Diogenem (scribit enim Ὁμηραπάτην ἐπισπώπτην), non dubitarem cum Harlesio in Fabricii Bibl. Graec. T. II, p. 616 hanc Kühnii emendationem recipere. Sed Ὁμηραπάτης est substantivum in genitivo, quasi Ὁμηρικῆς ἀπάτης, ut declarat Sextus Empiricus : Ὁμηραπάτης δὲ ἐπισκώπτην, ἐπεὶ τὴν παρ' Ὁμήρῳ ἀπάτην διέσυρεν. cf. Fabricius ad h. l. not. F. Pro ἐπισκώπτης Is. Casaubonus malebat ἐπικόπτης, quod metro est convenientius : probarem, nisi Timo interdum esset in numeris negligentior.

(34) Plutarch. Apophthegm. p. 175. T. VI, p. 669. Reisk.

(35) Diogen. L. l. l. ἀντιδοξάσαι τε λέγεται Θαλῇ καὶ Πυθαγόρᾳ, καθάψασθαι δὲ καὶ Ἐπιμενίδου.

existimandum est, poëticam suavitatem ei prorsus defuisse. Cicero quidem versus ejus dicit minus bonos fuisse [36]; quod judicium valeat de nonnullis carminibus, in quibus argumenta tractaret recondita et a sermonis consuetudine et elegantia remotiora, non tamen id in totam ejus poësin convenire, arguunt ipsae elegiarum reliquiae, quae etsi interdum non nimis limatae, tamen antiquo venustatis colore tinctae sunt. Athenaeus vero etiam diligentiam ejus in versibus laudat [37]: dicit enim Xenophanem, ut et Solonem, Theognidem, aliosque, quod musicam modulationem (μελῳδίαν) carminibus suis non adhiberent, eo diligentius numeris et mensura versus suos elaborasse: in eoque hos poëtas differre ab antiquioribus praesertim Homero, qui carmina sua musicis modis potissimum accommodasset, metrorum autem minus fuisset diligens. Huic Athenaei sententiae non obstat Diogenis testimonium quod supra protulimus, Xenophanem ῥαψῳδῆσαι sua carmina. Quamvis enim ea publice recitaverit, aliud tamen est ad musicorum modos canere carmina, aliud pronuntiare sive assa voce sive ad citharam; illud graviorem musam magis decebat, hoc simpliciori et severiori poëseos generi prius accommodatum erat [38]. Quamquam

(36) Acad. quaest. IV, 23.

(37) Athenaei verba XIV, p. 632, D. haec sunt: *Homerus*, inquit, διὰ τὸ μεμελοποιηκέναι πᾶσαν ἑαυτοῦ τὴν ποίησιν, ἀφροντιστὶ τοὺς πολλοὺς ἀκεφάλους ποιεῖ στίχους καὶ λαγαροὺς, ἔτι δὲ μειούρους· Ξενοφάνης δὲ καὶ Σόλων καὶ Θέογνις καὶ Φωκυλίδης, ἔτι δὲ Περίανδρος ὁ Κορίνθιος ἐλεγειοποιός, καὶ τῶν λοιπῶν οἱ μὴ προσάγοντες πρὸς τὰ ποιήματα μελῳδίαν, ἐκπονοῦσι τοὺς στίχους τοῖς ἀριθμοῖς καὶ τῇ τάξει τῶν μέτρων, καὶ σκοποῦσιν ὅπως αὐτῶν μηθεὶς ἀκέφαλος ἔσται μήτε λαγαρὸς μήτε μείουρος.

(38) Conf. Cousin l. l. p. 19, not.

non certum est neque probabile, omnia Xenophanis carmina eodem modo fuisse recitata. Composuit enim varia carminum genera, quorum si formam spectes, possunt ad haec tria potissimum genera referri, quae Diogenes Laërtius IX, 18, significat: γέγραφε δὲ καὶ ἐν ἔπεσι, καὶ ἐλεγείας καὶ ἰάμβους καθ' Ἡσιόδου καὶ Ὁμήρου. Haec parum quidem distincte notata sunt, praesertim propter verba καθ' Ἡσιόδου καὶ Ὁμήρου, quae non patet utrum ad ἰάμβους tantum an ad ἐλεγείας quoque, item ad ἔπη, pertineant: si ad ἰάμβους solum referantur, falsum est quod dicit, cum fragmenta etiam nunc serventur, quibus in ambos illos poëtas invehitur, epicis numeris composita; si vero ad tria illa genera referenda sint, hoc scilicet dixerit, omnia quae Xenophanes ediderit carmina ad Homerum et Hesiodum pertinere: quod non minus falsum est. Quamvis vero haec parum accurate dicta sint et a viris doctis variis modis explicata, apparet tamen tria haec genera a Diogene designari: ἔπη, ἐλεγείας, ἰάμβους, ad quae pleraque, quae a veteribus memorantur, possunt referri: de singulis pauca dicenda sunt.

§ 7.

Ἔπη. Ea dicuntur carmina heroicis versibus composita, e quo genere ea fuerunt quibus τὴν Κολο-

(39) Meibomii interpretatio, « scripsit autem versus, elegias et iambos contra Hesiodum atque Homerum », parum diligens est, et merito improbata a Rossio, Comment. Laërt. Fabricius conjecit fortasse legendum esse ita: γέγραφε δὲ — καὶ ἰάμβους καὶ καθ' Ἡσιόδου καὶ Ὁμήρου. At conjectura hoc est; nihil amplius. Alii ἰάμβους delendum putarunt, de quo mox videbimus. Cf. Fabric. Bibl. Gr. T. II, p. 616.

φῶνος κτίσιν, item τὸν εἰς Ἐλέαν τὴν Ἰταλίας ἀποικισμὸν celebravit[40], ἔπη δισχίλια, ut notat Diogenes L. IX, 10. Eodem pertinent carmina, quibus de *Deo* et de *rerum natura* egit, aliaque in quibus vel suas opiniones explicaret vel aliorum placita refutaret, ut indicant fragmenta, quae passim apud veteres memorantur.

Ἐλεγεῖαι. Hoc carminis genus Xenophanis aetate non magis ad animi sensus affectusque movendos, quam ad docendum monendumque erat adhibitum, veluti patet ex elegiaco Solonis carmine, quo de Atheniensium republica exposuit [41]. Xenophanis elegiae varii fuerunt argumenti variaeque indolis, modo severiores, modo hilariores, prouti res postularet: aliae ad conviviorum gaudia accommodatae, aliae aut ad docendos homines aut ad refellendos et perstringendos compositae, uti fragmenta, quae ex Athenaeo infra retulimus, indicant. Haec autem carmina saepe fuerunt longiora, quibus plura argumenta uno ordine explicarentur.

Ἴαμβοι. Quamquam nonnulli putarunt, iambos, quorum praeter Diogenem nullus veterum mentionem fecerit, falso Xenophani Colophonio tributos esse, et potius ad *Lesbium* Xenophanem, quem ἰαμβόγραφον Diogenes appellat, esse referendos [42], videtur tamen hoc poëseos genus a Colophonii ingenio et moribus non alienum fuisse. Iambica poësis epicae antiquitate

(40) Civitatum origines, κτίσεις, a multis poëtis quondam celebratae fuerunt. Cf. Jonsius de Scriptt. hist. phil. I, 12, sect. 5.

(41) Vid. Bachius de Solone p. 25.

(42) Id suspicati sunt Rossius Comment. Laërt. et Fülleborn. Dissert. de Xenoph. laudati a Fabric. l. l. Huic argumento opponi posset quod etiam Lesbium Xenophanem nullus veterum praeter Diogenem memoravit. Cf. quae docte et eleganter de eo disserit Cousinus p. 24 sq.

proxima, ingenio plane dispar erat, ut inter utramque non minus interesset, quam postea tragoediam inter et comoediam interfuit. Ut epica poësis ad celebrandas res graviores composita erat, sic iambi ad vulgarem hominum vitam et communem consuetudinem pertinebant; praesertim ad mores hominum, eorum vitia et errores vel illudendos vel increpandos erant compositi [43]. Quis ergo miretur, Xenophani cum saepe bilem saepe jocum moverent ineptae et perversae tam vulgi quam doctorum opiniones, eum, Archilochi et Solonis exemplo, hoc carminis genere eorum errores et vitia perstrinxisse? Quae res cum per se plane probabilis sit, nulla est caussa cur Diogenis testimonium propter aliorum silentium improbemus. Quid vero? Aristoteles etiam sententiam ipsius Xenophanis profert, quae iambicis pedibus constare videtur: quo argumento nullum profecto certius possit haberi [44].

Jam explicuimus ea quae a Diogene Laërtio strictim erant notata; alii vero veterum Xenophanis carmina aliis nominibus designant, veluti Τραγῳδίας, Σίλλους, Παρῳδὰς, de quibus singulis deinceps exponendum est.

§ 8.

Τραγῳδίαι. Earum mentionem facit Eusebius in canone chronico, ubi haec notata leguntur: Ξενοφάνης φυσικὸς τραγῳδοποιός [45]. Quod testimonium quam-

(43) Vid. Aristot. de Arte poëtica, ed. Graefenhan. c. IV.

(44) Vid. fragm. infra. XXV.

(45) Eusebii locum supra p. 4, not. 6. jam citavi; ad quem locum Scaliger Animadv. p. 96: « physicum et poëtam, inquit, agnosco, tragoediarum scriptorem nego, » caet. Menagius ad Diogen. L. IX,

quam a plerisque, quibus id parum probabile videretur, propter auctoris levitatem repudiatum est, satius tamen erit, prius quam judicetur, rem cognoscere, ut quaeramus, quales tragoediae, si a Xenophane editae fuerint, debeant intelligi. Si hoc nomine intelligi modo posset ἡ σεμνὴ τραγῳδία sive dramaticum illud poëseos genus, quod a Thespide inchoatum deinceps in Attica scena excultum et summorum poëtarum ingeniis nobilitatum est, nemo profecto dubitaret, Xenophanem inter tragicos poëtas non esse habendum. Sed aliud quoque habetur tragoediarum genus, quod si minore fuit celebritate, haud minus tamen frequentatum quondam apud veteres fuit et diu jam antea institutum. Ab antiquissimis enim temporibus solebant festis diebus choreas agere in Deorum heroumque laudem carmina cantantes : haec carmina ad pelliciendos et delectandos homines composita plerumque, incolumi gravitate, joco condita erant, modo severiora, modo lasciviora, quasi satyricae fabulae; e quibus postea ipsa tragoedia effloruit, quae inde diu adhuc veteris retinuit vestigia ruris, ut Aristoteles dicit : (ἡ τραγῳδία) διὰ τὸ ἐκ σατυρικοῦ μεταβαλεῖν ὀψὲ ἀπεσεμνώθη [46]. Ejusmodi chori τραγικοὶ χοροὶ appellantur ab Herodoto, quos apud Sicyonios in Adrasti honorem celebratos

sect. 18. dubitat, an potius *Elegiarum scriptor* ab illo editum fuerit, idque comprobat Feuerlinus ; si res emendatione egeret, verisimilior foret Rossii conjectura, pro τραγῳδοποιὸς legendum esse παρῳδοποιὸς, quia Xenophanis παρῳδαὶ quoque memorantur, de quo mox : etsi nomen inde derivatum παρῳδοποιὸς usurpatum fuisse non videtur. Caeterum cf. Fabric. Bibl. Graec. T. II, p. 326 et 618.

(46) Aristot. de Arte poëtica c. IV, et ibi intpp. Docte et concinne de hac re disserit Groddeck, Initia hist. Graec. litt. part. I, p. 145. cf. Spanheim, les Césars de l'Empereur Julien, praef.

memorat; ipsaque carmina a veteribus generatim τραγῳδίας nominatas esse, licet nomen serius inventum sit, antiqua monumenta probant [47]. Hinc quod etiam aliorum poëtarum tragoediae memorantur, Simonidis, Pindari, Empedoclis, qui tamen in dramaticis poëtis non censentur [48]. Quum igitur Xenophanes τραγῳδοποιὸς dicatur, talia intelligenda sunt carmina, quae in sacris publice canerentur, quibus res Deorum hominumque vel serio tractaret vel jocose luderet. Quod poëseos genus ab illo tractatum esse eo magis probabile est, quod Siculi, apud quos praecipue versatus est, eo maximopere delectati sint, unde comoediae origo ab his repetenda est [49]. Quid vero? eadem carmina, quum iambicis numeris potissimum composita essent, ab aliis *iamborum* nomine significari potuerunt; neque improbabile videtur, τραγῳδίας et ἰάμβους, quos Diogenes memorat, utraque ad idem genus pertinere.

Σίλλοι, carminum genus quoddam mordax, conviciosum, ad irridendos homines, praecipue ad increpandam doctorum arrogantiam compositum [50]: hoc veterum nonnulli Xenophani attribuunt, praesertim Strabo, a quo inter eos, qui Colophonem maxime illustrarunt, ponitur Ξενοφάνης ὁ φυσικὸς, ὁ τοὺς σίλλους ποιήσας διὰ ποιη-

(47) Herodot. V. 67. Boeckh, Staatshaushaltung d. Athener, T. II, p. 362-366.

(48) *Lyricam Tragoediam* hoc genus nominat cl. Welckerus, cujus praecipuum auctorem existimat Stesichorum Himerensem fuisse, tum Xenophanem, et caeteros, quos nominavimus. Vid. Jahrbücher für Philologie und Paedagogik, ed. Jahn. (a. 1829) IX, 2, p. 164.

(49) Vid. Aristot. de Arte poët. c. V. De iamborum usu Aristot. ibid. c. IV. Horatius de Arte poët. vs. 80.

(50) Photius in Biblioth. p. 987. Hesych. T. II, c. 1187. Menagius ad Diogen. Laërt. IX, 111.

μάτων [51]. Hujus testimonium et auctoritas etsi multis persuasit, plures tamen iique doctissimi viri, ut jam dudum Stanleius et Fabricius et nuper Cousin, hoc carminum genus Xenophani abjudicarunt [52]. Et profecto mirum videatur, illud, si a Xenophane celebratum esset, ut novum et ad tangendos hominum mentes compositum, non majorem apud antiquos celebritatem adeptum esse, sed post illum auctorem subito obmutuisse et tribus demum post seculis renatum esse auctore Timone, qui ὁ Σιλλόγραφος cognominatus et princeps hujus carminis habitus est. Unde igitur ista traditio? Repetenda videtur ab indole ejus versuum, quibus in nonnullos praesertim clariores viros liberius esset invectus: ita argumenti quadam similitudine factum esse, ut horum carminum originem ad illum retulerint auctorem; quamquam sillorum nomen et formam Xenophani existimo non magis notam fuisse, quam quod quidam judicarunt Homerum hujus generis auctorem habendum esse, quod Thersitem jocose induxisset principes Graecorum cavillantem. Eustathius ad Iliad. B. vs. 212, p. 204. οἱ δὲ παλαιοὶ παρασημειοῦνται ἐνταῦθα, ὅτι οὐ μόνον Ξενοφάνης πεποίηκε σίλλους ἐν οἷς εὐδοκίμηκεν, ἀλλὰ καὶ τούτου τοῦ εἴδους πρῶτος κατῆρξεν Ὅμηρος, ἐν οἷς αὐτός τε τὸν Θερσίτην σιλλαίνει, καὶ ὁ Θερσίτης τοὺς βασιλεῖς [53]. Grammaticorum ergo acumini hoc commentum deberi non dubium

(51) Strabo loco supra p. 2. citato. Scholiastes Aristoph. infra fragm. XXVII.

(52) Stanleius hist. philos. p. 872 sq. cujus sententiam primum rejecit, mox vero comprobavit Fabricius; hunc plerique secuti sunt. Vid. Harlesius in Fabric. Bibl. Gr. T. II, p. 616 sq. V. Cousin. l. l. p. 23 sq. Contra Strabonis auctoritatem sequitur Groddeck Initia hist. lit. I, § 47.

(53) Cf. scholiast. Villois. ad Iliad. β. 212.

est; idque propagavit etiam ille, quem modo dixi, Timo ὁ Σιλλόγραφος, cui quum Xenophanis persona maxime idonea videretur, hunc in carmine quodam induxit principes Graecorum scriptores, poëtas et philosophos, increpantem [54]. Haec vero nonnulli opinati sunt ab ipso Xenophane praedicata esse; ut Proclus ad Hesiod. ἔργ. α. p. 67. ed. Heins. Ξενοφάνης διὰ δή τινα πρὸς τοὺς καθ' αὑτὸν φιλοσόφους καὶ ποιητὰς μικροψυχίαν σίλλους ἀτόπους ἐκθεῖναι λέγεται κατὰ πάντων φιλοσόφων καὶ ποιητῶν. Quo haec alio pertinere possunt, quam ad Timonis sillos, quos ille callide profecto ab ipso Xenophane editos putavit. Quamobrem quum hujus silli memorentur, non dubium videtur, aut ea significari carmina quibus Homerum aliosve insectatus sit, aut Timonis versus intelligendos esse; ipsum vero sillorum genus et nomen Xenophani ejusque aetati fuisse ignotum.

Παρῳδαὶ sive Παρῳδίαι [55], quas illi Athenaeus adscribit, dicuntur carmina ex alterius carminis similitudine ita expressa, ut personarum mores vel dicta e serio in ridiculum convertantur. Auctorem horum carminum Aristoteles dicit *Hegemonem* fuisse, Epicharmi aequalem [56]; Xenophani autem non majori jure tribui possunt quam silli, a quibus illa genere parum erant diversa: nam utrumque genus serius demum nisi inventum, tamen artificiose compositum et nomine distinctum fuisse probabile est. Tamen haec eo pertinent, ut intelligamus, Xenophanem in carmini-

(54) Vid. Diogen. Laërt, IX, 111.

(55) In Athenaeo inconstans est scriptura. Vid. loca notata a Dindorfio in Athenaei editione L. II, p. 54. E.

(56) Aristot. de Arte poët c. II, et quae ad h. l. annotat Graefenhan p. 32.

bus suis inprimis faceto illo et mordaci dicendi genere usum esse, quod postea his generibus proprium habitum est: eodemque Apuleius spectat, qui Xenophanem *Satyras canere* dicit [57]. Haec igitur magis indolem ejus carminum quam formam significant, neque obstant, quo minus auctore Diogene Laërtio versus ejus ad tria illa genera quae dudum retulimus, elegias, iambos et heroicos versus, possint referri.

§ 9.

Cum autem praecipue nobis propositum sit in Xenophanis philosophiam inquirere, non alienum videtur, priusquam versus ejus et placita explicemus, de eo carmine, in quo de rerum natura vaticinatus sit, pauca disserere. De hoc autem carmine tam pauca ad nostram notitiam pervenerunt, ut quale illud fuerit difficile sit existimare. Memorant quidam περὶ φύσεως fuisse inscriptum [58]; sed quum scriptores, qui hoc referunt, aetate sint multo seriores et leviore auctoritate, verendum est, ne hic titulus desumtus sit ex vulgari physicorum consuetudine, qui ita quondam libros suos solerent inscribere. Xenophanis carmen fuisse ita inscriptum parum probabile est, quod non literis consignasse versus suos, sed voce tantum

(57) Apuleius in Floridis L. IV. « canit Empedocles carmina, Plato dialogos, Socrates hymnos, Epicharmus modos, Xenophon historias, *Xenocrates* satyras. » Casaubonus corrigi jubet: *Xenophanes sillos*; sed *silli* recte etiam *satyrae* dici possunt. *Xenocratis* autem et *Xenophanis* nomina interdum confusa esse, mox notabimus §. 10.

(58) Ita nominant Stobaeus Ecll. Phys. I, p. 294. et Pollux VI, sect. 46, p. 590, quorum fides jure suspecta jam visa est Rittero Gesch. d. Philosophie T. I, p. 444.

edidisse videtur. Hinc quoque factum est, ut series ejus versuum atque ordo maturius interierit, servati modo sint singuli versus et sententiae, quae doctorum hominum memoria quasi antiquitatis fama proditae ad posteritatis notitiam pervenerunt. Quantum vero cum ex his fragmentis, quae admodum pauca sunt, tum ex veterum testimoniis placita ejus referentium judicari licet, non dubium videtur, certum quoddam carmen Xenophanis fuisse hexametris versibus conditum, in quo superiorum vatum exemplo cum de mundi origine, de coeli, maris, terrae natura, quae vel ipse anquisivisset vel ab aliis cognovisset, exposuerit, tum praesertim de rebus divinis et de Dei natura, qualem mente et cogitatione concepisset, sententiam suam explicuerit. Atque Xenophanis exemplum aemulati et imitati sunt Parmenides et Empedocles, qui similia composuerunt carmina, quorum adhuc reliquiae satis amplae servantur [59]. Uterque vero quum, auctis in dies magis magisque discendi studiis et opportunitatibus, illum facile vel disserendi subtilitate vel rerum ubertate superarent, horum aliorumque celebritate factum videtur, ut carminum ejus memoria citius evanesceret, nec nisi pauca servarentur, quae a veteribus notata et deinceps ad posteros tradita sunt. Itaque si auctoritatum fontes indagemus, apparet plerosque, quae de Xenophane memorant, ea non ex ipsius verbis sed ex

(59) Horum omnium meminit Plutarch. de Pyth. orac. p. 402. E. πρότερον μὲν ἐν ποιήμασιν ἐξέφερον οἱ φιλοσόφοι τὰ δόγματα καὶ τοὺς λόγους, ὥσπερ Ὀρφεὺς καὶ Ἡσίοδας καὶ Παρμενίδης καὶ Ξενοφάνης καὶ Ἐμπεδοκλῆς καὶ Θαλῆς. Cf. Diogen. L. IX, 22. De *Empedocle* Hermippus apud eundem VIII, 56 dicit, Ξενοφάνους γεγονέναι ζηλωτὴν, ᾧ καὶ συνδιατρίψαι καὶ μιμήσασθαι τὴν ἐποποΐαν.

aliorum testimoniis et fama retulisse: quorum singula loca in explicandis ejus fragmentis et placitis exprimenda sunt; nunc praecipuos auctores breviter notabimus.

Horum antiquissimi et gravissimi sunt *Aristoteles* et *Theophrastus*, quos in explicanda illius sententia ex ipso fonte hausisse nemo, qui diligentiam eorum cognorit, facile dubitet; ac nisi integrum haberent carmen, quod non est probabile, haud tamen dubium est, quin multi etiam tum superessent illius versus, doctorum hominum tam Eleaticorum quam aliorum, qui illum aemulati essent, ut *Heracliti*, *Empedoclis*, memoria proditi [60]. Ambo autem illi quum in explicanda veterum sententia rarius ipsorum verba laudare soleant, factum est ut eorum scriptis placita antiquorum permulta, dicta vero non nisi pauca sint memoriae prodita. His proximi sunt Sceptici, docti fere homines et diligentes, inter quos praecipue memorandus *Timo* ille *Phliasius*, Ptolemaei τοῦ φιλαδέλφου aequalis (a. Chr. 270.), qui Xenophanis personam in carmine induxit de philosophia disserentem. Huic in cognoscendis illius placitis antiquitatis subsidia non plane defecisse, sed plures adhuc Xenophanis reliquias superfuisse, satis probabile est. Ex horum aliorumque, qui his aetate proximi fuerunt, scriptis pleraque fluxisse videntur, quae posterioribus de illo innotuerunt. Nam qui post illos de Xenophane mentionem fecerunt, *Cicero*, et qui eodem fere tempore vixit *Nicolaus Damascenus*, Peripateticus [61], et qui post ali-

(60) *Heracliti* mentionem supra vidimus not. 24. *Empedoclis* versus, quibus Xenophani contradixit, memorat Aristoteles de Coelo II, 13, p. 364. D.

(61) Nicolai mentionem facit Simplicius infra in Disp. nostra de Xenoph. philos. I, § 4, e.

quanto floruit Plutarchus, horum testimonia (quantum nobis judicare licet) nihil continent, quod non ex rivulis potius quam ex ipso fonte ductum videatur. Manifestius vero hoc arguunt seriores qui de eo commemorarunt, quorum primi nominandi sunt *Galenus* et *Sextus Empiricus*, alter medicus idem et philosophus excellens, alter Scepticorum doctissimus, uterque secundo post Christum seculo clarus: Galenus igitur in Xenophanis placito quodam explorando Theophrasti auctoritatem affert, quod certe non fecisset, si ex ipsius versibus potuisset ejus sententiam cognoscere. Sextus autem plures Xenophanis versus profert, interdum vero ita, ut significet se ea non certa auctoritate sed aliorum tantum fama accepisse [62]. Ab his quo longius deinde procedas, eorum obscurior fit Xenophanis memoria. Neo-Platonici, qui intra tertium et quintum seculum post Chr. vixerunt, *Porphyrius* et *Proclus*, praeclari homines, sed antiquitatis testes parum locupletes, non nisi pauca de eo memorant eaque parum luculenter [63]; diligentiores his fuerunt Aristotelici, in primis *Alexander Aphrodisius*, qui tertio seculo, *Joannes Philoponus* et *Simplicius*, qui sexto post Christum natum floruerunt, quorum studiis multae veteris philosophiae partes egregie illustratae sunt. Alexandri tamen non nisi exigua de Xenophane commemoratio exstat a Simplicio prodita [64]; Philoponus,

(62) Galeni testimonium in Comment. in Hippocrat. de Nat hom. 1, § 1. infra explicabitur. De Sexto Empirico cognosci potest ex iis quae ad fragm. VIII. afferemus.
In his indagandis praeivit Clar. Brandis Comment. Eleatic. p. 10 sqq.

(63) Procli testimonium modo jam vidimus p. 25. Porphyrii verba afferimus ad fragm. X.

(64) Vid. Disput. nostram l. l.

cui multi nimis tribuerunt, in antiquiorum placitis explicandis plerumque Aristotelis vestigia sequitur, atque ipse aliquo loco fatetur, illorum scripta sibi ad manum non fuisse [65]. Simplicius non minus ingenio quam doctrinae rerumque copia admirabilis, qui multos atque abditos vetustatis fontes indagavit et aperuit, Xenophanis scripta partim se latuisse dicit, partim in explicanda ejus ratione Theophrasti auctoritatem adhibet [66]. Jam quid ceteros memorem testes, ut Clementem Alexandrinum, Theodoretum, Eusebium, alios, doctissimos quidem scriptores, sed fontium antiquitatis indagandorum plerumque minus studiosos? quid compilatores et epitomatores, quos vocant, ut Stobaeum, eosque quorum scripta Plutarchi, Galeni et Origenis nomine feruntur? quid grammaticos Eustathium, Pollucem, ceteros, qui aliorum scripta non acri interdum adhibito judicio compilarunt?

(65) Jo. Philopon. in Aristot. de anima (Venet. 1535.) litt. C. p. 8. de veterum tam Pythagoreorum quam aliorum philosophorum qui ante Platonem fuerunt sententiis exponens, dicit: οὔτε γὰρ τὰ συγγράμματα τῶν ἀνδρῶν τούτων πρόχειρα ἡμῖν ἐστιν., οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης πλέον τι τούτων ἱστόρησεν. Idemque in afferendo Xenophanis dicto Porphyrium auctorem nominat, ut jam Brandisius monuit. Vid. infra fragm. X.

(66) Simplic. in Aristot. de Coelo fol. 127. A. in interpretanda Xenophanis sententia haerens, dicit: ἀγνόω δὲ τοῖς τοῦ φιλοξένου ῥήμασι τοῖς περὶ τούτων οὐκ ἐντυχών κτλ. Pro τοῦ φιλοξένου corrigendum esse τοῦ φιλοσόφου Ξενοφάνους tam manifestum est, ut nemini, qui verba ipsa inspexerit, id dubium possit videri: vidit hoc jam clar. Brandisius, l. l. p. 12. not. *e*.). Vitium ortum est ex usitato scripturae compendio, quo multa nomina corrupta sunt, veluti pro Ἀριστοτέλης interdum ἄριστος, δῆμος pro Δημοσθένης, ἴσος pro Ἰσοκράτης, ξένος pro Ξενοφῶν, et similia multa reperiuntur, quae Bastius in Comment. Palaeogr. praecipue p. 798 sq. et in Epist. crit. p. 133 notavit.

Horum testimonia quamquam nobis ad antiquitatis cognitionem maximi sint momenti, tamen plerumque non ex ipso fonte sed ex aliorum narratis profecta multisque serioris aetatis sordibus contaminata esse, nemo ignorat. Quo major cura adhibenda nobis est, ut ista omnia conquiramus, iisque inter se comparandis vera a falsis discernamus, et abstersis serioris aevi sordibus, obsoletam antiquitatis effigiem quantum fieri possit revocemus.

§ 10.

Postremo non omittendum est, Xenophanis nomen saepe vel librariorum inscitia vel literarum compendio depravatum aut cum aliorum scriptorum nominibus permutatum esse. Ita non raro pro Xenophane *Xenophontem* scriptum reperimus: veluti in Stobaeo Sermon. tit. 29, 41. ed. Gaisf. et alibi; in Homeri schol. Leyd. ad Il. λ. vs. 27. quod notavit Valckenarius Diatr. Eurip. c. XIX, p. 195; in Polluce VI, sect. 46: qui errores jam dudum a viris doctis observati et plerisque locis sublati sunt; idem vitium in Etymologico Magno sub v. γηρᾶς, quamquam a Valckenario l. l. notatum, novissimus tamen editor Sturzius reliquit. Erroris caussa e literarum compendio nata est, quo similia quoque nomina, veluti *Antiphanes* et *Antiphon*, confusa sunt; de quo cognosci potest e Bastii Comment. Palaeogr. p. 793.

Porro Xenophanem etiam cum *Xenocrate* permutatum esse, modo jam in Apuleii Floridis n. 57 vidimus; eundem errorem apud Strabonem XII, p. 550. Casaub. et Athenaeum epit. I. (Schweighaus. annot. T. VIII, p. 391.) in quibusdam codicibus reperimus, qui pro *Xenocratis* nomine *Xenophanem* exhibent.

Denique interdum illius nomen vitiose Ξενοφάντης scribitur, ut in Platonis Schol. Ruhnken. p. 172. et in Aristophanis Schol. Equit. v. 406 : utroque loco manifestus est scribarum error.

In Athenaeo semel iterumque occurrit scriptoris nomen Ζηνοφάνης, quod cum prorsus insolens videretur, venit alicui in mentem, ut pro eo Ξενοφάνης restituendum putaret. Qui tamen ipsos Athenaei locos X, 424. C. et XIII, 536 B. inspexerit, ei statim apparebit, conjecturam hanc prorsus esse temerariam, meritoque jam a Clar. Cousin l. l. p. 26 explosam. Liber istius scriptoris συγγενικὸν inscriptum grammaticum quendam arguere videtur, ad Xenophanem certe nihil pertinet.

Haec hactenus. Jam ad ipsas Xenophanis carminum reliquias veniemus, et fragmenta, tam ad philosophiam quam reliquam poësin spectantia, ordine disposita explicabimus; in quibus, ne quid temere neglexisse videamur, eos quoque scriptorum locos referemus, quibus vel singula ejus verba vel testimonia quaedam memorantur; adjungemus item apophthegmata, quae ejus nomine feruntur, quod nonnihil valent ad vitam ejus et opinionem declarandam. Quae autem de Xenophanis philosophia et placitis in veterum scriptis passim commemorata exstant, ea disputatione nostra de Xenophanis philosophia explicabimus et illustrabimus.

XENOPHANIS

CARMINUM DICTORUMQUE

RELIQUIAE.

XENOPHANIS RELIQUIAE.

I.

Εἷς θεὸς ἔν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιςος,
οὔτε δέμας θνητοῖσιν ὁμοίϊος οὔτε νόημα.

Laudat hos versus Clemens Alex. Strom. V, p. 601 C. et ex eo Eusebius Praepar. Eu. XIII. 13, p. 678 D. vs. 2. οὔτε-οὔτε praebet H. Ms. ut notat Sylburg; praetulimus hoc vulgari lectioni οὔτι-οὐδὲ.

Probat his versibus Clemens Xenophanem censuisse, ὅτι εἷς καὶ ἀσώματος ὁ θεός. Sententiam ejus de Deo infra exponemus. Cum his conferri possunt quae in Orphicis, sive Orpheum illa sive Onomacritum habuerint auctorem, praedicantur, laudata a Proclo in Timaeum II, p. 137. ed. Basil.

Ἓν κράτος, εἷς δαίμων γένετο, μέγας ἀρχὸς ἁπάντων.

et alibi; vid. Orphica Hermanni fr. VI, 16. p. 457, item fr. IV, p. 455.

II.

Οὖλος ὁρᾷ, οὖλος δὲ νοεῖ, οὖλος δέ τ' ἀκούει.

Versum hunc non nominato auctore profert Sextus Empir. adv. Mathem. IX, sect. 144. eumque Xeno-

I. Unus est Deus Deûmque hominumque princeps,
nec corpore mortalibus nec mente similis.

II. Totus videt totusque intelligit totusque audit.

phani vindicat Fabricius ad h. l. probantibus viris doctis. Idem certe Xenophanem de Deo praedicasse testatur iisdem paene verbis utens Diogenes L. IX, sect. 19 : ὅλον δὲ ὁρᾷν, καὶ ὅλον ἀκούειν, — σύμπαντά τε εἶναι νοῦν καὶ φρόνησιν. item Plutarchus apud Euseb. Praep. Eu. I, p. 23 : ἀκούειν δὲ καὶ ὁρᾷν καθόλου, καὶ μὴ κατὰ μέρος. Idque cum omni Xenophanis sententia de Deo congruere ex iis, quae infra de philosophia ejus I, § 7 disseremus, patebit.

Vox οὖλος, i. e. ὅλος, etiam a Parmenide v. 61 et 92 usurpata est ad significandum id quod omnino perfectum et absolutum est; itaque hic notat, Deum non aliqua sui parte vel aliquo sensu, sed tota sua natura cernere, caet. Conferri possunt cum hac sententia, quamquam non plane similia sunt, alia veterum praeclare de Deo dicta, veluti Hippocratis illud : δοκέει δέ μοι, ὃ καλέομεν θερμὸν, ἀθάνατόν τε εἶναι καὶ νοεῖν πάντα καὶ ὁρῇν καὶ ἀκούειν καὶ εἰδέναι πάντα τὰ ὄντα καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι. Socratis in Xenoph. Memorab. I, 4. sect. 18 : γνώσῃ τὸ θεῖον ὅτι τοσοῦτον καὶ τοιοῦτόν ἐστιν, ὥσθ᾽ ἅμα πάντα ὁρᾷν καὶ πάντα ἀκούειν καὶ πανταχοῦ παρεῖναι καὶ ἅμα πάντων ἐπιμελεῖσθαι. Proxime vero ad Xenophanis sententiam accedunt verba Plinii Hist. Nat. II, 5. Bipont. «Quisquis est Deus, — totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animae, totus animi, totus sui.» Hermias in Platonis Phaedrum p. 59. Ast. (τὸ θεῖον γένος) ὅλον δι᾽ ὅλου ἐστὶ γνωστικὸν καὶ ὅλον ὄψις ἐστὶ καὶ ὅλον ἀκοὴ, — καὶ ἡμῶν, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ σώματος τούτου, τὸ ὄχημα, λαμπρὸν ὂν καὶ καθαρὸν, ὅλον δι᾽ ὅλου ἐστὶν αἰσθητικὸν καὶ κατὰ πᾶν ὁρᾷ καὶ κατὰ πᾶν ἀκούει. Irenaeus apud Epiphan. Haeres. 33 : ὅλος ἔννοια ὢν, ὅλος θέλημα, ὅλος νοῦς, ὅλος ὀφθαλμὸς, ὅλος ἀκοὴ, ὅλος πήγη πάντων ἀγαθῶν. Cyrillus Hierosol. Catech. VI, p. 82 : οὐκ ἐν μέρει βλέπων, ἐν μέρει δὲ τοῦ βλέπειν ἀπεστερημένος, ἀλλ᾽ ὅλος ὢν ὀφθαλμὸς καὶ ὅλος ἀκοὴ

καὶ ὅλος νοῦς, οὐχ ὡς ἡμεῖς, ἐν μέρει νοῶν καὶ ἐν μέρει μὴ γινώσκων. Scriptores hos partim jam laudavit Fabricius ad Sext. Emp. p. 584. Quominus vero quis putet, versum hunc ex serioris aetatis ingenio esse profectum, animadvertendum est, tria illa, quae hic notantur, ὁρᾷν, νοεῖν, ἀκούειν, apud veteres potissimum solere conjungi, in quibus omnem intelligendi sentiendique vim dividerent. Critias in nobilissimis versibus apud Sext. Empir. IX, sect. 54, vs. 17:

ὡς ἔστι δαίμων ἀφθίτῳ θάλλων βίῳ
νόῳ τ' ἀκούων καὶ βλέπων φρονῶν τ' ἀεί.

cf. Bachius Critiae Tyr. fragm. p. 59. Melissus apud Eusebium Praep. Eu. XIV, p. 757 C: εἰ γὰρ — ἡμεῖς ὀρθῶς ὁρέομεν καὶ ἀκούομεν, εἶναι ἐχρῆν πᾶν τὸ ἐὸν τοιοῦτον οἷον πρῶτον ἔδοξεν ἡμῖν εἶναι· — νῦν δὲ ἔφαμεν ὀρθῶς ὁρῆν καὶ ἀκούειν καὶ συνίεναι, δοκέει δὲ ἡμῖν καὶ τὸ θερμὸν ψυχρὸν γίνεσθαι κτλ. Recentiores contra singula haec explicatius notare solebant, et praesertim τὸ νοεῖν ab oculorum auriumque perceptione adcuratius distinguere.

III.

Ἀλλ' ἀπάνευθε πόνοιο νόου φρενὶ πάντα κραδαίνει.

Versum hunc laudat Simplicius in Aristot. Phys. f. 6. cujus testimonium multos fugit, praeter alios Moshemium ad Cudworthi Syst. Intellect. T. I, p. 580, et Sturz. Praef. ad Empedocl. p. XXXIII; quidam falso tribuerunt Parmenidi. — νόου φρενὶ dictio non admodum quidem usitata, nec tamen a linguae Grae-

---

III. Sine negotio mente et cogitatione cuncta gubernat.

cae ratione abhorrens : φρένα dicebant *omnem mentis animique vim*, in qua posita est *cogitatio* sive ὁ νοῦς. Sic Empedocli vs. 298, Sturz. Deus dictus est φρὴν ἱερὴ — φροντίσι κόσμον ἅπαντα καταΐσσουσα θοῇσι. Quod dictum cum h. l. jam contulit Brandis. Magis vulgare fuerat dicere φρενὶ καὶ νόῳ. Dictionis formam si spectes, simile est Homericum Il. ξ. 288, ἠέρος αἰθὴρ, al.

IV.

Αἰεὶ δ' ἐν ταὐτῷ τε μένειν κινούμενον οὐδέν,
οὐδὲ μετέρχεσθαί μιν ἐπιπρέπει ἄλλοτε ἄλλῃ.

Hos versus laudat Simplicius in Arist. Phys. f. 6. A. a *Theophrasto*, ut videtur, mutuatus. Verba autem apud eum sic leguntur : ἀεὶ δ' ἐν ταὐτῷ μένει κινούμενον οὐδὲν, οὐδὲ μετέρχεσθαι μὴν, ἐπεὶ πρέπει ἄλλοτε ἄλλῃ. Depravatam scripturam in Simplicio nemo mirabitur, qui noverit, quot mendis editi hujus libri scateant. Emendatio in promtu erat : pro μένει correxi μένειν, ut cum sequenti infinitivo μετέρχεσθαι congrueret et responderet accusativo κινούμενον, nempe θεόν. — ἐπιπρέπει postulat sensus. cf. Homer. Od. ω. 252. Pindar. Pyth. VIII, 46. ed. Boeckh. — Dictio ἄλλοτε ἄλλῃ frequens est poëtis, ut Theognidi vs. 157 et 232.

Praedicantur haec de *Deo*, quem moveri Xenophanes negat, quod placitum infra accuratius explicabimus. Cum his concinunt prorsus, quae περὶ τοῦ ὄντος dicit Parmenides :

ταὐτόν τ' ἐν ταὐτῷ τε μένον καθ' ἑαυτό τε κεῖται.

IV. Semper illum manere in eodem statu nusquam se moventem, nec alias alio ferri congruum est.

V.

Ad vulgares de Diis opiniones refellendas pertinent versus, quos Clemens Alex. eodem loco quo fragm. I, interpositis verbis καὶ πάλιν, profert:

Ἀλλὰ βροτοὶ δοκέουσι θεοὺς γεννᾶσθαι —
τὴν σφετέρην δ' ἐσθῆτα ἔχειν φωνήν τε δέμας τε.

Haec est vulgata lectio apud Clementem, et qui hunc descripsit, Eusebium. Sed. in Florent. editione prior horum versuum sic legitur:

Ἀλλ' οἱ βροτοὶ δοκοῦσι γεννᾶσθαι θεούς.

quae lectio numerum facit iambicum: similiter in cod. Paris. nisi quod pro δοκοῦσι habet δοκέουσι. Apud Theodoretum Graec. affect. curat. Serm. III, p. 49 Sylb. hi versus, quos a Clemente sumsit, sic leguntur:

Ἀλλ' οἱ βροτοὶ δοκοῦσι γεννᾶσθαι θεούς,
καὶ ἴσην τ' αἴσθησιν ἔχειν φωνήν τε δέμας τε.

Haec verborum numerorumque perturbatio indicare videtur, confusos esse versus varios; fortasse quod Xenophanis versum cum simili alius poëtae dicto permutaverint, ut arbitrabatur Sylburgius; caeterum verior videtur esse vulgata Clementis lectio. Vs. 1 extrema parte mutilus est; in vs. 2 δ' ἐσθῆτα ἔχειν repugnat metro, et φωνὴν parum commodum habet sensum; sic igitur emendandum puto:

Ἀλλὰ βροτοὶ δοκέουσι θεοὺς γεννᾶσθαι —
τὴν σφετέρην ἐσθῆτά τ' ἔχειν μορφήν τε δέμας τε.

V. At mortales opinantur natos esse Deos,
mortalique habitu et forma et figura praeditos.

Eodem pertinent dicta quae laudat Clemens Alex. Strom. VII, p. 711. B: Ἕλληνες δὲ, ὥσπερ ἀνθρωπομόρφους, οὕτως καὶ ἀνθρωποπαθεῖς τοὺς θεοὺς ὑποτίθενται, καὶ καθάπερ τὰς μορφὰς αὐτῶν ὁμοίας ἑαυτοῖς ἕκαστοι διαζωγραφοῦσιν, ὥς φησιν ὁ Ξενοφάνης· Αἰθιοπές τε μέλανας σιμούς τε, Θρᾷκές τε πυῤῥοὺς καὶ γλαυκοὺς· οὕτως καὶ τὰς ψυχὰς ὁμοιοῦσιν καὶ τοῖς ἀναπλάττουσιν. (f. l. τὰς ψυχὰς ὁμοίας ἑαυτοῖς ἀναπλάττουσιν.) Cum quibus concinunt haec Theodoreti dicta Serm. laud. εἶτα σαφέστερον κωμῳδῶν (ὁ Ξενοφάνης·) τήνδε τὴν ἐξαπάτην, ἀπὸ τοῦ χρώματος τῶν εἰκόνων διελέγχει τὸ ψεῦδος· τοὺς μὲν γὰρ Αἰθίοπας μέλανας καὶ σιμοὺς γράφειν ἔφησε τοὺς οἰκείους θεοὺς· ὁποῖοι δὴ καὶ αὐτοὶ πεφύκασι· τοὺς δέ γε Θρᾷκας γλαυκούς τε καὶ ἐρυθροὺς, καὶ μέντοι καὶ Μήδους καὶ Πέρσας σφισὶν αὐτοῖς ἐοικότας, καὶ Αἰγυπτίους ὡσαύτως αὐτοὺς διαμορφοῦν πρὸς τὴν οἰκείαν μορφήν.

Ex his Xenophanis sententia luculenter cognoscitur; insunt quoque versuum vestigia in verbis

Αἰθίοπες μελανάς τε σιμούς τε,
Θρᾷκες δὲ γλαυκοὺς καὶ ἐρυθροὺς

Vulgarem istam hominum opinionem de Diis, quam poëtae et artifices auxerunt, explicat et refellit Cicero adversus Epicureos disputans de Nat. Deor. I, 27.

VI.

Superioribus haec deinceps apud Clementem l. l. subjiciuntur : καὶ πάλιν (φησὶ)·

Ἀλλ' εἴτοι χεῖράς γ' εἶχον βόες ἠὲ λέοντες,
ἢ γράψαι χείρεσσι καὶ ἔργα τελεῖν ἅπερ ἄνδρες,
ἵπποι μέν θ' ἵπποισι, βόες δέ τε βουσὶν ὁμοῖοι,
καί κε θεῶν ἰδέας ἔγραφον καὶ σώματ' ἐποίουν
τοιαῦθ', οἷόν περ καὶ αὐτοὶ δέμας εἶχον ὅμοιον.

Ita hos versus cum aliqua lectionis varietate exhibent Clemens, Eusebius et Theodoretus, quos modo citavimus; tamen graviorem aliquam subesse mendam, ipsa indicat sententia : nam vs. 3. ἵπποι μέν — interrumpit orationis ordinem, ut jam Potterus ad Clementem animadvertit, et Hervetus in latina versione haec verba omisit. Neque, etiamsi cum Theodoreto legamus ὅμοιας, haec difficultas tollitur : non enim satis recte cohaeret hic versus cum sequenti. In ultimo versu offendit vox ὅμοιον, quae non modo languet, sed etiam impedit verborum constructionem. Parva emendatione versus ita interpolandi videntur :

Ἀλλ' εἴτοι χεῖρας γ' εἶχον βόες ἠὲ λέοντες,
ἢ γράψαι χείρεσσι καὶ ἔργα τελεῖν ἅπερ ἄνδρες,
και κε θεῶν ἰδέας ἔγραφον καὶ σώματ' ἐποίουν
τοιαῦθ', οἷόν περ καὶ αὐτοὶ δέμας εἶχον ἕκαστον,
ἵπποι μέν θ' ἵπποισι, βόες δέ τε βουσὶν ὁμοῖον.

VI. Si vero manus haberent boves vel leones,
aut pingere manibus et fabricari eadem quae homines possent,
ipsi quoque Deorum formas pingerent figurasque formarent
tales, quali ipsorum quisque praeditus sit,
equi equis, boves autem bobus similes.

vs. 1. Ἀλλ' εἴτοι. Eusebius male : ἀλλ' εἰ χεῖρας ἔχον. Particulam γ' metri gratia inseruit Stephanus. Pro ἠὲ λέοντες Theodoretus ἢ ἐλέφαντες, quod minus probabile est.

vs. 2. γράψαι — τελεῖν. Infinitivi pendent ab εἶχον, mutata orationis structura : similiter in elegiae fragm. XIX, 15 sq. οὔτ' εἰ πύκτης ἀγαθὸς — οὔτ' εἰ πενταθλεῖν, nempe ἀγαθός.

vs. 3. καί κε Sylburg in Theodoreto; ceteri καί τε. Pro σώματα Eusebius male legit δώματα.

vs. 4. καὶ αὐτοί. Ita recte Ms. Paris. et Stephanus; vulgata lectio est κᾀυτοί, pro quo certe κ' αὐτοὶ fuerat scribendum, ut fecit Brandis; non tamen elidendum est καὶ, sed per synizesin cum sequenti αὐτοὶ confundendum. cf infra ad fragm. XX, 5. Emendationem nostram ἕκαστον suadet etiam pronomen οἷον in singulari numero positum : alioquin oportuerat potius οἷα scribi, quod non sinit metrum.

vs. 5. ὁμοῖον. Possemus etiam ὁμοῖα scribere, quod congruum esset praecedenti τοιαῦθ'. Clemens et Eusebius ὁμοῖοι. Theodoretus ὁμοίας.

Festive Xenophanes his versibus carpit vulgarem hominum opinionem, qua Deos finxerunt humana forma praeditos; cujus rei rationem positam esse vidit in naturae sensu, quo unumquodque animans suum genus maxime amplectitur et pulcerrimum judicat. Ita Epicharmus apud Diogenem L. III, 16 ait :

ἀνδάνειν αὐτοῖσιν αὐτοὺς καὶ δοκεῖν
καλῶς πεφυκέναι· καὶ γὰρ ἁ κύων κυνὶ
κάλλιστον εἶμεν φαίνεται, καὶ βοῦς βοΐ,
ὄνος δ' ὄνῳ κάλλιστον, ὗς δ' ὑΐ.

Xenophanis dicta illustrant praecipue haec Ciceronis verba, Nat. Deor. I, 27, quae ex illis paene expressa

videntur : « An putas ullam esse terra marique be-
» luam, quae non sui generis belua maxime delec-
» tetur ? .... Quid igitur mirum, si hoc eodem modo
» homini natura praescripsit, ut nihil pulchrius quam
» hominem putaret, eam esse caussam cur Deos ho-
» minum similes putaremus ? Quid censes, si ratio
» esset in bestiis ; non suo quasque generi plurimum
» tributuras fuisse ? » In his autem notandum est discrimen : Cicero dicit, *si ratio esset in bestiis ;* Xenophanes autem, *si manus et artis facultas esset bestiis :* in quo cernitur utriusque aetatis et doctrinae diversitas : *rationis* enim vim, qua homines praecellunt bestiis, Xenophanes ejusque aetas nondum clare habebant perspectam ; ut infra in disputatione nostra explicabimus.

VII.

Versus hos, quibus Homeri et Hesiodi fabulas impietatis accusat, servavit Sextus Empir. adv. Mathem. IX, 193 :

Πάντα θεοῖς ἀνέθηκαν Ὅμηρός θ' Ἡσίοδός τε
ὅσσα παρ' ἀνθρώποισιν ὀνείδεα καὶ ψόγος ἐςὶ,
κλέπτειν, μοιχεύειν τε καὶ ἀλλήλους ἀπατεύειν.

Idem adv. Mathem. I, 289 : Ὅμηρος δὲ καὶ Ἡσίοδος κατὰ τὸν Κολοφώνιον Ξενοφάνη·

Οἳ πλεῖς' ἐφθέγξαντο θεῶν ἀθεμίςια ἔργα,
κλέπτειν, μοιχεύειν τε καὶ ἀλλήλους ἀπατεύειν.

VII. Omnia Diis attribuerunt Homerus et Hesiodus quaecumque ab hominibus probrum et dedecus habentur, furari inter se, adulterari, fraudare.

Hi pleraque praedicarunt Deorum nefaria facinora, caet.

Postremus versus num a Xenophane diverso loco fuerit repetitus, dubitari licet; probabilius est a serioribus, qui singulos ejus versus et sententias citarent, confusum esse eorum ordinem. Itaque possent hi versus hoc modo conjungi :

Πάντα θεοῖς ἀνέθηκαν Ὅμηρος θ' Ἡσίοδός τε
ὅσσα παρ' ἀνθρώποισιν ὀνείδεα καὶ ψόγος ἐςὶ,
καὶ πλεῖστ' ἐφθέγξαντο θεῶν ἀθεμίςια ἔργα,
κλέπτειν, μοιχεύειν τε καὶ ἀλλήλους ἀπατεύειν.

Lectio οἳ πλεῖς' ἐφθέγξαντο Stephani est; in Sexto legebatur contra metrum, ὃς πλεῖςα ἐφθέγξατο, ubi Fabricius correxit, ὡς πλεῖς' ἐφθέγξαντο.

Apparet ex his versibus Xenophanem in carpendis Homeri et Hesiodi fabulis non lenem fuisse, nec immerito a Timone Ὁμηραπάτης ἐπισκώπτην dictum, ut supra p. 16 memoravimus. Idem vero plerorumque philosophorum et doctorum hac de re fuit judicium, inprimis Platonis, qui has fabulas procul a sua civitate repellit, multa enumerans non minus Diis indigna, quam moribus civium perniciosa, quae in iis praedicantur. Polit. II, p. 377, sqq. cf. Sextus Emp. ll. cc. Terentius Varro in Fragm. T. I, p. 214. Bip. ita loquitur : « Primum quod dixi genus theologiae mythicum, » in eo sunt multa contra dignitatem et naturam » immortalium ficta : in hoc enim est, ut Deus alius » ex capite alius ex femore sit alius ex guttis san» guinis natus; in hoc, ut Dii furati sint, ut adul» teraverint, ut servierint homini; denique in hoc » omnia Diis attribuuntur, quae non modo in homi» nem sed etiam in contemtissimum hominem cadere » possunt. » Quae prorsus concinunt cum Xenophane. Iisdem argumentis Christiani scriptores usi sunt ad

redarguendas Graecorum religiones (Vid. Ast. comment in Plat. Polit. p. 428.); Neo-platonici contra allegorica interpretatione fabularum ineptias tegere, eaque tanquam divinae sapientiae symbola praedicare studuerunt. Proclus Theolog. I, 4. p. 10.

VIII.

Ἐκ γαίης γὰρ πάντα, καὶ εἰς γῆν πάντα τελευτᾷ.

Memoratur hic versiculus a Sexto Empir. adv. Mathem. X, 313. Stobaeo Ecl. Phys. I, p. 294. Heeren. Plutarcho Homer. vit. med. in scholiis Homer. Villois. item in scholiis minor. ad Il. η. 99, ubi neglectum est metrum. Docent hoc testimonio, Xenophanem rerum omnium naturam ad *terram* retulisse. Praecipuus tamen auctor Sextus Empiricus non ipse hujus placiti testem se facit, sed ex aliorum quorundam auctoritate memorat; dicit enim: Ξενοφάνης δὲ κατ' ἐνίους ἐκ γῆς. Itaque auctores hujus testimonii non sunt admodum locupletes; ipsa vero sententia, *terram esse omnis naturae materiem*, nisi latiore quodam modo accipiatur, a Xenophanis opinione et placitis prorsus aliena videtur, ut infra exponemus; forma denique recentioris cujusdam Graeculi ingenium refert, qui priscorum sententias et placita in formulas quasdam redigeret: e quo genere etiam falso Heracliti nomine placitum fertur huic simile, apud Stobaeum ll. p. 282:

Ἐκ πυρός γε τὰ πάντα καὶ εἰς πῦρ πάντα τελευτᾷ.

Quibus rationibus equidem adducor, ut hoc placitum

VIII. E terra orta sunt omnia et in terram resolventur.

cum Meinersio (Hist. doctrinae de vero Deo p. 327) et Heereno (ad Stobaeum l. l.) existimem, falso esse Xenophani tributum. Fabricius ad Sextum Empir. p. 685 cum hoc versu comparat nobile illud in Genesi III, 19 dictum ad Adamum : γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. Quod tamen ab hujus placiti mente alienum est.

IX.

Πάντες γὰρ γαίης τε καὶ ὕδατος ἐκγενόμεσθα.

Hunc versum iidem proferunt auctores ll. cc. Sextus altero item loco adv. Mathem. IX, 361. item Eustathius ad Il. η. 99. p. 668, l. 60. Quo testimonio contra probare studebant, Xenophanem non unum sed duo fecisse rerum elementa, *terram* et *aquam*. Meinersius l. l. hunc versum aeque ac superiorem fictum putat; at quamvis fidem ejus praestare nolim, tamen placiti hujus auctoritatem probat ipse Sextus Empir. Pyrrhon. II, sect. 30, quum indubitanter dicat, Xenophanem duo haec rerum elementa statuisse; deinde in ipsis verbis non inest apertum interpolatoris vestigium; argumentum vero concinit etiam cum sequenti versu :

X.

Γῆ καὶ ὕδωρ πάνθ' ὅσσα γίνονται ἠδὲ φύονται.

Quem versum laudant Simplicius et Joannes Philoponus, uterque quidem Porphyrii usus auctoritate; sed

---

IX. Namque e terra et aqua omnes orti sumus.

X. Terra et aqua sunt omnia, quae fiunt et nascuntur.

in eo discrepant, quod alter, auctorem ejus placiti a Porphyrio *Anaximenem*, alter *Xenophanem* nominatum dicit. Simplicius ad Aristotelem Phys. I, p. 258 E. ubi hic memorat a nonnullis τὸ ὑγρὸν καὶ ξηρὸν haberi principia, hoc placitum, inquit, alii aliis tribuunt, ὁ μέν τοι Πορφύριος οἰκειότερον εἰς Ἀναξιμένην τὴν δόξαν ἀνέπεμψε ταύτην εἰπόντα·

γῆ καὶ ὕδωρ πάνθ' ὅσσα γίνονται ἠδὲ φύονται.

Joannes Philoponus ad eundem locum lit. D, fol. 1 A: ὁ Πορφύριός φησι, τὸν Ξενοφάνην τὸ ξηρὸν καὶ τὸ ὑγρὸν δοξάσαι ἀρχάς, τὴν γῆν λέγω καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ῥῆσιν αὐτοῦ παρατίθεται τοῦτο δηλοῦσαν·

γῆ καὶ ὕδωρ πάντ' ἐσθ' ὅσα φύονται ἠδὲ γίνονται.

Horum utrius verum sit testimonium dubitari nequit; si quidem Anaximenis ad aërem omnia referentis diversa plane fuit sententia, ut jam Brandis ad h. l. monuit, Comment. Eleat. p. 45. Quamobrem in Simplicio errore quodam nomina permutata esse, et Porphyrii testimonium ad Xenophanem pertinere non est dubium. Porphyrius vero cum in citandis scriptoribus parum diligens sit, possit auctoritas ejus per se haud satis firma haberi, praesertim quum postrema quoque versiculi verba, φύονται ἠδὲ γίνονται, depravata esse perspicuum sit. Incertum adeo nostrum foret judicium, nisi hic versus cum superiore prorsus conveniret, et uterque inter se comparatus, alter alterius fidem augeret. Si autem Xenophanis hos versus esse probamus, non ideo probanda nobis videtur Porphyrii et reliquorum interpretatio, ad *elementorum* doctrinam haec referentium; potius e vulgari opinione haec dicta videntur, *terrena humidaque materie*

omnia constare. Quo pertinet Homericum illud, quod jam Sextus et Philoponus contulerunt, Il. η. 99:

Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε.

Cf. auctor vit. Homeri in Opusc. Mythol. p. 324. Sed de sententia Xenophanis infra erit disserendi locus.

XI.

Stobaeus in Florilegii appendice edit. Gaisf. T. IV, p. 6, Xenophanis sententiam referens, qua causa et nubes et cetera, quae in coelo fiunt, oriantur, de quibus infra disseremus, testimonii loco haec addit: γράφει γὰρ διαῤῥήδην· Πήγη δ' ἐστὶ θάλασσα ὕδατος. Quamvis Stobaeus ita plane hoc testificetur, quasi in manibus haberet Xenophanis scripta, haec tamen jam diu ante evanuisse certum est. In compilatore verba non adeo urgenda sunt: tantum significant, fidem hujus dicti et sententiam ab ipso certam manifestamque habitam esse. Videtur autem pars fuisse versiculi hoc modo ordinati:

— — — πήγη δ' ἐστὶ θάλασσα
ὕδατος.

vel ita:

πήγη δ' ἐστὶ θάλασσ' ὕδατος —

utrovis enim modo conveniunt numeri. — θάλασσα a physicis dicta est universa aquarum moles, ἀρχὴ καὶ σῶμα τοῦ παντὸς ὕδατος, ut dicit Aristoteles Meteor II, 2, p. 427, C. quo sensu occurrit apud Empedoclem v. 128, ed. Sturz. Cum hoc placito convenit quod jam Homerus de *Oceano* praedicabat, Il. φ. 195 sqq.

XI. Oceanus fons est omnis humoris.

βαθυῤῥείταο μέγα σθένος Ὠκεανοῖο,
ἐξ ουπερ πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα
καὶ πᾶσαι κρῆναι καὶ φρείατα μακρὰ νάουσιν.

XII.

Γαίης μὲν τόδε πεῖρας ἄνω πὰρ ποσσὶν ὁρᾶται
αἰθέρι προςπλάζον, τὰ κάτω δ' ἐς ἄπειρον ἱκάνει.

Laudat hos versus diligens testis Achilles Tatius in Isagoge ad Aratum edita in Petavii Doctr. Temp. Vol. III, p. 76. Antv. Versum autem secundum emendatum dedi ita ut sensus et metrum postulare videbantur; vulgata lectio haec est:

καὶ ῥεῖ προςπλάζον, κάτω δ' εἰς ἄπειρον ἱκνεῖται.

Verba καὶ ῥεῖ nullum habent sensum; κάτω et ἱκνεῖται metro adversantur; quod correxi αἰθέρι προςπλάζον, recte dicitur terrae superficies aërem contingere. Homerus Od. λ. 583: ἡ δὲ προςέπλαζε γενείῳ. Quod in voce αἰθέρι ultima syllaba non producta sit positionis caussa, Homeri usu satis probatur. Sententiam infra explicabimus.

XIII.

Ἥν τ' Ἶριν καλέουσι, νέφος καὶ τοῦτο πέφυκε
πορφύρεον καὶ φοινίκεον καὶ χλωρὸν ἰδέσθαι.

Laudant Eustathius ad Il. λ. 27, p. 827, l. 59. Schol.

XII. Telluris superficies quidem haecce sub pedibus conspicitur aërique contigua est, radices vero in infinitum tendunt.

XIII. Quam Iridem nominant, eaque quoque nubes est purpurea et punicea et candida adspectu.

Leydens. excerptus a Valckenaerio Diatr. Euripid. p. 195, et Schol. Villois. ad Iliad. l. l. ubi in primo versu pro *καὶ* legitur *δὲ*, voluit fortasse *δή*. Dictum hoc de *Iride* cum ceteris Xenophanis placitis de sideribus prorsus convenit, quae infra explicabimus: hoc autem cum Homeri dicto collatum veteribus dedit disputandi locum, ut notat Eustathius: *Ξενοφάνους περὶ τῆς Ἴριδος ἐν ἡρωϊκοῖς ἔπεσιν οὕτω φράζοντος, — αἱ ἀκριβέστεροι ὁρμώμενοι ἐκ τοῦ (Ὁμηρικοῦ) ἐν νέφεϊ στήριξε φασὶν, οὐ νέφος εἶναι τὴν Ἶριν ἀλλὰ πάθος περὶ νέφος, κτλ.*

Ceterum tres Iridis colores, unde ipsa *τρίχρως* dicta, celebrati sunt a veteribus, quamquam varie nominati: Xenophani *τὸ πορφύρεον* dicitur, quod est nigro colori proximum; pallidius *τὸ φοινίκεον*, *croceum*; *τὸ χλωρὸν* denique albo proximum. Etsi *τὸ πορφυροῦν* et *τὸ φοινικοῦν* frequenter solent confundi, distinguuntur tamen manifesto ab Aristotele Meteor. III, 4. p. 447, D: *τό τε λύχνου φῶς οὐ λευκὸν ἀλλὰ πορφυροῦν φαίνεται κύκλῳ καὶ ἰριώδες, φοινικοῦν δ' οὔ.* Idem Meteor. III, 2. p. 445, A hos tres nominat Iridis colores: *τὸ φοινικοῦν καὶ πράσινον καὶ ἀλουργόν*; in quibus *τὸ ἀλουργὸν* est nigro, *τὸ φοινικοῦν* albo colori proximum, medium inter utrumque *τὸ πράσινον*. Multa super his disserunt Aristotelis interpretes Alexander et Olympiodorus in commentariis ad Meteorologica.

XIV.

Καὶ τὸ μὲν οὖν σαφὲς οὔτις ἀνὴρ γένετ' οὐδέ τις ἔςαι
εἰδὼς, ἀμφὶ θεῶν τε καὶ ἅσσα λέγω περὶ πάντων·
εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιςα τύχοι τετελεσμένον εἰπὼν,
αὐτὸς ὁμῶς οὐκ οἶδε· δόκος δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται.

Hos versus laudat Sextus Empir. adv. Mathem. VII, 49, et 110. VIII, 326. Praeterea duos priores versus laudat Plutarch. Aud. poët. p. 15, E (Vol. VI, p. 61, Reisk.); prima verba usque ad *εἰδὼς* Diog. Laert. IX, sect. 72; versus tertium et quartum Origenes Philosoph. c. XIV, T. I, p. 892 (ed. Delarue.); Galenus de different. puls. III, 1. T. VIII, p. 62 (ed. Charter.); postremam sententiam *δόκος δ'* Sextus Empir. Pyrrhon. II, 18; Proclus in Timaeum p. 78.

Sextus Empiricus adv. Math. VII, 49. p. 380 sic hos versus interpretatur: *διὰ τούτων γὰρ σ α φ ὲ ς μὲν ἔοικε λέγειν τἀληθὲς καὶ τὸ γνώριμον· . . . ἄ ν δ ρ α δὲ τὸν ἄνθρωπον, τῷ εἰδικῷ καταχρώμενος ἀντὶ τοῦ γένους· . . . . ἀμφὶ θ ε ῶ ν δὲ ὑποδειγματικῶς περί τινος τῶν ἀδήλων· δ ό κ ο ν δὲ, τὴν δόκησιν καὶ τὴν δόξαν. ὥςε τοιοῦτον εἶναι κατὰ ἐξάπλωσιν τὸ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενον· τὸ μὲν οὖν ἀληθὲς καὶ γνώριμον οὐδεὶς ἄνθρωπος οἶδε, τό γε ἐν τοῖς ἀδήλοις πράγμασι· κἂν γὰρ ἐκ τύχης ἐπιβάλλῃ τούτῳ, ὅμως οὐκ οἶδεν ὅτι ἐπιβέβληκεν αὐτῷ, ἀλλ' οἴεται καὶ δοκεῖ.* Ita Sextus. De sententia infra disseremus; nunc verba explicanda sunt.

XIV. Nec fuit quisquam neque futurus est qui certo
sciat haec, quae de Diis et de omni natura praedico:
nam licet aliquis cum maxime verum ratumque dicat,
id tamen ipse haud certo scit; sed opinari tantum de rebus licet.

vs. 1. τὸ μὲν οὖν σαφὲς. Potest τὸ σαφὲς adverbii instar haberi, veluti simpliciter σαφὲς usurpatur a poëtis: articulus enim saepe hoc modo additur, ut mox in τὰ μάλιϛα. Vid. Fischer ad Weller. Animadv. I, p. 334 sq. Potest tamen sic quoque explicari: τὸ σαφὲς περὶ τούτων ἅσσα λέγω. — γένετ' exhibet Plutarchus; Sextus et Diogenes legunt ἴδεν; at cum ἰδεῖν rarius significet *scire*, et Plutarchi lectio magis concinnam faciat orationem, hanc ego recepi. Mox ἅσσα Sextus; Plutarchus ὅσσα. — Ad hanc sententiam respexisse Aristotelem putant Poët. c. 25: ἴσως γὰρ οὔτε βέλτιον οὕτω λέγειν, οὔτ' ἀληθῆ· ἀλλ' ἔτυχεν, ὥσπερ Ξενοφάνης, οὐ σαφῆ τάδε; ut legit Hermannus; sed lectio haec non constat. Concinit vero cum his Empedoclis sententia apud Sext. Empiricum:

τὸ δ' οὖλον ἐπεύχεται εὑρεῖν
αὔτως· οὔτ' ἐπιδερκτὰ τάδ' ἀνδράσιν οὔτ' ἐπακουϛὰ
οὔτε νόῳ περιληπτά.

Vid. Sturz. in Empedocl. p. 488.

vs. 3. εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιϛα. Apud Galenum sic legitur:

ἢν γὰρ καὶ τὰ μέγιϛα τύχῃ τετελεσμένα, εἰπὼν
αὐτὸς, ὅμως οὐκ οἶδε· δόκος δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται.

Etiam Origenes pro τύχοι habet τύχῃ; sed τὰ μέγιϛα certe vitiosum est, neque Galeni interpunctio vulgatae anteponenda. — τὰ μάλιϛα pro adverbio positum est ut simplex μάλιϛα. — τετελεσμένον verbum Homericum: vid. Il. α. 212, ξ. 195. Od. ε. 90. Apollonii Lex. p. 643. ed. Tollii. Sententia haec celebrata praesertim est a Scepticis, quorum dicta laudat Sextus Emp. VIII, 325, vim hujus placiti egregie illustrantia.

vs. 4. δόκος, h. e. δόκησις vel δόξα, interprete Sexto. Etiam Archiloch. fragm. XIV, p. 98. in Collect. Lips. et Callimachus hoc nomine usi sunt: cf. Fabric. ad Sext. Emp. p. 71. Antiquum vocabulum vulgari permutavit Epiphanius, hoc dictum ita referens: δόκησις δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται. adv. Haereses L. III, Vol. I, p. 1087.

XV.

Ταῦτα δεδόξαςαι μὲν ἐοικότα τοῖς ἐτύμοισι.

Laudat hunc versum Plutarchus Sympos. IX, p. 746 B. ubi proverbii instar usurpatur. Eadem in hoc versu affirmandi modestia cernitur. — δεδόξαςαι scripsi pro δεδόξασθαι, quod in Plutarcho legitur ob verborum nexum. — ἐοικότα τοῖς ἐτύμοισι modestius est dicere quam ἔτυμα, atque hic usus verbi ἐοικέναι etiam in elegantem sermonem translatus est. Plato Cratyl. p. 416, A: ἔοικάς γε ὀρθῶς λέγοντι. Ibid. p. 409, A. Rep. III, p. 414, C.

XVI.

Οὔτοι ἀπ' ἀρχῆς πάντα θεοὶ θνητοῖς ὑπέδειξαν,
ἀλλὰ χρόνῳ ζητοῦντες ἐφευρίσκουσιν ἄμεινον.

Versus laudati a Stobaeo in Florileg. Tit. XXIX, sect. 41. ed. Gaisf. et in Eclog. P. I, p. 224, in quibus Gaisfordtii lectionem secuti sumus. Pro ὑπέδειξαν

XV. Haec quidem vero videntur similia.

XVI. Non omnia statim ab initio Dii monstrarunt mortalibus, sed temporis progressu ipsi meliora quaerendo repererunt.

alii ἐπέδειξαν, alii παρέδειξαν ediderunt; pro ἐφευρίσκουσιν Eclogg. libri ἐφεύρισκον, unde Grotius, ut metrum constaret, emendavit ἐφεύρισκόν τι ἄμεινον. Sed ἐφευρίσκουσιν ἄμεινον breviter dictum est, sicut in veteri illo proverbio: ἔφυγον κακὸν, εὗρον ἄμεινον. Vid. Hesychius T. I, c. 1557, et Alberti ad h. l.

Spectant autem hi versus ad artium inventionem, quibus homines ex agresti victu ad lautiorem vitam exculti sunt; de quarum origine varia erat veterum opinio. Fabulosa antiquitas, quae omnia ad Deos referre consueverat, artes quoque divinitus ad homines delatas praedicabat; doctiores vero eas non a Diis datas sed humana industria paullatim inventas et partas esse judicarunt; ut in hoc versu ait Xenophanes. Similiter alii, veluti Aeschylus in Prometheo, cujus persona praeclare humanae industriae vim significat, huic auctori omnium artium inventionem tribuit, vs. 440, sqq. Moschion in clarissimis versibus apud Stobaeum Eclog. P. I, p. 240 sqq. ubi praeter alia haec occurrunt:

ἐπεὶ δ' ὁ τίκτων πάντα καὶ τρέφων χρόνος
τὸν θνητὸν ἠλλοίωσεν ἔμπαλιν βίον, — —
τόθ' εὑρέθη μὲν καρπὸς ἡμέρου τροφῆς,

ceteraque, quibus hominum cultum describit. Idem argumentum Plato initio libri III de Legg. et Diodorus Siculus in Historiarum principio tangit, qui dicit, πάντων τὴν χρείαν αὐτὴν διδάσκαλον γενέσθαι τοῖς ἀνθρώποις. p. 12, Wess.

Hoc argumentum prisci poëtae et philosophi adhibuerunt ad excitandam et acuendam hominum industriam, ut Hesiodus ἔργ. vs. 42, cujus sententiam expressit Virgilius Georg. I, 121; item ille, cujus dictum So-

crates in Xenoph. Memor. II, cap. 1. §. 20, laudat, Epicharmus :

——— ——— ——— τῶν πόνων
πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τἀγάθ' οἱ θεοί.

In Xenophanis versu quamquam χρόνῳ optime defendi potest, tamen si πόνῳ legeretur, versus non foret deterior.

XVII.

Athenaeus II, p. 54. E : Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος ἐν παρῳδίαις·

Πὰρ πυρὶ χρὴ τοιαῦτα λέγειν χειμῶνος ἐν ὥρῃ
ἐν κλίνῃ μαλακῇ κατακείμενον, ἔμπλεον ὄντα,
πίνοντα γλυκὺν οἶνον, ὑποτρώγοντ' ἐρεβίνθους·
τίς πόθεν εἶς ἀνδρῶν; πόσα τοι ἔτη ἐστὶ, φέριστε;
πηλίκος ἦσθ', ὅθ' ὁ Μῆδος ἀφίκετο; —

Quamquam carminis genus παρῳδίαι, ut supra animadvertimus, posterius Xenophane fuisse videtur, non ideo de horum versuum auctoritate dubitandum est. Inest autem in his senilis quaedam jucunditas, qua agnoscere videare poëtam aetate jam grandiorem, postquam a negotiis et periculis ad quietem et otium esset regressus, cum hospitibus confabulantem et superioris aetatis res gestas memoriâ recolentem : ut

XVII. Hiemali tempore sic loqui convenit ad focum
molli in lecto cubantem, saturum,
dulce bibentem vinum, subinde cicera edentem:
Quis es unde terrarum? quot annos habes, o bone?
quotum agebas annum, quando Medus invasit?

probabile sit, quod clar. Cousinio videtur, carmen hoc a Xenophane, cum Veliae, quo provectior jam aetate se contulerat, versaretur, fuisse compositum.

vs. 3. ὑποτρώγοντα, *edentem inter bibendum* : haec enim vis est praepositionis ὑπό. Corayus legi malebat ἐπιτρώγοντ', quod rectum quidem est, attamen non necessarium. De *erebinthis* agit h. l. Athenaeus; Eustathius Il. ν, p. 948. l. 40 : ἐρεβίνθων δὲ μνεία καὶ παρὰ Ξενοφάνει, ὡς χρηστῶν ὄντων ἐν συμποσίῳ· φησὶ γάρ.

πίνοντα γλυκὺν οἶνον, ὑποτρώγοντ' ἐρεβίνθους.

vs. 5. ὁ Μῆδος. *Medum* hic dici non Darium aut Xerxem, sed Cyri superioris ducem Harpagum, qui Iones debellavit, jam monuimus. Similiter in Theolog. Arith. supra p. 4 mentionem vidimus τῆς ὑπὸ Ἁρπάγου τοῦ Μήδου Ἰώνων πολιορκίας καὶ ἀναστάσεως.

XVIII.

Diogenes Laërtius VIII, 36, e Xenophanis elegia quadam hos versus laudat, qui ad Pythagorae metempsychosin spectant : περὶ δὲ τοῦ ἄλλοτε ἄλλον γεγενῆσθαι Ξενοφάνης ἐν ἐλεγείᾳ προσμαρτυρεῖ, ἧς ἀρχή·

Νῦν ουν τ' ἄλλον ἔπειμι λόγον, δείξω δὲ κέλευθον.

ὃ δὲ περὶ αὐτοῦ φησὶν οὕτως ἔχει·

καί ποτέ μιν στυφελιζομένου σκύλακος παριόντα
φασὶν ἐποικτεῖραι καὶ τόδε φάσθαι ἔπος·
παῦσαι, μηδὲ ῥάπιζ', ἐπειὴ φίλου ἀνέρος ἐστὶ
ψυχὴ, τῆς ἔγνων φθεγξαμένης ἀΐων.

E Diogene eosdem versus descripsit Suidas v. Ξενοφάνης. Carmen hoc e didactico genere fuisse, prima

jam verba, ἔπειμι λόγον, δείξω δὲ κέλευθον, indicant. Primum autem hunc versum Diogenes elegiae initium fuisse dicit : tamen non inceptum hoc versu carmen sed potius continuatum fuisse ipsa ostendunt verba, quae transitum ab una re ad aliam significant. Unde colligi potest elegiam hanc longioris fuisse argumenti, postea autem, quod pluribus veterum carminibus accidit, in plures partes esse discerptam.

Videtur autem his versibus perstringi Pythagoras, cujus placita, ut a communi hominum opinione aliena, saepius a poëtis praesertim comicis derisa esse, e Cratini aliorumque veterum fragmentis apparet. Fuit autem inter Pythagorae et Pythagoreorum placita celebrius nullum quam illud, mortuorum animas in alia corpora migrare non modo hominum sed bestiarum etiam; quamobrem laedere eas aut occidere nefas praedicabant. De cujus placiti auctoritate ne quis dubitet, eadem Pythagoreo Empedocli fuit sententia, ut Aristot. Rhet. I, 13. p. 418 C. memorat, et ipsius versus apud Sext. Empir. adv. Mathem. IX, sect. 127-129 declarant, qui cum his conferendi sunt : cf. Rittershus. in Porphyr. nº 36, p. 49 sqq. ed. Kuster. Si igitur Xenophanes, ut videtur, natu minor fuit quam Pythagoras, non mirum, hoc placitum esse ab eo derisum.

Iidem versus omisso auctoris nomine laudantur in

XVIII. Jam ad alium sermonem aggredior viamque monstrabo.

Aliquando illum (Pythagoram) catuli verberibus caesi praetereuntem aiunt esse miseratum, et sic locutum :
Parce verberare, siquidem cari hominis est
anima, quem agnovi clamitantem.

Anthol. Gr. l. I, tit. 86, p. 345. ed. Bosch. praemittuntur autem hi duo :

Ἥνικα Πυθαγόρης τὸ περικλεὲς εὕρατο γράμμα
κεῖν', ἐφ' ὅτῳ κλειτὴν ἤγαγε βουθυσίην,
δή ποτέ μιν στυφελιζομένου κτλ.

Qui versus spectant ad celebratum illud Pythagorae inventum de *hypotenusa*, quod hic mira profecto ratione cum fortuito canis occursu jungitur. Mihi quidem facile in eo agnoscere videor interpolatoris manum, qui haec veluti dispersa membra concinnare studuerit. Quamobrem si illi versus sunt Xenophanis, non tamen hi quoque eidem tribuendi sunt. Plutarchus de Vita secund. Epicur. T. X, p. 501 Reisk. Athenaeus L. X, p. 418. extr. Diogenes L. VIII, s. 12 postremos hos versus separatim laudant, eorumque auctorem Apollodotum, vel rectius Apollodorum nominant.

Vs. 1. νῦν οὖν τ' Nescio an legendum sit νῦν αὖτ'; tamen propter varium et frequentem apud veteres poëtas usum particulae τε, id affirmare non audeo.

Vs. 2. στυφελιζομένου. Verbum στυφελίζειν significat *aspere et contumeliose tractare, vexare*. Homerus Il. λ. 305. φ. 512. Hesychii interpretatio, ὠθεῖν, πατάσσειν, h. l. congruit. In Suida olim versus hic legebatur ita corruptus :

καί ποτέ μοι στυφελιζομένῳ σκύλακος παριόντος.

Vs. 5. τῆς ἔγνων φθεγξαμένης. Ita correxi vulg. τὴν ἔγνων φθεγξαμένης ἀΐων; quae lectio quamvis grammatica ratione possit explicari, ita ut accusativus τὴν ad ἔγνων, genitivus φθεγξαμένης ab ἀΐων pendeat, tamen haec structura a sermonis usu et elegantia pror-

sus aliena videtur. Duplex autem se offerebat emendatio, altera τὴν ἔγνων φθεγξαμένην, altera τῆς ἔγνων φθεγξαμένης, quarum posteriorem recipere non dubitavi, quod non solum verba *audiendi*, velut ἀΐειν, ἀκούειν, sed etiam *cognoscendi*, γιγνώσκειν, συνίεναι, ἐννοεῖν, al. saepe genitivo junguntur, praesertim si participium additur. Oraculum apud Herodot. I, 47: καὶ κώφου συνίημι καὶ οὐ φωνεῦντος ἀκούω. Plato in Apolog. Socr. p. 27, A: ἆρα γνώσεται Σωκράτης ὁ σόφος δὴ ἐμοῦ χαριεντιζομένου. Id. Alcib. I, p. 129, B: καίτοι ἐννοῶ σοῦ εἰπόντος. Itaque idem casus et ad verbum ἔγνων et ad participium ἀΐων potest referri, quod quam frequens sit apud Graecos, non opus est multis declarare. Vid. e. g. Homer. Od. α. 26. Aeschylus Sept. adv. Theb. 926. Pindar. Ol. VIII, 20.

XIX.

Athenaeus X, p. 413. sq. elegiacos Xenophanis versus laudat, quibus publica ludorum certamina, quae ingenti studio colebant Graeci summisque praemiis et laudibus honorabant, vituperat, quod nihil ea aut ad publicam aut ad privatam prosperitatem prosint; extollit contra poëtarum doctorumque artes et studia, quae cum maximum habeant utilitatis fructum, tum multo illis dignitate anteponenda sint. Carmen hoc, cujus partem Athenaeus servavit, publice cantatum esse, argumentum indicio est; idque Xenophanem uberius etiam tractasse cognoscitur ex iis, quae Athenaeus laudatis his versibus addit: πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ὁ Ξενοφάνης κατὰ τὴν ἑαυτοῦ σοφίαν ἐπαγωνίζεται, διαβάλλων ὡς ἄχρηστον καὶ ἀλυσιτελὲς τὸ τῆς ἀθλήσεως εἶδος. *Multa praeterea Xenophanes contendit suam laudans sapientiam, ludicras*

autem certandi artes tanquam inutiles et vanas vituperans. Idem Euripidis quoque versus laudat quorum eadem est sententia, e Xenophane, ut arbitratur, expressa : *ταῦτ' εἴληφεν ὁ Εὐριπίδης ἐκ τῶν τοῦ Κολοφωνίου ἐλεγείων Ξενοφάνους οὕτως εἰρηκότος·*

'Αλλ' εἰ μὲν ταχυτῆτι ποδῶν νίκην τις ἄροιτο,
ἢ πενταθλεύων, ἔνθα Διὸς τέμενος
πὰρ Πίσαο ῥοῇς ἐν 'Ολυμπίῃ, εἴτε παλαίων,
ἢ καὶ πυκτοσύνην ἀλγινόεσσαν ἔχων,
εἴτε τὸ δεινὸν ἄεθλον ὃ παγκράτιον καλέουσιν,
ἀστοῖσίν κ' εἴη κυδρότερος προσορᾶν,
καί κε προεδρίην φανερὴν ἐν ἀγῶσιν ἄροιτο,
καί κεν σῖτ' εἴη δημοσίων κτεάνων
ἐκ πόλεως καὶ δῶρον ὃ οἱ κειμήλιον εἴη·
εἴτε καὶ ἵπποισιν, ταῦτά χ' ἅπαντα λάχοι,
οὐκ ἐὼν ἄξιος ὥσπερ ἐγώ· ῥώμης γὰρ ἀμείνων
ἀνδρῶν ἠδ' ἵππων ἡμετέρη σοφίη.
ἀλλ' εἰκῆ μάλα τοῦτο νομίζεται, οὐδὲ δίκαιον
προκρίνειν ῥώμην τῆς ἀγαθῆς σοφίης.

XIX. Si vero aut pedum velocitate victoriam quis consequatur
aut quinquertio, apud Jovis lucum
ad Pisae undas Olympiae, sive etiam luctando,
seu durum exercendo pugillatum
seu grave illud certamen pancration quod vocant,
is solet apud cives suos adspectu esse honoratior,
et praestantiorem sedem in certaminum spectaculis obtinet,
et publico civitatis sumtu alitur
et donatur munere quod ei sit honoris monumentum ;
seu denique curru victoriam reportet, cuncta haec accipiat praemia;
etsi dignitate me est inferior : robore enim praestantior
hominum equorumque nostra est sapientia.
Perversus vero admodum iste mos est, neque justum
bonis ingenii artibus corporis robur anteponi.

οὔτε γὰρ εἰ πύκτης ἀγαθὸς λαοῖσι μετείη,
οὔτ' εἰ πενταθλεῖν, οὔτε παλαισμοσύνην,
οὐδὲ μὲν εἰ ταχυτῆτι ποδῶν, τόπερ ἔστι πρότιμον
ῥώμης, ὅσσ' ἀνδρῶν ἔργ' ἐν ἀγῶνι πέλει,
τοὔνεκεν ἂν δὴ μᾶλλον ἐν εὐνομίῃ πόλις εἴη·
σμικρὸν δ' ἄν τι πόλει χάρμα γένοιτ' ἐπὶ τῷ,
εἴ τις ἀεθλεύων νικῷ Πίσαο παρ' ὄχθας·
οὐ γὰρ πιαίνει ταῦτα μυχοὺς πόλεως.

vs. 1. εἰ μὲν. Wakef. Sylv. Crit. II, p. 49 emendat εἴ κεν, idque Schweighäusero et aliis probabile visum, quia mox in apodosi vs. 6 eadem particula repetitur. Et sane quam facile fuerit has voces confundere, permutatis literis K et M, e Bastii Comment. Palaeogr. post Gregorium Corinth. ed. Schaefer. p. 721, et Alberti annotat. ad Hesych. v. ἐπιλήκητος, disci potest. Tamen quum non pateat, an particula μὲν superioribus, quae nobis perierunt, fortasse apta fuerit, nihil mutandum puto.

vs. 3. πὰρ Πίσαο ῥοῇς. Plerumque in ludis Olympicis praedicandis non flumen *Pisa*, sed civitas ejusdem nominis memoratur Jovi sacra, apud quam festa certamina agebantur : de qua plura notavi in Specim. Pindar. p. 69 sq. Stephanus Byz. tamen dicit :

Non enim, si bonus pugil sit in civitate,
aut quinquertio aliquis excellens aut lucta
aut pedum velocitate quae est robori anteferenda,
(quae sunt virorum in ludis certamina;)
ideo constituta melius et morata fuerit respublica.
Parvum modo gaudium civitas inde capit,
si certamine aliquis vicerit ad Pisae ripas :
non enim ditantur his civium foci.

Πίσα, πόλις καὶ κρήνη τῆς Ὀλυμπίας. Hic autem notanda forma Πίσαο, quae et infra vs. 21 occurrit, ducta a nom. Πίσας vel Πίσης, ut animadvertit Schweigh. h. l.

vs. 4. πυκτοσύνην ἀλγ. ἔχων. Pro ἔχων mallem ἑλὼν, ab αἱρεῖσθαι, quod significat *rei alicui studere*, veluti in hoc Pindari dicto: εὐθεῖα δὴ κέλευθος ἀρετὰν ἑλεῖν. fragm. 75. Boeckh. cf. Herod. III, 52. Demosth. de Coron. p. 332, 5. Plutarch. de Sanitate T. VI, p. 469. Reisk.

vs. 5. εἴτε τὸ δεινὸν, e Wakefieldii emend. receperunt Schweigh. et Dindorf. Libri εἴτε τι δεινόν.

vs. 6. κυδρότερος προσορᾶν. Casaubon. Schweigh. Stephan. dederunt κυδρότερος πρὸς ἄκρα, quod interpretati sunt, *longe aliis venerabilior* sive *longe omnium gloriosissimus*; veluti πρὸς ἄκρα idem valeret ac παρὰ πολὺ, etsi hanc dictionem Graecitas non agnoscit. Praeterea variat codd. scriptura: Ms. A. προσερᾶν, unde nata est Jacobsii emendatio προσορᾶν, merito recepta Dindorfio: est enim tam luculenta, ut similium exemplorum comparatione eam vix opus sit illustrare, velut Aeschyli Prometh. 246: φίλοις ἐλεεινὸς εἰσορᾶν ἐγώ. al. quae laudat ipse Jacobs Additam. in Athenaeum p. 220. Pro κυδρότερος libri quidam Mss. et Edd. κεδρότερος; fortasse voluerint κεδνότερος.

vs. 8. σῖτ' εἴη. Haec emendatio debetur Turnebi acumini; libri σιτείη, qua lectione claudicat sententia, cum verbum desit ad quod in sq. vs. δῶρον referatur. Aliorum conjecturas omitto, quas memorat Casaubonus. — σῖτ' h. e. σῖτα, forma plurali, idem valet quod σιτία. Utrumque autem honoris genus, προεδρίαν et σίτησιν, quae laudis virtutisque erant praemia apud Graecos, conjungit etiam Aristoph. Equit. vs. 575:

νῦν δ' ἐὰν μὴ προεδρίαν φέρωσι καὶ τὰ σιτία,
οὐ μαχεῖσθαί φασιν.

vs. 10. εἴτε καὶ ἵπποισιν. Mirum quantum in ordinando hoc versu et interpunctione distinguendo haeserint interpp. Casaubonus haec verba cum praecedenti οἱ conjunxit: δῶρον ὅ οἱ κειμήλιον εἴη εἴτε καὶ ἵπποισι. Schweighäuser sic interpunxit:

εἴτε καὶ ἵπποισιν ταῦτά κε πάντα λάχοι·
οὐκ ἐὼν ἄξιος ὥσπερ ἐγώ.

Hoc autem modo quum oratio claudicet, in interpretando ad ἀποσιώπησιν confugit; quam ut suppleret Dindorfius, correxit ita: οὐ κ' ἔοι ἄξιος. At vero apertum videtur, verba εἴτε καὶ ἵπποισι respondere superioribus εἴτε παλαίων — εἴτε τὸ δεινὸν ἄεθλον, atque ita explicanda esse: εἴτε καὶ ἵπποισι νίκην ἄροιτο, ταῦτά γε ἅπαντα λάχοι δῶρα, ea nempe quae modo memoraverat, προεδρίαν, σιτία. Haec interpretatio probata est Bachio in censura Athenaei a Dindorfio editi. Vid. Jahrbücher für Philologie auct. Jahn IX, 3. p. 315. — χ' ἅπαντα Dindorfius; ceteri γ' ἅπαντα, vel κε πάντα.

vs. 12. σοφίη dicitur poëtarum ars et sapientia, qua olim omnis tam privatarum quam publicarum rerum disciplina continebatur. Eadem mox vs. 14 dicitur ἡ ἀγαθὴ σοφίη h. e. *sapientia alma, salutaris*, veluti ἀγαθὴ ἐλπίς, ἀγαθὴ μοῖρα, et apud Latinos *bonae artes* dicuntur. Quamobrem Valckenaerii conjectura, pro ἀγαθῆς leg. ἀγανῆς, supervacanea videtur.

vs. 16. λαοῖσι μετείη conjecit Stephanus in Poësi Philos. p. 221; probavit Jacobs l. l. et recepit Dindorf. Legebatur λαοῖσιν ἔτ' εἴη, permutatis literis N et M. cf. Homer. Il. ε, 85. al. Hic autem notanda orationis constructio, οὔτε εἰ πύκτης ἀγαθὸς — οὔτε εἰ πενταθλεῖν, οὔτε

παλαισμοσύνην, np. ἀγαθός. Similiter Pindarus Olymp. VI, 17 : μάντιν τ' ἀγαθὸν καὶ δουρὶ μάρνασθαι. Mox denuo variat in ταχυτῆτι ποδῶν, ubi intelligatur νικῷ.

vs. 18. ὅσσ' — ἔργα πέλει. Interpp. haec verba jungunt cum praecedenti ῥώμης, veluti dictum esset ita : τόπερ ἐςι πρότιμον τῶν ῥώμης ἔργων ὅσσ' ἐν ἀγῶνι πέλει. Potius ὅσσα referendum puto ad cuncta illa quae modo memoravit certaminum genera : pugillatum, quinquertium, luctam, cursum, quibus inter se viri solerent contendere.

vs. 19. τοὔνεκεν ἂν. Sic plures libri, quos sequitur Dindorfius; alii τοὔνεκεν ἄρ.

vs. 21. νικῷ. Schweighäuser aut νικῴη aut νικᾷ scribendum fuisse putabat, falsus in eo quod opinabatur in optativo dici non posse νικῷ, quod tamen usitatum est.

vs. 22. οὐ γὰρ πιαίνει. Xenophanis hoc dictum repetit Eustath. p. 1229, 21. ut notat Dind. Sententiam versuum 15-19 illustrat locus Isocratis Paneg. I. Πολλάκις ἐθαύμασα — ὅτι τὰς μὲν τῶν σωμάτων εὐεξίας οὕτω μεγάλων δωρεῶν ἠξίωσαν, τοῖς δὲ ὑπὲρ τῶν κοινῶν ἰδίᾳ πονήσασι καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς οὕτω παρασκευάσασιν ὥστε καὶ τοὺς ἄλλους ὠφελεῖν δύνασθαι, τούτοις οὐδεμίαν τιμὴν ἀπένειμαν· ὧν εἰκὸς ἦν αὐτοὺς μᾶλλον ποιήσασθαι πρόνοιαν. Τῶν μὲν γὰρ ἀθλητῶν δὶς τοσαύτην ῥώμην λαβόντων, οὐδὲν ἂν πλέον γένοιτο τοῖς ἄλλοις· ἑνὸς δὲ ἀνδρὸς εὖ φρονήσαντος ἅπαντες ἂν ἀπολαύσειαν οἱ βουλόμενοι κοινωνεῖν τῆς ἐκείνου διανοίας.

XX.

Athenaeus XII, p. 526. AB. prodit Xenophanis versus quibus Colophoniorum reprehendit luxuriam, quam e Lydorum consuetudine traxissent, ut Phylarchus quoque ibidem memorat: Κολοφώνιοι δ', ως φησι Φύλαρχος, τὴν ἀρχὴν ὄντες σκληροὶ ἐν ταῖς ἀγωγαῖς, ἐπεὶ εἰς τρυφὴν ἐξώκειλαν πρὸς Λυδοὺς φιλίαν καὶ συμμαχίαν ποιησάμενοι, προήεσαν διησκημένοι τὰς κόμας χρυσῷ κόσμῳ, ὡς καὶ Ξενοφάνης φησίν. — οὕτω δ' ἐξελύθησαν διὰ τὴν ἄκαιρον μέθην, ὥςτε τινὲς αὐτῶν οὔτε ἀνατέλλοντα τὸν ἥλιον οὔτε δυομένον ἑωράκασιν, κτλ. Colophoniorum luxum ad Milesios propagatum per ceteras deinceps Ionum civitates serpsisse, scripsit Clearchus apud Athenaeum XII, p. 324 B. Ita ergo Xenophanes:

Ἀφροσύνας δὲ μαθόντες ἀνωφελέας παρὰ Λυδῶν,
ὄφρα τυραννείης ἦσαν ἄνευ ςυγερῆς,
ᾔεσαν εἰς ἀγορὴν παναλουργέα φάρε' ἔχοντες
οὐ μείους ἤπερ χίλιοι ὡς ἐπίπαν,
αὐχαλέα, χαίτῃσιν ἀγαλλόμεναι εὐπρεπέεσσιν,
ἀσκητοῖς ὀδμὴν χρίμασι δευόμενοι.

vs. 1. ἀφροσύνας. Schneiderus conj. ἀβροσύνας; hoc etsi proprium sit mollitiei et luxuriae nomen, gravius tamen ἀφροσύνη, quod contrarium est τῇ σωφροσύνῃ atque

---

XX. Insanas libidines perniciosas a Lydis edocti,
dum expertes adhuc essent importunae tyrannidis,
prodibant in forum purpureis amicti palliis
non pauciores quam mille omnino principes,
habitu superbi, composite comtis insignes capillis,
exquisiti odoris unguentis delibuti.

h. l. *libidinum insaniam* sive *dementiam* notat. *Lydos* autem luxuria quondam insignes fuisse testantur Herod. I, 94. Athenaeus XII, p. 515, E.

vs. 2. ἦσαν ἄνευ ςυγερῆς. Ita Dindorf codicum vestigiis ductus scripsit pro vulg. ἦσαν ἐπὶ ςυγερῆς. Dum liberi adhuc essent Colophonii, luxuriosis his moribus fracti sunt, eaque fuit causa ut mox libertatem amiserint. Diogenes Babyl. apud Athen. h. l. διὰ τὴν τοιαύτην ἀγωγὴν ἐν τυραννίδι καὶ στάσεσι γενόμενοι αὐτῇ πατρίδι διεφθάρησαν. Pro τυραννίης correxi τυραννείης; ut προμηθείην fragm. XXI. extr.

vs. 3. παναλουργέα — χαίτησιν ἀγαλλόμενοι. Purpurea vestis, comti capilli luxuriosorum habebantur: cf. quae de Sybaritis dicit Timaeus apud Athenaeum XII, p. 522. A. et de Atheniensium luxu Heraclides Pont. ibid. p. 512, B. et apud Aelian. V. H. IV, 22.

vs. 4. χίλιοι. Athenaeus h. l. Θεόπομπος δ' ἐν πεντεκαιδεκάτῃ ἱςοριῶν χιλίους φησὶν ἄνδρας αὐτῶν ἁλουργεῖς φωροῦντας στόλας ἀςυπολεῖν. quod Theopompus fortasse a Xenophane sumsit. Mirifice autem falsus est doct. Wichers, in Theopompi fragm. 129, Animadv. p. 201, quum haec, quae ille de Colophoniis dixit, ad Lydos retulit, et Theopompi dicta cum Diogenis Babylonii dictis confudit. — ὡς ἐπίπαν scripsi, suadente Schweighäusero, pro εἰς ἐπίπαν, propter Graeci sermonis consuetudinem: vid. Hoogeveen de partic. v. ὡς, p. 580. Lips. Voces ὡς et εἰς quam crebro permutatae sint, praeter alios monet Schaeferus ad Gregor. dialect. p. 23 sq. et 78. Dubium vero, utrum ὡς ἐπίπαν cum praecedente χιλίοι (*mille omnino*) an cum sequenti αὐχαλέοι (*ut plurimum superbi*) rectius jungendum sit. Herod. VI, 46: τὸ ἐπίπαν ὀγδώκοντα τάλαντα προςήϊε: VII. 157: τῷ δὲ εὖ βουλευθέντι πρήγματι τελευτὴ ὡς τὸ ἐπίπαν χρηςὴ ἐθέλει ἐπιγίνεσθαι.

vs. 5. αὐχαλέοι, nomen cognatum tam origine quam significatione cum verbis αὐχέω, καυχάομαι, *gloriari*, itaque Hesychius intp. σεμνοί. Pro eo αὐχμαλέοι dederat Casaubonus, cujus auctoritas aliis imposuit: vid. Annot. ad Hesych. h. v. Utrumque horum nominum semel tantum occurrit: alterum Xenophani e codd. restituit Schweighäuserus; alterum Choerilo vindicavit Naeckius ad Choerili fragm. p. 144.

Ibid. ἀγαλλόμενοι εὐπρεπέεσσιν. Casaubonus, ut metro consuleret, scripsit ἀγαλλόμεν', quem ceteri editores secuti sunt; cod. Pal. ἀγάλλομεν sine apostropho. Haec tamen elisio quum vix ferenda videatur, Schweighäuser. conj. ἀγάλλεμεν pro ἀγάλλειν, quem infinitivum jungit cum praecedenti αὐχαλέοι; hoc autem sensu scriptum certe oportuerat ἀγάλλεσθαι, ut Bachius l. l. monet. Mihi autem nulla hic elisio requiri videtur, modo diphthongus οι cum sequenti ευ confundatur et in pronuntiando obscuretur ita: ἀγαλλόμενοι εὐπρεπέεσσιν. Haec figura, synizesis vocata, saepius occurrit in Homero Il. ν. 777:

μέλλω, ἐπεὶ οὐδ' ἐμὲ πάμπαν ἀνάλκιδα γείνατο μήτηρ.

Il. ρ. 89:

ἀσβέστῳ· οὐδ' υἱὸν λάθεν Ἀτρέος ὀξὺ βοήσας.

vs. 6. ἀσκητοῖς ὀδμὴν Schweighäuser et Dindorf. e codd. pro ὀδμῇ; iidem pro χρίσμασι receperunt molliorem formam χρίμασι. Proprie vertendum: *unguentis delibuti accurate ad odorem paratis.*

XXI.

Athenaeus XI, p. 462, fragmentum hoc refert carminis convivalis, in quo temperantem quidem sed tamen jucundum convivam et suavem ἀοιδὸν agnoscas :

Νῦν γὰρ δὴ ζάπεδον καθαρὸν καὶ χεῖρες ἁπάντων
καὶ κύλικες· πλεκτοὺς δ' ἀμφιτιθεὶς στεφάνους,
ἄλλος δ' εὐῶδες μύρον ἐν φιάλῃ παρατείνει·
κρατὴρ δ' ἕστηκεν μεστὸς ἐϋφροσύνης·
ἄλλῳ δ' οἶνος ἕτοιμος ὃς οὔποτε φησὶ προδώσειν,
μείλιχος, ἐν κεράμοις, ἄνθεος ὀσδόμενος·
ἐν δὲ μέσοις ἁγνὴν ὀδμὴν λιβανωτὸς ἵησι·
ψυχρὸν δ' ἐστὶν ὕδωρ καὶ γλυκὺ καὶ καθαρόν·
πάρκεινται δ' ἄρτοι ξανθοὶ γεραρή τε τράπεζα
τυροῦ καὶ μέλιτος πίονος ἀχθομένη·
βῶμος δ' ἄνθεσιν αὐτὸ μέσον πάντῃ πεπύκασται,
μολπὴ δ' ἀμφὶς ἔχει δώματα καὶ θαλίη.
Χρὴ δὲ πρῶτον μὲν θεὸν ὑμνὲν εὔφρονας ἄνδρας

XXI. Jamque enim lautum est pavimentum, lautae convivarum manus
et calices : alius plectiles imponit coronas,
alius odoratum unguentum in phiala ministrat ;
crater adstat gaudii et deliciarum plenus ;
alii autem vinum praesto est, quod convivas haud profecto deficiet,
dulce, in doliis paratum, suavem spiritum exhalans.
Medios autem inter convivas castum odorem thura emittunt;
frigida quoque adest aqua et dulcis et pura;
appositi sunt panes avi mensaque lauta
pingui caseo et melle onusta.
Suggestus in medio est oribus circum stipatus ;
cantu autem resonant aedes et convivii gaudio.
Jam primum decet probos homines Deum venerari

εὐφήμοις μύθοις καὶ καθαροῖσι νόοις,
σπείσαντάς τε καὶ εὐξαμένους τὰ δίκαια δύνασθαι
πρήσσειν· ταῦτα γὰρ ὢν ἐςι προχειρότερον.
Οὐχ ὕβρις πίνειν δ' ὁπόσον κεν ἔχων ἀφίκοιο
οἴκαδ' ἄνευ προπόλου, μὴ πάνυ γηραλέος.
Ἀνδρῶν δ' αἰνεῖν τοῦτον ὃς ἐσθλὰ πιὼν ἀναφαίνει
ὡς ἡ μνημοσύνη, καὶ τὸν ὃς ἀμφ' ἀρετῆς·
οὔτι μάχας διέπειν Τιτήνων οὐδὲ Γιγάντων
οὐδέ τε Κενταύρων, πλάσματα τῶν προτέρων,
ἢ ςάσιας, φλεδόνας τοῖς οὐδὲν χρηςὸν ἔνεςι·
θεῶν δὲ προμηθείην αἰὲν ἔχειν ἀγαθήν.

vs. 1. ζάπεδον, h. e. δάπεδον; cf. Hesych.

vs. 2. πλεκτοὺς δ' ἀμφιτιθείς. Jam dudum suspecta viris doctis haec lectio est, quod participium ἀμφιτιθείς non habet quo referatur. Jacobsius cum sq. versu jungere studuit, ita emendando:

πλεκτοὺς δ' ἀμφιτιθεὶς ςεφάνους
ἄλλος ἰδ' εὐῶδες κτλ.

pro δὲ correxit ἰδ' *ecce*. Dindorfius suspicatur leg.

---

faustis verbis castisque animis,
libantes et precantes ut, quod justum sit,
faciamus : hoc enim primum est officium.
Fas est autem bibere tantum, ut possis reverti
domum sine comite, nisi quis natu sit admodum grandis.
Laudandus vero is est qui inter bibendum res utiles narrat,
quantum ei suppetat memoria, et qui virorum virtutes commemorat.
Ne praelia referamus Titanum Gigantumve
aut Centaurorum, fabulas a veteribus fictas,
neque jurgia, meras nugas frugis expertes;
sed Deos justa semper observantia colamus.

ἀμφιτιθεῖ, pro ἀμφιτίθησι; hoc probat omnino Bachius l. l. monens formas τιθεῖς, τιθεῖ, τιθεῖν non ignotas veteribus fuisse exemplo Theognidis vs. 282 et 286, e sequenti autem ἄλλος δὲ, ante hoc verbum tacite ἄλλος μὲν supplendum esse. Et sane haec pronomina, ὁ μὲν, ἄλλος μὲν, interdum omitti, cum ὁ δὲ, ἄλλος δὲ sequatur, notum est; tum autem fit, cum nulla in eo sit obscuritas, et vel in antecedenti jam oratione persona universe memorata fuerit, vel in ipso verbo personae significatio insit. Hoc autem loco durior mihi videtur haec ellipsis; potius credo, post hunc versum distichon excidisse ad quod verba illa pertinerent: quocirca omni emendatione supersedendum puto. In Latina tamen versione Dindorfii conjecturam secutus sum.

vs. 5. ἄλλῳ δ' οἶνος. Secuti sumus lectionem quam editt. Ald. Casaub. et Stephanus praebent, quamquam suspectae fidei est. Schweighäuserus quidem non aliam lectionis varietatem notat nisi quod duo codd. pro ἄλλῳ praebeant ἄλλος, quod probat ipse, et in Ms. Epit. addatur ἐστὶν, refragante metro. At Schweighäuserum in his negligentiae suspectum habet Dindorf, in praef. Edit. p. IV. not. quod verba φησὶ προδώσειν non e codd. sed ex Ald. propagata et Musuri ingenio interpolata existimat. Haec igitur ille omisit, et interpunctis lacunae notis versum ita descripsit:

ἄλλος δ' οἶνος * * ἐστὶν ἕτοιμος ὅς οὔπω

In his vero inest nullus verborum sensus, nulla cum sq. versu connexio. Quocirca cum Dindorfii suspicio etiam non satis firmata videatur, malui, ut censet quoque Bachius l. l., veterem lectionem servare. — Dictio οἶνος ὅς οὔποτε φησὶ προδώσειν non inelegans est; significat *vinum copiosum, quod ipsum spondet se*

convivis non defecturum; sic Herodot. VII, 187 dicit, προδοῦναι τὰ ῥέεθρα τῶν ποταμῶν, *fluminum aquam defecisse*; cf. Bachius. Caeterum si quis e codd. pro ἄλλῳ malit ἄλλος et pro οὔποτε recipere οὔπω, non adversabor.

vs. 6. ἄνθεος ὀσδόμενος, vinum suave olens, generosum, quod ἀνθοσμίαν appellabant veteres, ut monet Casaubonus. Vid. Aristoph. Ran. vs. 1150. (ed. Brunck.) idem Plut. 808, cum annot. Hemsterh. et Alberti ad Hesych. in h. v.

vs. 11. αὐτὸ μέσον dictum videtur pro ἐν αὐτῷ τῷ μέσῳ, veluti μέσον simpliciter positum pro ἐν μέσῳ usurpari solet. Simili ratione plura composita sunt adverbia, veluti αὐτὸ μόνον, αὐτὸ χρῆμα, quae illustrat Bastius Ep. crit. p. 135, Lips. item αὐθῆμαρ, αὐθωρὸν. Welckerus ad Theognid. p. 50. scribit αὐτόμεσον, una voce. Quia tamen illa dictio prorsus insolens est, corrigendum fortasse videbitur ἂν τὸ μέσον, quod habet Theogn. vs. 837. Lexicon S. Germani: ἀνὰ μέσον, ἀντὶ τοῦ ἐν μέσῳ. Ἀντιφάνης Ἀδώνιδι. Vid. Bast. l. l. p. 133, not.

vs. 13. Versus hic ita editus est:

χρὴ δὲ πρῶτον μὲν θεὸν ὑμνεῖν εὔφρονας ἄνδρας.

Parum numerose; nos pro ὑμνεῖν recepimus ὑμνὲν, quod et vett. Edd. et Mss. Schweighäuseri tuentur, neque a Xenophane magis alienum videtur quam ὀσδόμενος, forma utrumque Dorica: sic verba, quamquam non admodum suaviter, cadunt tamen numerosius. — In vs. sq. recepi καθαροῖσι νόοις pro vulg. καθ. λόγοις, quo inanis verborum repetitio μύθοις et λόγοις evitatur; debetur haec emendatio Eichstaedio, eamque probavit Welckerus ad Theognid. l. l. Comparant Plutarchi

praeceptum de Is. et Osir. p. 378 : ὅσια φρονεῖν, εὔφημα λέγειν.

vs. 15. τὰ δίκαια δύνασθαι πρήσσειν. Ne quem offendat h. l. verbum δύνασθαι, notandum, verbum hoc et latinum *posse* interdum dici non tantum de naturali et propria alicujus potestate, sed etiam de rei facultate aut sorte quae nobis aliunde, veluti a Deo, contigit. Herodot. VII, 134 : τοῖσι Σπαρτιήτῃσι καλλιερῆσαι θυομένοισι οὐκ ἐδύνατο. Simonides fr. 231, vs. 17, ed. Lips. p. 214 :

οἱ δ' ἐν θαλάσσῃ. — — —
θνήσκουσιν, εὖτ' ἂν μὴ δυνήσωνται ζόειν.

Eodem sensu h. l. positum est.

vs. 16. ταῦτα — προχειρότερον. Potest hoc per ellipsin explicari, ut intelligatur ταῦτα ποιεῖν (nempe θεὸν ὑμνεῖν, σπένδειν, εὔχεσθαι) ἐςὶ προχειρότερον. Attamen Graeci saepius tam pronomen quam adjectivum ita usurpant, ut ea substantivorum instar per se posita sint. Utriusque generis exemplum apponam : Plato Legg. IV, 2. p. 707 A : ὅτι κακὸν ἐν θαλάσσῃ τριήρεις ὁπλίταις παρεςῶσαι. hic κακὸν per se positum est; Homerus Il. η. 97 : λώβη τάδε γ' ἔσσεται. ubi similiter τάδε usurpatum. Itaque h. l. ταῦτα et προχειρότερον utrumque substantive accipi potest.

vs. 18. ἀφίκοιο οἴκαδ' ἄνευ προπόλου, *sine puero facem portante aut viam monstrante* ab epulis redire modicae potationis et veteris temperantiae indicium, quod apud Lacedemonios etiam lege jussum erat : πιόντες δὲ μετρίως ἀπίασι δίχα λαμπάδος, ait Plutarchus Lycurg. c. 12. Xenophon Rep. Laced. c. 5, sect. 7.

vs. 20. ὡς ἡ μνημοσύνη, κτλ. Versus hic a viris doctis varie tentatus et explicitus est. Casaubonus ita corrigendum putabat :

ὅσσ' ἡ Μνημοσύνη, ἢ τὸν ὅσ' ἀμφ' ἀρετῆς.

« eos, inquit, sermones probat inter pocula, qui nos reddant aut doctiores aut meliores. » Ergo hic sententiam ita supplevisse videtur : τοῦτον ὃς ἀναφαίνει, ὅσσα ἡ Μνημοσύνη (μνημονεύει), ἢ τὸν (ὃς ἀναφαίνει) ὅσσα ἀμφ' ἀρετῆς (μνημονεύεται). Si Xenophanes hoc voluerit, parum profecto plane locutus est. Corayus ita emendandum suspicabatur :

ὡς οἱ μνημοσύνη καὶ τόνος, ἀμφ' ἀρετῆς,

hoc constructionis modo : ὃς πιὼν ἀναφαίνει ἐσθλὰ ἀμφ' ἀρετῆς, ὡς οἱ μνημοσύνη καὶ τόνος : sive, inquit, τόνον « accipias pro *vocis tenore* sive generalius pro *vi ac* » *robore animi*. Pedestri oratione : ὡς αὐτῷ μνήμη καὶ » δύναμις, vel ὡς ἔχει μνήμης τε καὶ δυνάμεως. » Vereor, ut haec emendatio possit probari. Neque probata est Schweighäusero : hic in vulg. lectione acquiescit, in sequenti autem vs. pro διέπειν corrigit διέπει, quod conjecerat jam Corayus et Ms. Epitomes exhibet; deinde verba sic interpretatur : τοῦτον, ὃς ἐσθλὰ ἀναφαίνει, ὡς ἡ μνημοσύνη ἐστὶν αὐτῷ, καὶ τὸν, ὃς διέπει ἀμφ' ἀρετῆς, οὔτι μάχας κτλ. Eandem lectionem sequitur Dindorfius; attamen infinitivum διέπειν debere omnino servari patet e versu postremo, θεῶν δὲ προμηθείην ἔχειν : ambo enim hi versus sibi respondent. Ita haec quoque explicatio, quae praeterea satis coacta erat, tollitur. Scaliger ad Poësin Philos. p. 216, mutata tantum interpunctione, versum explicare studet; distinguit ita :

ὡς, Ἡ μνημοσύνη· καὶ τὸν, Ὅς ἀμφ' ἀρετῆς.

Putat haec esse nomina scoliorum, quae in conviviis canerentur. Jam varias attuli interpretum rationes, quarum si optio daretur, Scaligeri potissimum opinionem sequerer, etsi haec ipsa ingeniosior vide-

tur quam verior. Mihi autem non magis ob verborum obscuritatem quam duram numerorum compositionem hic versus graviore menda corruptus videtur, quae fortasse literarum ductu sic corrigenda sit:

ἀνδρῶν δ' αἰνεῖν τοῦτον ὃς ἐσθλὰ πιὼν ἀναφαίνει,
ὅσσα μνημοσύνη δαιτὸς ἀμφ' ἐρατῆς.

« *Convivam eum laudes qui utilia inter bibendum narrat, quaecumque recordetur jucundis super epulis.* Haec certe poëtae sententiae videntur congruere. — ὅσσα μνημοσύνη elliptice dictum fuerit, intellecto verbo ἀναφαίνῃ aut simili quodam, quod ex praecedenti ἀναφαίνει facillime repeti potest; veluti in Homeri versu Iliad. η. 286:

ἀρχέτω· αὐτὰρ ἐγὼ μάλα πείσομαι, ᾗπερ ἂν οὗτος·

οὗτος, sc. ἄρχῃ, quod ex superiori verbo repetendum.

vs. 22. sq. Horum versuum emendatio Schweighäusero et Scaligero debetur; in Casauboniana ed. sic legebatur:

οὐδέ τε Κενταύρων ἢ ςάσιας προτέρων
† φενδόνας, τοῖς οὐδὲν χρηςὸν ἔνεςι.

Codd. autem plures cum praebeant πλασμάτων προτέρων ἢ ςάσιας φενδόνας, hinc πλασμάτα τῶν correxit Schweighäuser; pro φενδόνας autem φλεδόνας emendavit Scaliger l. l. probantibus viris doctis. Minus feliciter Schweigh. pro ἢ ςάσιας, φλεδόνας conjecerat ἀσπασίας φλεδόνας, *amabiles nugas*: est enim, nullus conjecturae locus; μάχαι et ςάσιες recte jungi possunt, quod si exemplis illustrandum sit, conf. Solon p. 92, Bach. Similes quoque sunt Anacreontis versus apud Athenaeum p. 463, A:

οὐ φιλέω ὃς κρητῆρι παρὰ πλέῳ οἰνοποτάζων
νείκεα καὶ πόλεμον δακρυόεντα λέγει.

Veteres autem fabulas cum contemtu dici πλάσματα τῶν προτέρων, Xenophanis ingenio congruum est; similiter Pindarus Ol. I, 28. ed. Boeckh. et alii.

vs. 24. θεῶν δὲ προμηθείην. Προμηθείη (προμηθίη Dind.) *observantiam* et *reverentiam* significat. Herodot. I, 88: Κῦρος Κροῖσον κάρτα ἐν πολλῇ προμηθίῃ εἶχε. In hac admonitione inest fabularum reprehensio, quae multa de Diis indigna praedicabant. Similiter Pindarus Ol. I, 35: ἔστι δ' ἀνδρὶ φάμεν ἐοικὸς ἀμφὶ δαιμόνων καλά. cf. Ol. IX, 40. Cicero Nat. D. III, 25. « Cum de Diis immortalibus disputamus, dicamus digna Diis immortalibus. »

XXII.

Athenaeus IX, p. 368, E: Ξενοφάνης δ' ὁ Κολοφώνιος ἐν τοῖς ἐλεγείοις φησί·

Πέμψας γὰρ κωλῆν ἐρίφου, σκέλος ἤραο πῖον
  ταύρου λαρινοῦ τίμιον ἀνδρὶ λαχεῖν,
τοῦ κλέος Ἑλλάδα πᾶσαν ἀφίξεται οὐδ' ἀπολήξει
  ἔς τ' ἂν ἀοιδάων ᾖ γένος Ἑλλαδικόν.

Athenaeus hos versus citat ad explicandam vocem κωλῆν, latine *pernam* vel *coxam*, docetque veteres duplicem hujus nominis formam usurpasse, κωλῆνα et κωλῆν. Quis autem sensus sit horum versuum non explicat, sed ex ipsis verbis colligendum est. Quae hic memoratur κωλῆ ἐρίφου, *coxa hoedina*, non inter delicatiores sane dapes habenda, ut non mirum sit Aristo-

---

XXII. Missa enim hoedi perna, recepisti crus pingue
bovis saginati, honorificum viro munus:
cujus facti laus universam pervadet Graeciam neque cessabit
quamdiu Graeci generis poëtae supererunt.

phanem conjunxisse κεφαλάς τ' ἀρνῶν, κωλάς τ' ἐρίφων, apud Athenaeum h. l. cf. Schol. Aristoph. in Plut. 1129. Hemsterh. ibid. p. 426 sqq. Contra βοῦς λαρινὸς proprie *bos saginatus* et *delicati corporis* dicitur, unde etiam βοῦς λαρινεύειν dixit Sophron : vid. Athenaeum IX, p. 376, B. Casaubon. ad h. l. p. 650. Schneider in Lex. v. λαρινός. Hinc jam illud quod dicit, *hoedi pernam pingui bovis crure permutare*, quid significet colligi potest. Videtur enim festivo et populari quodam modo dictum esse in aliquem, qui non ut bonus ille Glaucus χρύσεα χαλκείων permutaverat, sed contra χάλκεα donaverat, χρύσεα receperat. Simili quadam comparatione, magis tamen rusticae vitae propria, utitur Theocritus Id.. V, 26 :

τίς τρίχας ἀντ' ἐρίων ἐποκίξατο; τίς δὲ, παρεύσας
αἰγὸς πρωτοτόκοιο, κακὰν κύνα δήλετ' ἀμέλγειν;

Quis pilos pro lana tondeat? Quis, cui agna primipara adsit, malam canem mulgeat? Hoc autem factum, cujus laudem tam festive extollit, quo spectet aut ad quem hominem pertineat, non patet, et quaerere nolim. Schweighäuserus qua ratione de Ulysse Odyss. υ, 299, hic potuerit cogitare non video.

vs. 1. ἤραο. Casaubonus et Schweighäuserus legunt ἦραο; sed libri rectius ἤραο, quod ductum est non ab ἔραμαι, sed ab αἴρειν; est enim oppositum verbo quod mox sequitur πέμπειν.

vs. 3. ἀφίξεται, malim ἐφίξεται. — vs. 4. ἑλλαδικὸν. Casaubonus correxit ἑλλαδικῶν, quod Epitomes cod. habet superscriptum.

XXIII.

Athenaeus XI, p. 782, Casaub. (p. 213 sq. Schweigh.) ubi quondam moris fuisse narrat, ut primum aqua, deinde vinum infunderetur poculo, testem adhibet Xenophanem in hoc versu :

οὐδέ κεν ἐν κύλικι πρότερον κεράσειέ τις οἶνον
ἐγχέας ἀλλ' ὕδωρ, καὶ καθύπερθε μέθυ.

E convivali carmine haec ducta esse probabile est. Eundem veterum morem notat Theophrastus Vol. V, p. 196, ab Athenaeo citatus : Ἐπεὶ καὶ τὰ περὶ τὴν κρᾶσιν ἐναντίως εἶχε τὸ παλαιὸν τῷ νῦν παρ' Ἕλλησιν ὑπάρχοντι· οὐ γὰρ τὸ ὕδωρ ἐπὶ τὸν οἶνον ἐπέχεον, ἀλλ' ἐπὶ τὸ ὕδωρ τὸν οἶνον. κτλ Idem alio modo praecipit Hesiodus ἔργ. 596 :

τρὶς δ' ὕδατος προχέειν, τὸ δὲ τέτρατον ἱέμεν οἴνου.

vs. 2. ἐγχέας. Unus cod. ἐγχεύας, unde Schweighäuserus correxit χεύας, propter metrum. Dindorf. vulgatam lectionem retinuit; merito : metro enim non repugnat, quandoquidem χέας per synizesin in unam syllabam contrahi potest, ut in Homer. Il. p. 366 :

σύγχεας Ἀργείων, αὐτοῖσι δὲ φῦζαν ἐνῶρσας.

Licet apud Homerum σύγχεας non participium sit sed secunda persona, id tamen formam non mutat. Plura possunt similia afferri exempla, ut Αἰνέας pro Αἰνείας Il. ν, 541.

XXIII. Ne quis in poculo prius miscuerit vinum infusum, sed aquam, insuper autem merum.

XXIV.

Ἤδη δ' ἑπτά τ' ἔασι καὶ ἑξήκοντ' ἐνιαυτὰ
βληστρίζοντες ἐμὴν φροντίδ' ἀν' Ἑλλάδα γῆν·
ἐκ γενετῆς δὲ τότ' ἦσαν ἐείκοσι πέντε τε πρὸς τοῖς,
εἴπερ ἐγὼ περὶ τῶνδ' οἶδα λέγειν ἐτύμως.

Haec dicta a Diogene Laert. IX, 19, laudata valent ad aetatem ipsius et vitam declarandam : dicit se a quinto circiter et vicesimo anno negotiis studiisque fuisse intentum : quo significaverit fortasse illud tempus, quo reliquit patriam; ab hoc autem tempore ad annum aetatis alterum et nonagesimum cogitationibus et curis fuisse agitatum. E quo non videtur effici posse, quod nonnulli putarunt, eum omne hoc tempus peragrandis Graeciae civitatibus transegisse. Quid enim illum impediit, etiam tum, quum stabile nactus esset domicilium, mente tamen agitari et quasi peregrinari Graeciam? Quamquam ἀν' Ἑλλάδα γῆν non solum *per* Graeciam sed etiam *in* Graecia significat, et poëtice quidem etiam in aliqua Graeciae regione, veluti Italia aut Sicilia.

Caeterum ex his dictis nihil praeter Xenophanis aetatem effici licet; qua autem Olympiade, quo anno haec de se commemoraverit non liquet. Scaliger ad Euseb. chron. p. 96, haec eum Olymp. 60, duo et nonaginta annos natum, scripsisse ponit. Feuerlinus vero eandem Olympiadem in vicesimum fere ejus aetatis annum incidisse putat : cf. Fabric. Bibl. Gr. T. II,

---

XXIV. Septem jam et sexaginta sunt anni,
qui me cogitationibus curisque intentum per Graeciam agitant;
natus autem tum eram quinque et viginti annos,
si vere de his ego possim referre.

p. 614. Quorum tamen nihil ex his versibus effici posse, non opus est demonstrare.

XXV.

Aristoteles Rhetor. I, 15. p. 422, E. Cas. de jurejurando agens, Si quis, inquit, postulante adversario, jusjurandum in judicio facere recuset, ei dicendum erit se honestatis caussa id recusare, non perjurii metu; et huic conveniens erit Xènophanis dictum, τὸ τοῦ Ξενοφάνους ἁρμόττει, ὅτι οὐκ ἴση πρόκλησις αὕτη ἀσεβεῖ πρὸς εὐσεβῆ, ἀλλ' ὁμοία καὶ εἰ ἰσχυρὸς ἀσθενῆ πατάξαι ἢ πληγῆναι προκαλέσαιτο. Cl. Cousin l. l. p. 57, haec ita interpretatur : « Xénophane alla même jusqu'à attaquer le serment (?), non pas par impiété, mais par un motif ingénieux et moral. « Lorsqne l'homme impie, disait-il, pro» voque un homme pieux à prêter serment, l'affaire » n'est pas égale, pas plus que lorsqu'un homme » fort provoque au combat un homme faible. » Sed mihi priora tantum verba Xenophanis esse videntur, posteriora vero haec, ἀλλ' ὁμοία κτλ. ab Aristotele addita; quod indicant etiam sequentia, quibus Xenophanis dictum invertit : contra, inquit, si accipiat jusjurandum, — τὸ τοῦ Ξενοφάνους μεταστρέψαντα φατέον οὕτως· ἴσον εἶναι ἐὰν μὲν ὁ ἀσεβὴς διδῷ, ὁ εὐσεβὴς δ' ὀμνύῃ. Quae verba priori tantum sententiae parti respondent. Hoc autem dictum versum facit trochaicum :

οὐκ ἴση πρόκλησις αὕτη, ἀσεβεῖ πρὸς εὐσεβῆ.

Vel iambicum senarium, verbis sic collocatis :

— — — — — οὐκ ἴση
πρόκλησις αὕτη, ἀσεβεῖ πρὸς εὐσεβῆ.

XXV. Non aequa haec postulatio est, ab impio homine adversus hominem religiosum.

Utroque modo iambographi usi sunt. Hiatus in αὕτη non offendit propter caesuram; in ἀσεβεῖ prima syllaba est producta, ut vulgo in ἀθάνατος, aliisque compositis. Pro πρόκλησις in Aristotele alii legunt πρόσκλησις: ambo haec verba saepius permutata esse docet Schneiderus in Lexico Graeco.

XXVI.

Etymologus M. v. Γηράς. — οἷον πιμπλῶ, πιμπλᾷς καὶ πιμπλεῖς, οὕτως οὖν καὶ γηρῶ, γηρᾷς καὶ γηρεῖς. ἡ μετοχὴ· γηρεὶς, — γηρέντος, ὥσπερ τιθέντος· Ξενοφάνης· οἷον

ἀνδρὸς γηρέντος πολλὸν ἀφαυρότερος.

Participii forma γηρεὶς quamvis alibi non occurrat, Ionicae tamen dialecto congrua est. Iones enim notum est verba in άω desinentia flectere in έω. Gregor. Corinth. de Ionica dialecto § XV. Maittaire ed. Sturz. p. 157. Hujusmodi exemplum est quod Etymologus affert, πιμπλῷ, πιμπλᾷς καὶ πιμπλεῖς; posteriorem formam exhibet Herodot. VII, 39, in verbo ἐμπιπλέει. Igitur ut a γηράω, γήρημι, ductum est participium γηρὰς quo Homerus utitur, sic a γηρέω, γήρημι, ducta erit Ionica forma γηρείς. Quo rarior hæc forma, eo minus suspecta est testimonii hujus auctoritas.

XXVII.

Scholiastes ad Aristoph. Equit. vs. 406: βάκχους ἐκάλουν, inquit, καὶ τοὺς κλάδους οὓς οἱ μύσται φέρουσι· μέμνηται δὲ Ξενοφάνης ἐν σίλλοις οὕτως·

ἐςᾶσιν δ' ἐλάται πυκινὸν περὶ δῶμα —

Versus est aut pentameter quo interdum usus est Aeschylus, aut potius hexameter uno pede mutilatus, quod metrum usurpavit Xenophanes. E verbis autem scholiastae exspectares in hoc versu mentionem fore τῶν βάκχων; sed memorantur ἐλάται, quae hic pro *thyrsis* sive βάκχας poni videntur: cf. Eurip. Iphig. Aul. vs. 1058. Caeterum non magis obscurus est verborum sensus quam levis scholiastae auctoritas, cui Xenophanis sillos non nisi fama innotuisse certum est.

XXVIII.

Scholiastes ad Aristoph. Pac. vs. 696, ubi ille Simonidis et Sophoclis avaritiam tangit, haec adnotat: ὁ Σιμωνίδης διεβέβλητο ἐπὶ φιλαργυρίᾳ, καὶ τὸν Σοφοκλέα οὖν (λέγει ὁ Ἀριςοφάνης) διὰ φιλαργυρίαν ἐοικέναι τῷ Σιμωνίδῃ· λέγεται δὲ ὅτι (ὁ Σοφοκλῆς) ἐκ τῆς ςρατηγίας τῆς ἐν Σάμῳ ἠργυρίσατο. Χαριέντως δὲ πάνυ (ὁ Ἀριςοφάνης) τῷ λόγῳ διέσυρε τοὺς β' ἰαμβοποιοὺς (Σιμωνίδην καὶ Σοφοκλῆ) καὶ μέμνηται ὅτι σμικρολόγοι· ὅθεν Ξενοφάνης κίμβικα αὐτὸν προςαγορεύει. Postremum αὐτὸν patet ad *Simonidem* pertinere, quem vituperatum esse a Xenophane et κίμβικα appellatum dicit. Κίμβιξ dicitur *illiberalis* et *sordidus*, unde κιμβεία, κιμβικὸς, κιμβικεία· derivata sunt: cf. Hemsterh. ad Aristoph. Plut. vs. 591, p. 191. Illiberales et avari Simonidis mores a multis notati sunt, ut, praeter Aristophanem, a Pindaro, Theocrito, Callimacho, aliis; Xenophanem vero in Simonidem illud dixisse, mihi ignoti scholiastae auctoritas non facile persuadet, quum non probabile sit tum, quum maxime floreret Simonides quaestum-

que carminibus faceret, Xenophanem adhuc superfuisse, aut notitiam inter eos fuisse. Auget hanc dubitationem, quod ejusdem dicti auctorem *Chamaeleontem* nominat Athenaeus XIV, p. 656, D : ὄντως δὲ ἦν ὡς ἀληθῶς κίμβιξ ὁ Σιμωνίδης καὶ αἰσχροκερδὴς, ὡς Χαμαιλέων φησίν. Quamobrem scholiastae auctoritas, etsi ab Hemsterhusio ad Aristoph. Plut. p. 193, et Harlesio ad Fabric. Bibl. Graec. T. II, p. 148 probata, parvi tamen hac in re aestimanda videtur.

XXIX

Pollux VI, 46, p. 590. Συκάμινα· ταῦτα δὲ καὶ μόρα Αἴσχυλος ὠνόμασεν, οὕτως εἰπὼν τὰ ἐκ τῆς βάτου· τάχα δ' ἂν τις καὶ κεράσια φαίη, κέρασον τὸ δένδρον ἐν τῷ περὶ φύσεως Ξενοφάνους εὑρών.

Pollucem haec ab alio scriptore mutuatum esse non est dubium. Primum quod dicit συκάμινα ab Aeschylo, adde a multis aliis, μόρα (eadem quae *mora* Latinis) nominata esse, idem notat et exemplis probat Athenaeus II, p. 51 D, ad quem locum cf. Casauboni Animadv. p. 104; Ruhnken. ad Hesych. v. συκάμινα. Quod vero Pollux deinde arbitratur eadem quoque κεράσια appellari, quia κέρασος arbor in Xenophanis scriptis memorata sit, haud probabile est; non quo negem factam esse a Xenophane τῆς κεράσου mentionem; sed si ille hanc arborem nominavit, quidni eandem significaverit quam posteriores *cerasum* appellarunt? Pollucis opinioni ansam dederit quorundam hominum error, qui cerasum a Lucullo demum non solum ex Asia in Italiam delatam sed etiam primum nominatam perhibebant : hinc fortasse putaverit, a Xenophane hoc nomine aliam arborem

significari. Sed istum errorem viri docti jam dudum refellerunt, et *κέρασον* diu ante Lucullum Graecis innotuisse constat. Vid. Athenaeus II, p. 50, et ibi Casauboni Animadv. p. 103. Plinius H. N. XV, 30. ed. Bip. Geopon. Scriptt. X, 41. ed. Needh. Denique de libro *περὶ φύσεως* quid existimandum sit, de eo supra p. 26. diximus.

XXX.

Etymologus M. Βρόταχος· *τὸν βάτραχον* Ἴωνες, *καὶ* Ἀριςοφάνης, *καὶ παρὰ* Ξ ε ν ο φ ά ν ε ι. Eandem nominis formam exhibet Hesychius a librariis mutatam in *βότραχος*. Vid. Intpp. T. I, c. 770. Idem alteram quoque formam habet *βόρταχος*; haec Aeolum, illa Ionum videtur propria fuisse. Similia quaedam affert Koen ad Gregor. Corinth. de dialecto Ionica p. 455, ed. Schaefer.

XXXI.

A. Gellius N. A. III, 11: « Alii *Homerum quam* » *Hesiodum majorem natu fuisse* scripserunt, in qui- » bus Philochorus et *Xenophanes*, alii minorem. » Xenophanem Colophonium Homeri, quem suum praedicabant Colophonii, aetatem memorasse, non mirum: unde vero testimonium ejus acceperit Gellius non apparet; probabile est a Philochoro clarissimo chronologo, quem priorem nominat, esse desumtum. Eadem autem opinio Heraclidi Pontico et plerisque veterum placuit. Vid. Dodwellus de vett. Graec. et Roman. cyclis Dissert. III, p. 156, et Doct.

6*

Deswert Diss. de Heraclide Pontico nuper Lovanii edita, p. 106.

XXXII.

Diogenes Laërtius I, sect. 111. *Epimenidem* vixisse memorat, ὡς Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος ἀκηκοέναι φησὶ, τέσσαρα πρὸς τοῖς πεντήκοντα ἕκατον (ἔτη). De hujus aetate quanta inter veteres fuerit dissensio notum est; a Xenophanis notatione non multum discrepant Theopompus et Phlegon Trallianus, qui eum centum et quinquaginta septem annos vixisse scripserunt. Vid. Theopompi fragm. 69 ed. Wichers, ejusque animadv. p. 159. Ex horum scriptis fortasse Xenophanis illud testimonium a Diogene ductum est, quod laudat Dodwellus l. l. p. 159.

XXXIII.

Apud Pollucem IX, 83, p. 1063, de monetae origine quaeritur, εἴτε Φείδων ὁ Ἀργεῖος πρῶτος ἔγραψε νόμισμα, — — εἴτε Λύδοι, καθά φησι Ξενοφάνης. Xenophanem Colophonium recte hic intelligunt, siquidem non dubium est, propter Lydorum cum Colophoniis consuetudinem illorum mores et instituta Xenophani haud fuisse incognita; vidimus etiam ipsius versus in quibus Lydorum facit mentionem fragm. XX. De re ipsa magna fuit inter antiquos scriptores controversia; cum Xenophanis testimonio congruit Herodotus I, 94, qui de *Lydis* dicit: πρῶτοι δ' ἀνθρώπων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν νόμισμα χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ κοψάμενοι ἐχρήσαντο. cf. Larcher ad Herodot. T. I, p. 372 sq. Payne Knight Proleg. ad Homer. § 58.

XXXIV.

Aristoteles Rhetor. II, 23, p. 446 C: Ξενοφάνης ἔλεγεν, οτι ὁμοίως ἀσεβοῦσιν οἱ γενέσθαι φάσκοντες τοὺς θεοὺς τοῖς ἀποθανεῖν λέγουσιν· ἀμφοτέρως γὰρ συμβαίνει, μὴ εἶναί ποτε τοὺς θεούς.

Dictum in veteres poëtas, qui quum Deos sempiternos facerent, eosdem tamen natos esse perhibebant, eorumque parentes et originem praedicabant. Xenophanem hanc superstitionem non modo increpasse sed etiam ratione refutasse, ex iis quae de Deo disseruit infra patebit.

XXXV.

Eodem valet aliud ejus dictum quod Aristoteles ibidem refert p. 447 C: Ξενοφάνης Ἐλεάταις ἐρωτῶσιν, εἰ θύσωσι τῇ Λευκοθέᾳ καὶ θρηνήσωσιν ἢ μή, συνεβούλευεν, εἰ μὲν θεὸν ὑπολαμβάνουσι, μὴ θρηνεῖν, εἰ δ' ἄνθρωπον, μὴ θύειν.

Lubet hic antiquitatis caussa adnotare quae Ὑπόμνημα ἀνώνυμον εἰς τὴν Ἀριστοτέλους ῥητορικὴν, editum Paris. 1539. offert fol. 46. B: ἐν οἷς ἔθυον τῇ Λευκοθέᾳ ἔπραττον τὸ ἐναντίον αὐτῆς (corr. αὐτοῖς), ἤτοι ἔκλαιον· ἐναντίαι γὰρ αἱ πράξεις αὗται, ἤτοι τὸ θύειν καὶ τὸ κλαίειν· ἢ μὲν γὰρ ἔθυον, ὡς θεὰν αὐτὴν ἐτίμων, ἢ δὲ ἐθρήνουν, ὡς θνητὴν ἡγοῦντο. ἢ (corr. εἰ) γοῦν ἔθυον, οὐκ ἔδει θρηνεῖν, ἢ εἰ ἐθρήνουν, οὐκ ἔδει θύειν· οὕτω γὰρ οὐκ ἂν ἔπραττον ἅμα τὰ ἐναντία. Deinceps haec de Inone adjunguntur: εἰςῆλθε μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς τοῦ Μελικέρτου καὶ Κλεάρχου εἰς τὴν θάλασσαν, διωκομένη ὑπὸ τοῦ Ἀθάμαντος τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, μα-

νέντος ὑπὸ τῆς Ἥρας διὰ τὴν ζηλοτυπίαν ὅτι συνῆλθε τῇ Ἰνοῖ ὁ Ζεὺς, καὶ ἀπηθανατίσθη ἡ Ἰνώ. διὰ τοῦτο ὡς μὲν δεινὰ παθούσῃ ἐπιθρηνοῦσιν, ὡς ἀπαθανατισθείσῃ (δὲ) θύουσιν. Haec in transitu. Noti sunt flebiles Inonis casus, etiam in scena celebrati; neque mirum, quum post obitum inter marinos Deos Leucotheae nomine esset recepta, ejus memoriam apud Eleatas, maritimam civitatem, religione consecratam fuisse.

Idem vero dictum paullo aliter refert Plutarchus Amator. p. 763, D. Vol. IX, p. 59. Reisk. Ξενοφάνης Αἰγυπτίους ἐκέλευσε τὸν Ὄσιριν, εἰ θνητὸν νομίζουσι, μὴ τιμᾷν ὡς θεὸν, εἰ δὲ θεὸν ἡγοῦνται, μὴ θρηνεῖν. Similiter in libro de Is. et Osir. p. 379, B. Vol. VII, p. 490 sq. absurde, inquit, veteres Deorum ortus et interitus praedicant, καί τοι τοῦ παραλόγου τὴν ἀτοπίαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἔχοντες, οὐ μόνον Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος ἢ ἑξῆς οἱ τοὺς Αἰγυπτίους, εἰ θεοὺς νομίζουσι, μὴ θρηνεῖν, εἰ δὲ θρηνοῦσι, θεοὺς μὴ νομίζειν, ἀλλ' ὅτι γελοῖον, ἅμα θρηνοῦντα εὔχεσθαι τοὺς καρποὺς πάλιν ἀναφαίνειν καὶ τελειοῦν αὐτοῖς, ὅπως πάλιν ἀναλίσκωνται καὶ θρηνῶνται. Verbis quidem his aliquod vitium subesse videtur, quod tolli fortasse possit corrigendo : οὐ μόνον ὁ Ξεν. ὁ Κολοφ. ἠξίου τοὺς Αἰγυπτίους —, ἀλλ' ὅτι γελοῖον κτλ. Ad Xenophanis vero dictum quod attinet, in ipsa sententia ambo auctores concinunt, discrepant tantum in eo quod alter ad Aegyptios, alter ad Eleatas refert; in quo nemo facile dubitet quin Aristotelis auctoritas Plutarcho anteponenda sit, praesertim quum Xenophanem in Aegypto fuisse non memoratum sit. Probabile est, idem illud, quod Xenophanes Eleatis dixisset, propter religionis similitudinem in Aegyptios esse translatum; inde Plutarchi errorem exstitisse.

XXXVI.

Plutarchus περὶ δυσωπίας, p. 530. T. VIII, p. 103, monens ne quis inter potandum se ad ludum perduci sinat, quamvis conviciis lacessitus, Xenophanis exemplum proponit : Ξενοφάνης, Λάσου τοῦ Ἑρμιονέως μὴ βουλόμενον αὐτῷ συγκυβεύειν δειλὸν ἀποκαλοῦντος, ὡμολογεῖ καὶ πάνυ δειλὸς εἶναι πρὸς τὰ αἰσχρὰ καὶ ἄτολμος. Scite dictum est δειλὸς πρὸς τὰ αἰσχρὰ, ut Plutarchus ipse in Catone min. vol. IV, p. 377 dicit de priscis Romanis : ἄτολμοι πρὸς τὸ ἀδικεῖν, φιλότιμοι δὲ πρὸς τοὺς ἐπαίνους. Xenophanis moribus, quem temperantiae et modestiae studiosum fuisse scimus, hoc dictum optime congruit, neque obstant tempora quominus cum Laso Hermionis filio potuerit colloqui. Hunc enim sub Pisistrati filio Hipparcho Athenis versatum scribit Herodotus VII, 6. Pisistratidae autem imperium tenuerunt Olymp. 63-67. Quocirca hujus dicti fides si non omnino probata est, tamen non temere rejicienda videtur.

XXXVII.

Diogenes Laërt IX, sect. 20 : Ἐμπεδοκλέους εἰπόντος αὐτῷ, ὅτι ἀνεύρετός ἐστιν ὁ σοφὸς, Εἰκότως, ἔφη· σοφὸν γὰρ εἶναι δεῖ τὸν ἐπιγνωσόμενον τὸν σοφόν.

E Diogene excerpsit Hesychius Mil. p. 31. Qui Xenophanem et Empedoclem aequales facerent, iis hoc dictum facile potuit probari; etsi id non minus falsum est quam quod quidam Empedoclem cum Epimenide vixisse narraverunt, ut Porphyrius Vit. Pythag. n° 29, p. 35, ed. Kust. Locum huic errori

fortasse dederit quod Empedocles in carmine suo Xenophani contradixisset. cf. suprius dicta p. 4, not. et p. 28, not.

XXXVIII.

Plutarchus adversus Stoicos disputans, p. 1084, T. X, p. 462, utitur hoc Xenophanis dicto: ὁ μὲν οὖν Ξενοφάνης, διηγουμένου τινὸς ἐγχέλεις ἑωρακέναι ἐν ὕδατι θερμῷ ζώσας, Οὐκοῦν, εἶπεν, ἐν ψυχρῷ αὐτὰς ἑψήσομεν. Quam multa illa aetate de rebus naturalibus ferrentur fabulosa nemo ignorat; Xenophanis autem responsum (si re vera sit ab illo editum) acutum est et congruum veteri illi physicorum placito, contrariis contraria dissolvi et interire.

XXXIX.

Diogenes Laërtius IX, sect. 19, Xenophani tribuit hoc monitum : τοῖς τυράννοις ἐντυγχάνειν ἢ ὡς ἥκιςα ἢ ὡς ἥδιςα. Eidem adscribunt Hesychius Mil. p. 31, et Suidas v. ἥκιςα. qui et alterum hoc adjungit : ἥκιςα μελῆσαι αὐτοῖς (τοῖς τυράννοις) τῆς ἀληθείας. Illud vero *Aristoteli* tribuit Valerius Max. VII, 2, ex. 11 : « Aristoteles autem Callisthenem auditorem suum ad Alexandrum dimittens monuit, ut cum eo aut rarissime aut quam jucundissime loqueretur. » Item Ammianus Marcell. L. XVIII, p. 118 : « Vetus Aristotelis sapiens dictum, qui Callisthenem sectatorem et propinquum suum ad Regem Alexandrum mittens ei saepe mandabat, ut quam rarissime et jucunde apud hominem loqueretur. » Testimonia haec affert Kusterus ad Suidam, unde patet auctorem ejus dicti non certum haberi. Cfr. autem dictum Isocratis ad Dem. c. IV. p. 8.

DE
XENOPHANIS
PHILOSOPHIA ET PLACITIS.

DE XENOPHANIS PHILOSOPHIA.

I.

DE NATURA DIVINA.

§ 1.

Xenophanem Eleaticae philosophiae auctorem exstitisse antiqui atque ipsi hujus sectae aemuli vulgo tradunt [1]. Haec autem philosophia quum origine et natura Pythagoricae esset cognata (utraque enim Italica stirpe oriunda), tum quaerendi studio a Ionicorum ratione diversa fuit eique paene opposita. Ionici enim rerum naturam animo contemplantes studuerunt originem indagare atque semina, unde omnia exorta et variis deinde formis figurisque essent effecta; Eleatici autem mutabilia ista et fluxa despicientes anquisiverunt illud, quod nulli mutationi obnoxium unum atque idem esset semper, eamque naturam statuebant ipsam rerum *essentiam* [2] aeternam suique semper similem, quam non manibus contrectare, non oculis cernere, sed mente tantum cognoscere possimus. Hoc unum cogitatione amplexi revera esse et

(1) Vid. Plato in Sophista, Aristot. Metaph. I, quos statim explicabimus, ceterique fere omnes.

(2) Hujus verbi auctorem Ciceronem laudant Seneca Epist. 58. Sidonius Ep. et Chalcid. in Timaeum p. 186. (ad calcem opp. S. Hippolyti) ad q. l. cf. Fabric.

intelligi posse statuerunt; quaecumque vero gignantur et occidant, ea neque esse revera neque cognosci posse, sed fluxa tantum et opinabilia dixerunt atque pro nihilo putarunt. Itaque ut Ionici naturales rerum formas mutationesque observantes physica in primis tractarunt, sic Eleatici, qui mentem ab oculorum sensu avocabant, praesertim dialectices fuerunt auctores; alteri, fluxa et mutabilia spectantes, vera et aeterna tantum non sustulerunt; alteri, nihil nisi stabile et aeternum esse censentes, naturae et rebus generatis nullum prorsus reliquerunt locum.

Hujusmodi fere fuit Eleaticorum ratio, cujus Xenophanes auctor fuisse traditur; ex quo universe tantum patet, hunc philosophum ex eorum fuisse numero quos τῶν εἰδῶν φιλοὺς appellat Plato. Quae autem propria hujus fuerit ratio et sententia, difficilior quaestio est, quum cavendum sit ne aliorum disputationes temere huic attribuamus.

In veterum testimoniis explorandis ab antiquissimo ordiamur Platone, in cujus dialogo Sophista p. 242 D, hospes Eleates de Eleaticis haec commemorat: τὸ δὲ παρ' ἡμῖν Ἐλεατικὸν ἔθνος ἀπὸ Ξενοφάνους τε καὶ ἔτι πρόσθεν ἀρξάμενον, ὡς ἑνὸς ὄντος τῶν πάντων καλουμένων, οὕτω διεξέρχεται τοῖς μύθοις. In hoc loco duo explicanda sunt: nam primum, quod Eleatica schola non auctore demum Xenophane sed *jam prius* exstitisse dicitur, id plerique mirati sunt interpretes, quoniam nec quisquam Xenophane superior Eleaticae scholae auctor exstitisse, neque placitum hoc, ὡς ἑνὸς ὄντος τῶν πάντων, ab ullo antiquiorum celebratum esse memoratur. Sed eos fugisse videtur, id quod de multis philosophorum placitis animadvertendum est, eorum primas origines in occulto latere, atque ut mores et instituta pleraque dudum antea exstite-

runt quam a legislatoribus constituta essent, similiter multa et gravissima philosophiae inventa multo prius hominum fama obscure prodita esse, quam philosophorum effatis confirmarentur. Sic Thaletis placitum, ex aqua orta esse omnia, ad Homerum aliosque solebat referri [3]; sic etiam haec sententia, *unam esse vim qua omnis natura continetur*, jam olim a vatibus, qui vel in Graecia vel in Oriente de rerum natura cecinissent, videtur divinitus esse prodita; deinde autem Eleam traducta a philosophis usurpari et explorari coepta est [4]. Ad Orpheum eandem sententiam referunt Neo-Platonici : ὁ Θεόλογος, ἓν ἐγένετο, φησὶν, ut Proclus refert [5]; qui adeo hanc Eleaticorum et Pythagoreorum doctrinam cum Orpheo, Theologis et Chaldaeis facit communem. Cujus auctoritas, quamquam parum fida, tamen ita probari potest,

(3) Aristot. Metaph. I, 3. p. 645. D. E. Casaub.

(4) Hanc interpretationem confirmat ipsum Platonis judicium in Philebo p. 30, ed. Stalb. quum alterum placitum sua aetate maxime frequentatum, ἓν καὶ πολλὰ εἶναι, similiter ad priscos refert : Θεῶν μὲν (inquit) εἰς ἀνθρώπους δόσις, ὥς γε καταφαίνεται ἐμοὶ — καὶ οἱ μὲν παλαιοὶ κρείττονες ἡμῶν καὶ ἐγγυτέρω θεῶν οἰκοῦντες, ταύτην φήμην παρέδοσαν, ὡς ἐξ ἑνὸς μὲν καὶ πολλῶν ὄντων τῶν ἀεὶ λεγομένων εἶναι. Hoc antiquitatis studio maxime duci solet Plato, neque a magistro Platone dissentit Aristoteles : cf. Metaph. XII, 8. p. 744. E. Locum autem illum in Sophista jam pridem interpretando explicuit Ampl. Groen van Prinsterer Prosopogr. Platon. p. 27; qui adhibet alterum Platonis locum ubi Heracliti placitum similiter priscis vatibus tribuitur, in Theaet. p. 152, C. τῶν Ἡρακλειτείων ἤ, ὥσπερ σὺ λέγεις, Ὁμηρείων καὶ ἔτι παλαιοτέρων cf. Brandis Comment. Eleat. p. 6 sq. Cousin p. 20 sq. arbitratur Pythagoreos a Platone significari.

(5) Proclus in Parm. T. IV, p. 197; cf. ibid. p. 141. T. V, p. 22 sq. ed. Cousin. Similia sunt quae Eumolpo tribuit Diog. L. Prooem. sect. 3. cf. Suidas in Ὀρφεύς. Cudworth. Syst. Intell. cap. IV, § 17.

si existimemus poëtas jam dudum eadem illa obscure memorasse et carminibus esse vaticinatos, quae postea a philosophis disputata et rationibus explicita sunt.

Nam magnum profecto est discrimen, utrum sententia ipsa mentis vi quasi numinis afflatu, an vero judicio et ratione adhibita enuntietur; plurimumque interest, non modo quid dictum sit, sed quo sensu dictum sit, indagare, quum saepe multos etiam philosophos videamus, quorum similia feruntur placita, revera tamen multum inter se discrepantes. Quod discrimen veteres, qui literarum et philosophiae historiam nondum pertractaverant, saepe fefellit, unde non raro antiquioribus attribuerunt ejusmodi placita, quae ab eorum mente et studio abhorrebant.

Deinde altera oritur quaestio de placito illo in Eleatica schola pervagato, τὰ πάντα ἓν εἶναι, quod inde a Xenophane ductum esse hoc loco praedicatur. Id autem quantum valeat diligenter examinandum est, ne, quod multi fecerunt, Xenophanis sententiam cum aliorum placitis confundamus. Nam quum aliquod placitum per multos ejusdem disciplinae aemulos agitaretur, facile intelligitur, idem ab aliis aliter intellectum et de eo diversis modis disputatum esse: falsum adeo foret, quae singuli, ut Parmenides, Melissus, Zeno sentirent, eadem inter omnes Eleaticos facere communia, aut ex quadam rationis formula, quam plerique usurparent, singulorum sententias judicare. Itaque illud ἓν εἶναι πάντα licet generatim pertineat ad universam Eleaticorum scholam, at quam variis modis potest explicari. Quale intelligitur τὸ ἕν? Num ipse per se numerus seu monas, omnium numerorum principium? an intelligitur natura aliqua ei

subjecta? Quae autem dicuntur τὰ πάντα? Mundusne adspectabilis et rerum universitas? an elementa, e quibus generata sunt omnia? an vis aliqua intelligibilis quae ad omnem rerum naturam pertineat? Postea de his explicatius agemus; nunc tantum appareat quam multiplex et incerta sit hujus loci interpretatio, et quam parum inde ipsa Xenophanis sententia effici queat.

Audiamus Aristotelem. Hic plerosque alios frequenter laudans, Xenophanis non nisi raro facit mentionem; praecipuus locus est in Metaphysicis L. I, c. 5, T. II, p. 648 E, ubi Parmenide et Melisso commemoratis, de Xenophanis sententia sic prodit: Ξενοφάνης δὲ πρῶτος τούτων ἑνίσας οὐδὲν διεσαφήνισεν, οὐδὲ τῆς φύσεως τούτων οὐδετέρας (τοῦ κατὰ λόγον ἑνὸς καὶ τοῦ κατὰ τὴν ὕλην) ἔοικε θίγειν· ἀλλ᾽ εἰς τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀποβλέψας τὸ ἓν εἶναί φησι τὸν θεόν. Ex his verbis intelligitur, Xenophanem principem hujus placiti habitum esse auctorem, quale autem τὸ ἓν intellexerit ne ipsum quidem perspicue definiisse; tantum dixisse *unum hoc esse Deum*. Hoc vero quum per se non multo clarius sit, Aristoteles interpretatur addens, *universum coelum* sive *mundum* ab illo significari. Haec interpretatio concinit quidem cum pervulgata Graecorum sententia a poëtis celebrata, qui coelum mundumque universum Deum et Jovem praedicare solebant, ut Ennius in Euripideo illo versu [6]:

Adspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem.

(6) Laudat Cicero Nat. Deor. II, 2. Cf. alterum Ennii versum in ejus Fragm. Column. IX, p. 171. Lucan. Phars. IX, vs. 598, sqq. Gataker. ad M. Antonin. IV, § 23. Valckenaer. Diatr. Eurip. cap, VI. p. 47.

quod placitum a multis quoque philosophis adscitum et a Stoicis praesertim subtilius disputatum est. Verumtamen num idem Xenophanes senserit qui in primis mentem a rerum contemplatione avocare instituit, merito dubitandum est; neque Aristotelis opinioni nimis oportet confidere, quia hic in antiquorum placitis interpretandis saepius halucinatur [7], quin etiam Parmenidis rationem περὶ τοῦ ὄντος simili interpretatione depravasse videtur, ut alio loco a nobis ostendetur.

Jam reliquorum scriptorum testimonia si audiamus, horum plerique quum ejus placita vel fama accepissent vel apud alios commemorata legissent, ea parum diligenter et explicite retulerunt; multi etiam, quibus sentiendi cogitandique aliqua tanquam necessitudo cum Xenophane esset, cum illius placitis sua confuderunt, ut Megarici, Pyrrhonici, Stoici, multoque etiam posteriores, quorum operâ dubites utrum illustrata magis an obscurata sit antiquitas. Ex his igitur tenebris Xenophanis sententia conjectura explicari vix posset, nisi lucem afferrent duorum testimonia auctorum qui diligentia et fide omnibus anteponendi sunt. Alterum in Simplicii commentariis, quae sylva est veteris philosophiae, exstat, ductum, ut videtur, e perdito Theophrasti opere φυσικῇ ἱστορίᾳ inscripto, in quo antiquiorum philosophorum sententias ita retulisse videtur, ut non minus indagandi studium quam judicii integritatem probaret, ejusque liber fons esset, unde posteriores plerique

(7) Assentior Cl. Cousinio l. l. p. 77 dicenti: » On ne saurait accorder trop de confiance à Aristote, qui non seulement rapporte les opinions de Xenophane, mais en developpe et en commente les motifs. »

hauserunt. Alterum Aristotelis nomine divulgatum est in libello qui *de Xenophane Zenone* et *Gorgia* inscribitur; de cujus ratione et auctoritate pauca sunt monenda [8].

Scripturae genus in eo hujusmodi est, ut nequaquam absoluta disputatio videatur, sed vel fragmentum a majori opere detractum, vel commentarius ex eo genere quod hypomnematicum dictum memoriae tantum caussa literis solebat mandari [9]. Postrema haec opinio mihi placet tam propter libelli formam quam propter orationis negligentiam, quae partim quidem librariorum culpae, partim vero ipsi auctori debetur. Magna autem difficultas ex eo orta est, quod scriptorum, de quibus exponitur, nomina in singulorum capitum fronte permutata sunt. Sic capita tertium et quartum in omnibus fere libris *Zenonis* nomen habent inscriptum; Lipsiensis tantum codex *Xenophanem* exhibet auctorem, idque dudum Fabricius [10] et alii post eum probarunt; quamquam in ipsa disputatione nullum hujus nominis vestigium legitur, atque adeo contrarium potius colligi posset ex quarti capitis initio, ubi sententiae summa explicita ait,

(8) De hoc libello agunt in primis Tiedemannus, Geist d. specul. Philos. T. I, p. 143 sqq. Fülleborn, Beytraege z. Gesch. d. Philos. I, p. 63 not. et quos hic laudat; Brandis, Comment. Eleat. p. 16 sqq. Cousin, Nouveaux fragm. phil. pag. 93.

(9) In his commentariis praesertim antiquiorum opiniones consignare consueverant. Insignis de hoc genere locus est Ammonii Hermiae περὶ ἑρμην. (ed. Ald. 1503.) Lit. AA. fol. 2: ὑπομνηματικὰ δὲ ἐκεῖνα (συγγράμματα) καλοῦσιν, ὅσα πρὸς οἰκείαν ἀπεσημειοῦντο ὑπόμνησιν· εἰώθεσαν δὲ οἱ παλαιοὶ, τὰ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀναγινώσκοντες συγγράμματα, ἀποσημειοῦσθαι αὐτῶν τὰς περὶ ἑκάστου πράγματος δόξας καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τὰ τούτων κατασκευαστικά· ...... ὡς ὕλην τῶν οἰκείων συγγραμμάτων.

(10) Ad Sext. Empir. Pyrrhon. Hypotyp. I, p. 59, nota N.

§ 3.

Aristotelis locus

πρὸς τὰ Ξενοφάνους.

De Xenoph. Zen. Gorg. c. 3. T. I. p. 942, Casaub.

α. Ἀδύνατόν φησιν εἶναι, εἴ τι ἔστι, γενέσθαι· τοῦτο λέγων ἐπὶ τοῦ θεοῦ. Ἀνάγκη γὰρ, ἤτοι ἐξ ὁμοίων ἢ ἐξ ἀνομοίων γενέσθαι τὸ γενόμενον. Δυνατὸν δὲ οὐδέτερον· οὔτε γὰρ ὅμοιον

α. Cfr. cum hoc argumento Simplicius § sq. γ.

Εἴ τι ἔστι.) Verba haec e primo ejusdem libelli capite temere arcessita putat Brandis, eaque a Xenophanis ratione aliena videri: fateor, si in his verbis dubitationis vis inesset, utrum *sit* an *non sit;* hanc vero significationem in hoc dicto non magis agnosco quam in sequenti sect. cum dicit: εἰ δ' ἐστὶν ὁ θεὸς ἁπάντων κράτιστον. Melius fortasse scriberetur, εἴπερ ἔστι, deleto τι, ut in Parmenidis dicto: ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν; quamquam utrumque εἶναι et εἶναί τι, similiter ut μὴ εἶναι et μηδὲν εἶναι saepius nullo discrimine a dialecticis usurpata sunt. Denique si dictionis concinnitas in his urgenda esset (quod tamen non est), rectius εἶναι deleretur: ἀδύνατον φησίν, εἴπερ ἔστι, γενέσθαι. h. e. τὸ εἰλικρινῶς ὂν γένεσιν ἔχειν, ἀδύνατον.

τὸ γενόμενον) Non *aliqua natura* intelligitur, sed id quod absolute *nasci* dicimus.

οὔτε γὰρ ὅμοιον κτλ.) Diligens scriptio postularet τὸ ὅμοιον ὑφ' ὁμοίου, ut mox dicitur: οὔτ' ἂν ἐξ ἀνομοίου τὸ ἀνόμοιον. — Verba τεκνωθῆναι, τεκνῶσαι, non sunt vulgaria; unde suspicari quis posset, ea ex ipso Xenophane expressa esse. Sed idem verbum in hujus libelli cap. I, ubi de Melissi sententia agitur, usurpat: καὶ τὸ μὴ ὂν τεκνοῦσθαι, καὶ τὸ ὂν φθείρεσθαι ἀναγκάζεσθαι. cum tamen in ipsis Melissi verbis apud Simplicium relatis non occurrat. De verbi ejus usu nonnulla reperiuntur apud Valcken.

ὑφ' ὁμοίου προσήκειν τεκνωθῆναι μᾶλλον ἢ τεκνῶσαι· ταὐτὰ γὰρ ἅπαντα τοῖς γε ἴσοις ὁμοίως ὑπάρχειν πρὸς ἄλληλα· οὔτ' ἂν ἐξ ἀνομοίου τὸ ἀνόμοιον γενέσθαι· εἰ γὰρ γίγνοιτο ἐξ ἀσθενεστέρου τὸ ἰσχυρότερον ἢ ἐξ ἐλάττονος τὸ μεῖζον ἢ ἐκ χείρονος τὸ κρεῖττον ἢ τοὐναντίον τὰ χείρω ἐκ τῶν κρειττόνων, τὸ ὂν ἐξ οὐκ ὄντος ἂν γενέσθαι· ὅπερ ἀδύνατον· ἀΐδιον μὲν οὖν διὰ ταῦτ' εἶναι τὸν θεόν.

ad Eurip. Phoenissas vs. 875; Heyne ad Apollodor. L. I, cap. 1, init. in not. crit. Schneider Lex. Gr. in v. Hoc loco sufficiat metaphoricae significationis exemplum indicasse apud Sophoclem Oedip. T. vs. 865. Brunck. νόμοι πρόκεινται ὑψίποδες, οὐρανίαν δι' αἰθέρα τεκνωθέντες, ὧν Ὄλυμπος πατὴρ μόνος.

ταὐτὰ γὰρ ἅπαντα κτλ.) Secutus sum cum Brandisio lectionem codicis Lips. Vulgo hic editum est: τοῖς ἴσοις ἢ ὁμοίοις. Rectius vero etiam ita scriberetur: ταὐτὰ γὰρ ἅπαντα ἴσως τοῖς ὁμοίοις ὑπάρχειν; namque id, de quo agitur, est τὸ ὅμοιον. Attamen utrumque τὸ ὅμοιον et τὸ ἴσον ab antiquis dialecticis saepius confusum est; sic Parmenides vs. 105: ἢ καὶ παντόθεν ἶσον ὅμως ἐν πείρασι κυρεῖ, dicit idem quod paullo ante ὅμοιον appellat. Pro ἅπαντα malim ἁπάντη. Cf. sect. γ. — His autem verbis notatur vis τοῦ ὁμοίου, quod contrarium τῷ διαφόρῳ, atque dialecticis dicitur id quod idem atque unum est, ἓν συνεχές, ut appellat Parmenides; Melissus apud Simplic. Phys. f. 22, B: τὸ γὰρ ἓν ἐόν, ὅμοιον ἀεὶ ἑαυτῷ. Categoriam hanc ita interpretatur Simplicius in Arist. Categ. ed. Velsii, Bas. 1551. fol. 46, Γ. τὸ ἶσον ἴσῳ ἶσον καὶ τὸ ὅμοιον ὁμοίῳ ὅμοιον, τοῦ αὐτοῦ ὄντος τοῦ τε ἔχοντος τὴν σχέσιν καὶ τοῦ πρὸς ὃ ἔχει.

οὔτ' ἂν ἐξ ἀνομοίου τὸ ἀνόμοιον κ. τ. λ.) Dicuntur haec περὶ τοῦ ὄντος; interpretandum quasi legeretur: οὔτ' ἂν ἐξ ἀνομοίου ἀνόμοιον τὸ ὂν γενέσθαι.

τὰ χείρω ἐκ τῶν κρειττόνων.) Hoc in plurali numero positum respondet tribus illis quae praecedunt, ἐξ ἀσθενεστέρου τὸ ἰσχυρότερον, ἢ ἐξ ἐλάττονος τὸ μεῖζον, ἢ ἐκ χείρονος τὸ κρεῖττον.

τὸ ὂν ἐξ οὐκ ὄντος.) Editiones legunt vulgo: τὸ οὐκ ἐξ ὄντος ἂν γενέσθαι. Lips. codex: τὸ οὐκ ὂν ἐξ ὄντος ἂν γεν. quod proba-

β. Εἰ δ' ἐςὶν ὁ θεὸς ἁπάντων κράτιςον, ἕνα φησὶν αὐτὸν προςήκειν εἶναι· εἰ γὰρ δύο ἢ ἔτι πλείους εἶεν, οὐκ ἂν ἔτι κράτιςον καὶ βέλτιςον αὐτὸν εἶναι πάντων· ἕκαςος γὰρ ἂν θεὸς τῶν πολλῶν ὅμοιος ὢν, τοιοῦτος εἴη· τοῦτο γὰρ θεὸν καὶ θεοῦ δύναμιν εἶναι, κρατεῖν, ἀλλὰ μὴ κρατεῖσθαι, καὶ πάν-

runt Brandis et Cousin; sed quia περὶ τοῦ ὄντος quaeritur an natum sit, non dubitavi lectionem corrigere transponendâ particulâ οὐκ. Concinit Simplicius infra sect. γ. εἰ δὲ ἐξ ἀνομοίου γίγνοιτο, ἔςαι τὸ ὂν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. Parmenides, ἀγένητον praedicans τὸ ὄν, ait :

τίνα γὰρ γέννην διζήσεαι αὐτοῦ;
πῆ πόθεν αὐξηθέν; οὔτ' ἐκ μὴ ἐόντος ἐάσω
φάσθαι σ' οὐδὲ νοεῖν.

β. Cfr. Simplicius sect. β.

ἕνα φησὶν — εἶναι.) Ita e MS. Lips. Brandisio auctore scripsi pro vulgato : ἕνα φησὶ προςήκειν αὐτὸν, nisi quod φησὶν correxi pro φησί. Idem autem dictum repetit Arist. cap. IV. κράτιςον τὸν θεὸν λαμβάνει, τοῦτο δυνατώτατον καὶ βέλτιςον λέγων.

ἕκαςος γὰρ ἂν θεὸς κ. τ. λ.) Haec ex antecedentibus apta sunt hoc sensu : Si duo pluresve sint Dii, non possit unus omnium potentissimus esse Deus; nam singuli ut ceteris aequales, tales quoque forent, h. e. κράτιςοι; in hoc enim Dei natura cernitur. Idem his verbis declarat Simplicius : πλειόνων γάρ φησιν ὄντων, ὁμοίως ἀνάγκη ὑπάρχειν πᾶσι τὸ κρατεῖν. — οἱ πολλοὶ *plures*, oppon. ἑκάςτῳ, ut in Sophoclis Oedip. Tyr. vs. 845 : οὐ γὰρ γένοιτ' ἂν εἷς γε τοῖς πολλοῖς ἴσος. Quam lectionem a Brunckio rejectam merito tuetur Hermannus ad Viger. p. 728, ed. sec.

θεοῦ δύναμιν εἶναι κρατεῖν.) Plato Phaedon. cap. 28 : οὐ δοκεῖ σοι τὸ μὲν θεῖον οἷον ἄρχειν τε καὶ ἡγεμονεύειν πεφυκέναι; — Verba πάντων κράτιςον εἶναι e conjectura rescripsi pro vulgato, καὶ πάντα κρατεῖσθαι εἶναι; quod nemini, in libello tam depravato, audacius factum videbitur. Fülleborn haec verba delenda censebat; Brandis conjecit legendum : καὶ πολλὰ κρατεῖσθαι εἶναι, *multa ita se habere ut regantur*; Cousin, auctore Boissonnadio, legit : καὶ πάντα κρατεῖσθαι ἑνί, *ab uno omnia regi*. Caeterum orationis concinnitas in his urgenda non est.

των κράτιςον εἶναι· ὥςε καθὸ μὴ κρεῖττον κατὰ τοσοῦτον οὐκ εἶναι θεόν. Πλειόνων ουν ὄντων, εἰ μὲν εἶεν τὰ μὲν ἀλλήλων κρείττους τὰ δὲ ἥττους, οὐκ ἂν εἶναι θεούς· πεφυκέναι γὰρ θεὸν μὴ κρατεῖσθαι. Ἴσων δὲ ὄντων, οὐχ ἂν ἔχειν θεὸν φύσιν δεῖν εἶναι κράτιςον· τὸ δὲ ἴσον οὔτε χεῖρον οὔτε βέλτιον εἶναι τοῦ ἴσου. ὥςε εἴπερ εἴη τε καὶ τοιοῦτον εἴη θεὸς, ἕνα μόνον εἶναι τὸν θεόν· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ πάντα δύνασθαι ἂν ἃ βούλοιτο· οὐδὲ γὰρ ἂν δύνασθαι, πλειόνων ὄντων, ἕνα μόνον.

γ. Ἕνα δ' ὄντα ὅμοιον εἶναι πάντῃ, ὁρᾶν τε καὶ ἀκύειν τάς τε ἄλλας αἰσθήσεις ἔχοντα πάντῃ· εἰ γὰρ μὴ, κρατεῖν ἂν καὶ

οὐκ ἂν ἔχειν θεὸν φύσιν δεῖν εἶναι κράτιςον.) Verba haec, quae obscuriora visa sunt interpretibus, sic declaranda: οὐκ ἂν προσήκειν, θεὸν πεφυκέναι κρατεῖν sive κράτιςον εἶναι. Latine: *si plures essent Dii inter se aequales, consentaneum fore negat penes Deum esse summam potentiam.* Verbum δεῖν, similiter ut προσήκειν, significat *convenire*; *consentaneum esse*; eodem sensu χρὴ ponitur apud Platonem in Sophista p. 236, E: ὅπως γὰρ εἰπόντα χρὴ ψευδῆ λέγειν ἢ δοξάζειν ὄντως εἶναι, — χαλεπόν. In quo haerebat Cornarius.

ὥςε εἴπερ εἴη τε, κ. τ. λ.) Corrupta sunt haec verba et perturbata, quae sine codicum ope frustra castigare studeas. Tantum apparet hanc iis inesse sententiam: ὥς' εἴπερ ἐςί γε τοιοῦτος, ἕνα μόνον εἶναι τὸν θεόν· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἅπαντα δύνασθαι ἂν ἃ βούλοιτο, πλειόνων ὄντων, ἕνα μόνον. Quae si scripta legerentur, nihil amplius desideraremus. Repetitum illud οὐδὲ auget negandi vim; Epicharmus apud Diog. L. III, 10: οὐδὲ μὰν οὐδ' αἰ ποτὶ μέτρον κτλ. Plato Phaedr. extr. p. 278 E.

γ. Simplic. sect. ι. hoc argumentum non nisi leviter tangit: σφαιροειδὲς αὐτὸ διὰ τὸ πανταχόθεν ὅμοιον λέγει.

ὅμοιον πάντῃ) dicitur id quod est nullo partium virium que discrimine, sed una naturae vi continuatum. Parmenid. vs. 83: οὐδὲ διαιρετόν ἐςιν, ἐπεὶ πᾶν ἐςιν ὅμοιον.

ὁρᾶν τε καὶ ἀκούειν.) Haec verba substantive posita una cum sequenti nomine τάς τε ἄλλας αἰσθήσεις pendent ab ἔχοντα πάντῃ,

κρατεῖσθαι ὑπ' ἀλλήλων τὰ μέρη θεοῦ ὄντα· ὅπερ ἀδύνατον. Πάντῃ δὲ ὅμοιον ὄντα, σφαιροειδῆ εἶναι· οὐ γὰρ τῇ μὲν τῇ δ' οὐ τοιοῦτον εἶναι, ἀλλὰ πάντῃ.

δ. Ἀΐδιον δ' ὄντα καὶ ἕνα καὶ σφαιροειδῆ, οὔτ' ἄπειρον εἶναι οὔτε πεπεράσθαι. ἄπειρον μὲν τὸ μὴ ὂν εἶναι· τοῦτο γὰρ οὔτε ἀρχὴν οὔτε μέσον οὔτε τέλος οὔτε ἄλλο μέρος οὐδὲν ἔχειν· τοιοῦτον δὲ εἶναι τὸ ἄπειρον· οἷον δὲ τὸ μὴ ὄν, οὐκ ἂν εἶναι τὸ ὄν. περαίνειν δὲ πρὸς ἄλληλα, εἰ πλείω εἴεν. Τὸ δὲ ἓν οὔτε τῷ οὐκ ὄντι οὔτε τοῖς πολλοῖς ὁμοιοῦσθαι· ἓν γὰρ οὐκ ἔχει πρὸς ὅ τι περανεῖ.

quasi scriptum esset : ὅρασιν τε καὶ ἀκοὴν τάς τε ἀ. αἰσθ. ἔχοντα πάντῃ. In quo infinitivi usu articulum τὸ saepe omitti dudum inter grammaticos constat. Brandisium hoc fugisse videtur, cum interpunctionem in hoc loco mutaret.

οὐ γὰρ τῇ μὲν κτλ.) Parmenides vs. 109:

— οὔτ' ἐὸν ἐστιν ὅπως εἴη κενὸν ὄντος,
τῇ μᾶλλον, τῇ δ' ἧσσον.

Aristot. Coel. I, 1 : *Universum hoc*, inquit, τέλειον ἀναγκαῖον εἶναι καὶ, καθάπερ τοὔνομα σημαίνει, πάντῃ καὶ μὴ τῇ μὲν τῇ δὲ μή.

δ. Cf. Simplicius sect. δ.

ἄπειρον εἶναι.) Verbum εἶναι, quod abesse non potest, inseruit Brandis. Idem deinceps ἄπειρον μὲν τὸ μὴ ὂν εἶναι scripsit e cod. Lips. pro quo vulgo legitur : ἄπειρον (γὰρ) τὸ μὴ εἶναι.

περαίνειν δὲ πρὸς ἄλληλα, εἰ πλείω εἶεν.) h. e. *plura quae sunt, ea inter se finibus terminari; non vero id quod unum est.* Aristot. Phys. III, 4. p. 275. A : ἀεὶ περαίνειν ἀναγκὴ ἕτερον πρὸς ἕτερον. Sic etiam ab antiquis περαίνοντα appellata sunt quae τοῖς ἀπείροις sunt contraria sive πεπερασμένα. Philolaus apud Diog. Laert. VIII, 85. (ed. Boeckh. p. 45 et passim.) Ideo etiam in fine sectionis retinui vulg. lectionem περανεῖ, pro qua Brandis recepit lect. Lips. περανθείη. Rectius tamen legeretur : ἓν γὰρ οὐχ ἔχειν πρὸς ὅ τι περαίνῃ.

ε. Τὸ δὴ τοιοῦτον ἓν ὂν τὸν θεὸν εἶναι λέγει. οὔτε κινεῖσθαι οὔτε ἀκίνητον εἶναι· ἀκίνητον μὲν γὰρ εἶναι τὸ μὴ ὄν· οὔτε γὰρ ἂν εἰς αὐτὸ ἕτερον, οὔτε ἐκεῖνο εἰς ἄλλο ἐλθεῖν· κινεῖσθαι δὲ τὰ πλείω ὄντα ἑνός· ἕτερον γὰρ εἰς ἕτερον δεῖν κινεῖσθαι. Εἰ μὲν ουν τὸ μὴ ὄν, οὐδὲν ἂν κινηθῆναι· τὸ γὰρ μὴ ὂν οὐδαμῆ εἶναι. εἰ δὲ εἰς ἄλληλα μεταβάλλοι, πλείω αὐτὸ εἶναι ἑνός. Διὰ ταῦτα δὴ κινεῖσθαι μὲν ἂν τὰ δύο ἢ πλείω ἑνός, ἠρεμεῖν δὲ καὶ ἀκίνητον εἶναι τὸ οὐδέν· τὸ δὲ ἓν οὔτε ἀτρεμεῖν οὔτε κινεῖσθαι· οὔτε γὰρ τῷ μὴ ὄντι οὔτε τοῖς πολλοῖς ὅμοιον εἶναι.

ε. Cfr. Simplicius sect. δ.

τὸ δὴ τοιοῦτον ἓν ὄν) Ita Cod. Lips. Vulgo legitur : τὸ δὴ τοιοῦτον ὄν, ἓν ὄν, in quo verba ἓν ὂν tanquam glossema rectius omitti possent; sequens autem sententia, οὔτε κινεῖσθαι κτλ. durius nulla copula praecedenti annectitur. Sed istud in hoc libello, ut jam dixi, parum attendendum est. — Pro ἀκίνητον εἶναι libri κινητόν, quem errorem dudum correxit Tiedemannus. Cum his autem conferri possint Platonis dicta in Parmenide, praesertim in prima argumentatione quam sic concludit : τὸ ἓν ἄρα, ὡς ἔοικεν, οὔθ' ἕστηκεν, οὔτε κινεῖται. p. 139, B. quamquam ille aliis utitur rationibus.

εἰ μὲν ἓν τὸ μὴ ὄν, οὐδὲν ἂν κινηθῆναι) Melius scriptum esset : οὐδ' ἂν κινηθῆναι. Diligentior vero scribendi ratio postularet haec ita transponi : εἰ μὲν οὖν μὴ κινηθείη, μηδὲν (i. e. μὴ ὄν) ἂν εἶναι αὐτό; quibus respondent sequentia : εἰ δὲ εἰς ἄλληλα μεταβάλλοι, πλείω αὐτὸ εἶναι ἑνός. — Pro οὐδαμῆ εἶναι corrigendum puto οὐδαμῆ ἰέναι; deinde in verbis, πλείω αὐτὸ εἶναι ἑνός, rectius addita esset particula ἂν post πλείω, quae ab infinitivo εἶναι vix hoc sensu abesse potest.

οὔτε ἀτρεμεῖν οὔτε κινεῖσθαι.) Verbum ἀτρεμεῖν refingendum videtur in ἠρεμεῖν, ut paullo superius. Nam licet ἀτρεμεῖν *quiescendi* notione a Graecis usurpatum sit, philosophi tamen ἠρεμεῖν (Dorice ἀρεμεῖν) solent appellare, quod oppositum est τῷ κινεῖσθαι. Archytas apud Simplic. Categor. f. 99, B : οὐδὲν μεταξὺ, inquit, ἀρεμίας καὶ κινάσιος, καὶ ἀναγκαῖον πᾶν ζῷον ἢ ἀρεμεῖν ἢ κινέεσθαι. Timaeus Locr. p. 548, ed. Gale. μόνα δὲ ἁ σφαῖρα ἐδύνατο καὶ ἀρε-

Κατὰ πάντα δὲ οὕτως ἔχειν τὸν θεὸν, ἀΐδιόν τε καὶ ἕνα, ὅμοιον τε καὶ σφαιροειδῆ ὄντα, οὔτε ἄπειρον οὔτε πεπερασμένον, οὔτε ἠρεμεῖν οὔτε κινητὸν εἶναι.

§ 4.

Simplicii

testimonium de Xenophane, e Theophrasto.

Comment. in Aristot. Phys. f. 6, A.

α. Μίαν δὲ τὴν ἀρχὴν ἤτοι ἓν τὸ ὂν καὶ πᾶν, καὶ οὔτε πεπερασμένον οὔτε ἄπειρον, οὔτε κινούμενον οὔτε ἠρεμοῦν, Ξενοφάνην τὸν Κολοφώνιον τὸν Παρμενίδου διδάσκαλον ὑποτίθεσθαί φησιν ὁ Θεόφραστος, ὁμολογῶν ἑτέρας εἶναι μᾶλλον ἢ τῆς περὶ φύσεως ἱστορίας τὴν μνήμην τῆς τούτου δόξης.

μένοντα καὶ κινούμενα ἐν τῷ αὐτῷ συναρμόσειν χώρᾳ κτλ In Pythagoreorum ἐναντιότησι apud Aristot. Metaph. I, 5. memoratur τὸ ἠρεμοῦν et τὸ κινούμενον. Cf. Plato Sophist. p. 248, E. Aristot. Coel. II, 13. Simplic. in § sq. sect. δ. Plutarch. plac. Philos. I, 1.

οὔτε ἠρεμεῖν οὔτε κινητὸν εἶναι.) Ita scripsi e Füllebornii conjectura, quia vulgata lectio οὔτε ἠρ. οὔτε ἀκίνητον εἶναι aperte falsa est. Nec tamen satisfacit mihi haec emendatio : nam quamvis τὸ κινητὸν absolute positum occurrat apud Aristotelem aliosque, tamen κινητὸν εἶναι dici non solet, sed κινεῖσθαι. Ergo potius existimo illud ἀκίνητον εἶναι mutandum non esse, sed corrigendum alterum ἠρεμεῖν, quod errore ex antecedentibus repetitum videtur. Itaque legam, ut initio hujus sectionis : οὔτε κινεῖσθαι οὔτε ἀκίνητον εἶναι.

β. Τὸ γὰρ ἓν τοῦτο καὶ πᾶν τὸν θεὸν ἔλεγεν ὁ Ξενοφάνης, ὃν ἕνα μὲν δείκνυσιν ἐκ τοῦ πάντων κράτιστον εἶναι. πλειόνων γάρ φησιν ὄντων, ὁμοίως ἀνάγκη ὑπάρχειν πᾶσι τὸ κρατεῖν· τὸ δὲ πάντων κράτιστον καὶ ἄριστον θεός.

γ. Ἀγένητον δὲ ἐδείκνυεν ἐκ τοῦ δεῖν τὸ γιγνόμενον ἢ ἐξ ὁμοίου ἢ ἐξ ἀνομοίου γίγνεσθαι· ἀλλὰ τὸ μὲν ὅμοιον ἀπαθές φησιν ὑπὸ τοῦ ὁμοίου· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον γεννᾷν ἢ γεννᾶσθαι προσήκει τὸ ὅμοιον ἐκ τοῦ ὁμοίου· εἰ δ' ἐξ ἀνομοίου γίγνοιτο, ἔσται τὸ ὂν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. Καὶ οὕτως ἀγένητον καὶ ἀΐδιον ἐδείκνυ.

δ. Καὶ οὔτε δὲ ἄπειρον οὔτε πεπερασμένον εἶναι· διότι ἄπειρον μὲν τὸ μὴ ὄν, ὡς οὔτε ἀρχὴν ἔχον μήτε μέσον μήτε τέλος, περαίνει δὲ πρὸς ἄλληλα τὰ πλείω. Παραπλησίως δὲ

β. τὸ γὰρ ἓν τοῦτο — ἔλεγεν.) Ne quis propter mutatam orationis formam putet, Simplicium hoc loco jam relinquere Theophrastum : nam saepius hoc facere solet tantummodo ut facilius procedat oratio; et Simplicius ea est fide et diligentia, ut neque silentio fallere studuerit legentes, et si auctorem in his alium sequeretur, nomen ejus certo memorasset. Idem vero comprobat Bessarion adv. Calumniatorem Platonis II, 11. p. 32, b. qui summatim eadem e Theophrasto refert quae plenius a Simplicio exponuntur; verba illius apponam laudata a Brandisio in Comment. Eleat. p. 17 sq. not. *s*.

« Theophrastus Xenophanem, quem Parmenides audivit atque » secutus est, nequaquam inter physicos numerandum, sed alio » loco constituendum censet. Nomine, inquit, unius et universi » Deum appellavit, quod unum ingenitum, inmobile, aeternum, » dixit; ad haec, aliquo quidem modo neque infinitum neque » finitum, alio vero modo etiam finitum, tum etiam conglobatum, » diversa scilicet notitiae ratione; mentem etiam universum hoc » idem (Xenophanes) esse affirmavit. »

δ. περαίνει δὲ.) Ita correxi pro περαίνειν; pendet enim a superiore διότι, et opponuntur haec sibi invicem : ἄπειρον μὲν — περαίνει δὲ κτλ.

καὶ κίνησιν ἀφαιρεῖ καὶ τὴν ἠρεμίαν. ἀκίνητον μὲν γὰρ εἶναι τὸ μὴ ὄν· οὔτε γὰρ ἂν εἰς αὐτὸ ἕτερον, οὔτε αὐτὸ πρὸς ἄλλο ἐλθεῖν· κινεῖσθαι δὲ τὰ πλείω τοῦ ἑνός· ἕτερον γὰρ εἰς ἕτερον μεταβάλλειν· ὥστε καὶ ὅταν ἐν ταὐτῷ μένειν λέγῃ καὶ μὴ κινεῖσθαι,

αἰεὶ δ' ἐν ταὐτῷ τε μένειν κινούμενον οὐδὲν
οὐδὲ μετέρχεσθαί μιν ἐπιπρέπει ἄλλοτε ἄλλῃ,

οὐ κατὰ τὴν ἠρεμίαν τὴν ἀντικειμένην τῇ κινήσει μένειν αὐτόν φησιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀπὸ κινήσεως καὶ ἠρεμίας ἐξῃρημένην.

ε. Νικόλαος δὲ ὁ Δαμασκηνὸς, ὡς ἄπειρον καὶ ἀκίνητον λέγοντος αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν, ἐν τῇ περὶ θεῶν ἀπομνημονεύει· Ἀλέξανδρος δὲ ὡς πεπερασμένον αὐτὸ καὶ σφαιροειδές. Ἀλλ' ὅτι μὲν οὔτε ἄπειρον οὔτε πεπερασμένον αὐτὸ δείκνυσιν, ἐκ τῶν προειρημένων δῆλον. Πεπερασμένον δὲ καὶ σφαιροειδὲς αὐτὸ διὰ τὸ πανταχόθεν ὅμοιον λέγει. Καὶ πάντα δὲ νοεῖν φησὶν αὐτὸν λέγων·

ἀλλ' ἀπάνευθε πόνοιο νόου φρενὶ πάντα κραδαίνει.

Retuli utriusque scriptoris de Xenophane testimonia, quorum quae sit vis et auctoritas facile intelligitur. Non ipsa Xenophanis verba neque argumentationem referunt : quae enim hic poëtice exposuit placita, illi omni ornatu denudarunt et strictiori ar-

κινεῖσθαι δὲ) Inserui particulam δὲ oppositam praecedenti μὲν; deinde μεταβάλλειν scripsi pro μεταβάλλει.

αἰεὶ δ' ἐν ταὐτῷ) De corrupta horum versuum lectione monui supra fragm. IV, p. 38.

μένειν αὐτόν φησιν) Scil. τὸν θεόν; posset etiam legi αὐτὸ, nempe τὸ ἕν.

ε. ἀλλ' ἀπάνευθε πόνοιο) Vid. supra fragm. III. p. 37.

gumentandi ratione coarctarunt, magis ad suam disserendi artem quam ad illius ingenium, ut videtur, accommodate; indicant tamen ejus mentem et argumenta rationesque, quibus in philosophando usus est: habemus igitur summam unde cognoscenda ejus philosophia, et adhibitis aliorum testimoniis, illustranda est.

§ 5.

Primum argumentum hoc est: « Deus, siquidem est, natus esse non potest: nam quod nasci dicimus oriatur necesse est, aut ex simili natura aut ex dissimili: et ex simili quidem simile natum esse nequit, cum idem sit utrumque, neque alterum magis generari ab altero quam generare ipsum oporteat; ex dissimili autem natum esse dissimile non potest, quandoquidem id quod est nasceretur videlicet ex eo quod non est; atqui hoc nullum est: aeternus igitur est Deus. »

Ergo Xenophanes cum *esse* sive *τὸ ὂν* statuat Deum, ingenitum esse demonstrat, quoniam id quod gigni dicimus generis mutatione et vicissitudine cernitur, omnisque vicissitudo naturarum discrimine continetur, ita ut alteram praestantiorem, alteram deteriorem esse oporteat, quarum mutata conditione efficitur id quod nasci et interire dicitur. Clarius hoc exponit Ocellus Lucanus, cujus verba cum his comparanda sunt [13]: *Πᾶν τε τὸ γενέσεως ἀρχὴν εἰληφὸς καὶ διαλύσεως ὀφεῖλον κοινωνῆσαι δύο ἐπιδέχεται μεταβολάς·*

(13) Ocellus Luc. p. 506, sq. in Opusc. Myth. ed. Gale.

μίαν μὲν, τὴν ἀπὸ τοῦ μείονος ἐπὶ τὸ μεῖζον καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ χείρονος ἐπὶ τὸ βέλτιον. καλεῖται δὲ τὸ μὲν ἀφ' οὗπερ ἂν ἄρξηται μεταβάλλειν γένεσις· — δευτέραν δὲ, τὴν ἀπὸ τοῦ μείζονος ἐπὶ τὸ μεῖον καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ βελτίονος ἐπὶ τὸ χεῖρον· τὰ δὲ συμπέρασμα τῆς μεταβολῆς ταύτης ὀνομάζεται φθορὰ καὶ διάλυσις. Ἐὰν οὖν καὶ τὸ ὅλον καὶ τὸ πᾶν γεννητὸν ἐςι καὶ φθαρτὸν, γενόμενον ἀπὸ τοῦ μείονος ἐπὶ τὸ μεῖζον μετέβαλε καὶ ἀπὸ τοῦ χείρονος ἐπὶ τὸ βέλτιον.

Eadem notio subjecta est his Xenophanis verbis, *εἰ γὰρ γίγνοιτο ἐξ ἀσθενεςέρου τὸ ἰσχυρότερον*, ceteris, quibus Deum aeternum esse probat, quoniam vicissitudo omnis aliena sit ab eo quod *est* tantum, *τοῦ ὄντος*, cui nihil oppositum nisi *τὸ μὴ ὄν*, quod nihil est : hoc autem discrimine sublato, nullus relinquitur naturae mutationi locus, neque nasci adeo neque interire ullo modo potest, ex decreto illo : ***simile ex simili nasci nequit***, sive ut Simplicius : *τὸ ὅμοιον ἀπαθὲς ὑπὸ τοῦ ὁμοίου* : quod enim simplex et ab omni diversitate alienum est, idem sit ab omni naturae vicissitudine vacuum necesse est. [14] Iisdem argumentis quamquam alia ratione conclusis utitur Melissus apud Simplic. Phys. f. 22 B.

In referenda autem hac Xenophanis ratione cum

(14) *Brandis* l. l. p. 27, sq. putat, Xenophanis hoc placitum oppositum fuisse Anaximandri sententiae, qui ex infinito, quod fecit rerum principium, omnia ita gigni statuisset, ut similia ex similibus necterentur; placiti hujus testem affert Simplicium in Aristot. Phys. fol. 6. Sed vereor ne, cum haec scriberet vir clarissimus, Simplicii verba minus diligenter explicuerit. Hic enim Anaximandri sententiam referens dicit : *ἀρχήν τε καὶ ςοιχεῖον εἴρηκε τῶν ὄντων τὸ ἄπειρον, πρῶτος τοῦτο τοὔνομα κομίσας* (f. l. *νομίσας*) *τῆς ἀρχῆς*. tum addit : *οὗτος δὲ οὐκ ἀλλοιουμένου τοῦ ςοιχείου τὴν γένεσιν ποιεῖ, ἀλλ' ἀποκρινομένων τῶν ἐναντίων διὰ τῆς ἀϊδίου κινήσεως*. Explicuit haec Ritterus, Gesch. der Ionischen philos. p. 176-178.

Aristotele et Simplicio concinunt pene omnes, nisi quod plerique falsa decepti interpretatione quaedam mutasse, alia adfinxisse videntur. Audiendus praecipue Plutarchus qui, memoratis aliorum placitis, de illo sic exponit [15]: Ξενοφάνης δὲ ὁ Κολοφώνιος, ἰδίαν τινὰ ὁδὸν πεπορευμένος καὶ παρηλλαχυῖαν πάντας τοὺς προειρημένους, οὔτε γένεσιν οὔτε φθορὰν ἀπολείπει, ἀλλ' εἶναι λέγει τὸ πᾶν ἀεὶ ὅμοιον· εἰ γὰρ γίγνοιτο τοῦτό φησιν, ἀναγκαῖον πρὸ τούτου μὴ εἶναι· τὸ μὴ ὂν δὲ οὐκ ἂν γένοιτο, οὐδ' ἂν τὸ μὴ ὂν ποιήσαι τι, οὔτε ὑπὸ τοῦ μὴ ὄντος γένοιτ' ἄν τι. Primum quod hoc loco Xenophanes τὸ πᾶν, *omnem rerum universitatem* sempiternam statuisse dicitur, hoc interpretationis errori tribuendum est, ut mox latius explanabitur; tum quae περὶ τοῦ μὴ ὄντος addita sunt, (τὸ μὴ ὂν δὲ οὐκ ἂν γένοιτο κ. τ. λ.) ea non ex ipsis philosophi dictis expressa, sed potius e sententia ejus collecta videntur. Namque τὸ μὴ ὂν Xenophanem simpliciter rejecisse nulla argumentatione adhibita, probabile est: postea vero, cum Eleaticae philosophiae placita in controversiam vocata subtilius examinari singula coepissent, etiam τὸ μὴ ὂν diligentius explanatum est a Parmenide; quod placitum deinceps studiose a philosophis agitatum magnam tam inter physicos quam dialecticos fecit disceptationum controversiam.

Ipse quidem Aristoteles, auctorem dico commentarii de Xenoph. Zen. Gorg. c. IV initio [16], expo-

(15) Plutarch. Stromat. apud Euseb. Praep. Eu. I, 8. p. 23. Ciceronis, Plutarchi, Sexti Empirici, Diogenis Laërtii, Galeni, Origenis, Stobaei, Theodoreti testimonia infra explicabimus; nunc tantum notamus, idem significari ab his qui Xenophanis τὸ ὂν sive θεὸν appellant ἀΐδιον, ἀπαθῆ, ἀμετάβλητον.

(16) Aristotelis verba sic corrigenda puto: καίτοι τί κωλύει μήτ' ἐξ ὁμοίου μήτ' ἐξ ἀνομοίου τὸ γιγνόμενον γίγνεσθαι, ἀλλ' ἐκ

sitis Xenophanis rationibus, deinceps ei contradicens quaerit, « quae ratio obstet, quominus quod nasci dicimus, id nascatur ex eo quod non est? Tum vero eadem ratione, qua Deum, naturam quoque omnem sempiternam fore, si quidem cuncta aut ex similibus aut ex dissimilibus nata sint. » Atqui in rerum natura valeat illud *τὸ γίγνεσθαι ἐκ μὴ ὄντος*, ut continua elementorum motione quasi nova generentur corpora, ex aqua vapor, e vapore ignis, totusque mundus perpetua naturae vicissitudine mutetur; non autem valet de ipsa rerum essentia, quam omnis oportet esse mutationis expertem; neque quae de Deo tamquam *τοῦ ὄντος* praedicavit Xenophanes, eadem ad rerum naturam, de qua ille non dixit, transferri licet. Hoc praesertim notandum est, quia multos scriptores falsa interpretatione deceptos in errorem duxit.

Caeterum quod ad formam hujus argumentationis attinet, dubitari possit, num plenius a Xenophane fuerit exposita quam Aristoteles et Theophrastus retulerunt. Quum enim *ἀΐδιον* sempiternum statuit Deum, id duo complectitur argumenta, alterum, non natum esse, alterum, non interiturum: quorum illud ab eo expositum, hoc vero praetermissum est. Utrumque quidem una eademque nititur ratione; quamobrem licuerit Xenophani id tacite intelligere, quamquam a ceteris, ut a Parmenide et a Melisso, additum est. Plerique tamen scriptores commemorant, Xenophanem tam *γένεσιν* quam *φθορὰν* sustulisse, atque id quod esse statuit, *ἀγένητον καὶ ἀΐδιον καὶ ἄφθαρτον* praedicasse. Quorum testimonium confir-

μὴ ὄντος; ἔτι οὐδὲν μᾶλλον ὁ θεὸς ἀγένητος ἢ καὶ τἄλλα πάντα, εἴπερ ἅπαντα ἐξ ὁμοίου ἢ ἀνομοίου γέγονεν· ὅπερ ἀδύνατον.

mari videtur ipsius Xenophanis dicto quod supra ex Aristotele attulimus: Ξενοφάνης ἔλεγεν, ὅτι ὁμοίως ἀσεβοῦσιν οἱ γενέσθαι φάσκοντες τοὺς θεοὺς τοῖς ἀποθανεῖν λέγουσιν· ἀμφοτέρως γὰρ συμβαίνει, μὴ εἶναί ποτε τοὺς θεούς. Unde colligi non temere possit, idem argumentum in ipsius carmine, quum de divina natura ageret, haud plane omissum esse. Cum Xenophanis autem dicto concinit Epicharmi ille versus apud Diog. Laert. III, sect. 10:

Ἀλλ' ἀεί τοι θεοὶ παρῆσαν κοὐπέλιπον οὐ πώποκα·
Τάδε (τὰ θεῖα) δ' ἀεὶ πάρεσθ' ὅμοια, διὰ δὲ τῶν αὐτῶν ἀεί.

§ 6.

Altero argumento unum esse Deum demonstrat ex ipsa divini numinis natura. «Talis enim, inquit, natura est Deus, ut sit omnium optimus et praestantissimus: quo constituto, sequitur ut nec quisquam illo superior neque plures inter se pares Dii possint haberi, quoniam hoc modo summa illa praestantiae vis, ipsa adeo Dei natura, tollitur.»

Multos antiquorum locos vidimus, qui testificantur, Xenophanem vulgares de Diis opiniones fictionesque poëtarum vehementer improbasse et studiose refutasse; protulimus ipsius dictum quo unus ille Deus celebratur:

εἷς θεὸς ἔν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος

Huic tamen sententiae contrarium videatur, quod non modo unum, sed interdum plures quoque Deos commemorasse dicitur, et in hoc ipso versu unum quidem omnium praestantissimum facit Deum, nec tamen plures Deos omnino tollere videtur. Sed hu-

jus rei duae afferendae sunt caussae : altera est, quod ille non recondita tantum disputatione de Diis philosophatus est, sed oratione usus plerumque communi hominum sensui accommodata, qua pervagatas imperitorum opiniones corrigeret et ad altiorem verioremque cogitandi rationem erudiret [17]. Altera autem eaque praecipua causa posita videtur in ipsa Graeci sermonis indole, in quo nullum erat vocabulum quo summum illud numen et excellens omni naturae praestantia significaretur. Ubi enim ingens Deorum numerus hominum sententia et religione consecratus erat, *θεοῦ* nomen non unius proprium sed commune multorum fuit. Quae autem differentia notata est inter appellationem *θεοῦ* et *δαίμονος*, haec priscis fere non observata fuit, qui promiscue his nominibus usi sunt. Ita Empedocles, quem nonnulli haec nomina subtilius distinxisse putant, in carmine *θεὺς* eosdem et *δαίμονας* appellat; similiter, ut alios omittam, Plato in Timaeo [18], ubi summus Deus omnium parens et auctor *τοὺς δαίμονας* ita alloquitur : *Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιοῦργος πατήρ τε ἔργων!*

(17) Monuit hoc Brandis. p. 33 sq. Quod autem hic discrimen statuit inter Xenophanis rationem philosophicam, et alteram popularem, id non nimis urgendum.

(18) Vid. pag. 41, A. Ne quis vero mihi objiciat, veteres jam olim *θεοὺς*, *δαίμονας* et *ἥρωὰς* distinxisse, novi multis antiquorum locis id probari, veluti Hesiod. *ἔργ.* vs. 122. Pythag. Aur. carm. princ. Ocell. Lucan. c. 3, p. 529, ed. Galei. Platon. Legg. IV, 8. p. 717. *μετὰ θεοὺς δὲ τούσδε καὶ τοῖς δαίμοσιν ὅγ' ἔμφρων ὀργιάζοι τ' ἄν, ἥρωσι δὲ μετὰ τούτους.* Cratyl. p. 397, D. Tantum autem dico, hanc nominum differentiam non adeo definitam fuisse, quin ea plerumque tam vulgi quam doctorum usu confunderentur. Subtilius ea distinxerunt posteriores, Stoici, Platonici, alii, quorum commenta in antiquos conferenda non sunt, ut facit Plutarch. plac. philos. I, 8.

Itaque ut ceteri philosophi, licet a vulgari opinione dissentirent, communem sermonis usum servarunt, similiter Xenophanes fecisse putandus est. Quamquam hujus sententiam nonnulli parum diligenter aut perverse interpretati videntur, ut Plutarchus, quum eam sic exponat [19] : ἀποφαίνεται δὲ καὶ περὶ θεῶν, ὡς οὐδεμιᾶς ἡγεμονίας ἐν αὐτοῖς οὔσης· οὐ γὰρ ὅσιον δεσπόζεσθαί τινα θεῶν· ἐπιδεῖσθαί τε μηδενὸς αὐτῶν μηδένα μηδ᾽ ὅλως. Principatum sane inter Deos tollit Xenophanes, ita ut unum modo esse Deum statuat, non tamen plures faciat pares inter ipsos et aequales. Sed Plutarchus Xenophanis sententiam confuderit fortasse cum nobili Euripidis dicto, quod idem alibi laudat [20] :

οὔτ᾽ ἠξίωσα πώποτ᾽ οὔτε πείσομαι,
οὐδ᾽ ἄλλον (θεὸν) ἄλλου δεσπότην πεφυκέναι·
δεῖται γὰρ ὁ θεὸς, εἴπερ ἐς᾽ ὄντως θεὸς,
οὐδενός· ἀοιδῶν οἴδε δύςηνοι λόγοι.

Hos autem versus quamvis facile credam, Euripidem e philosophorum disputationibus, ut multa alia, in scenam protulisse, in his tamen vel alium auctorem secutus videtur vel, si Xenophanem secutus sit (ut *Brandisio* visum), [21] suo arbitrio sententiam finxisse. Liberior hic poëtarum usus interpretibus in explicandis philosophorum placitis fraudi interdum fuit. Euripidis vero dictis paene conveniunt ea quae Xe-

(19) In Strom. apud Euseb. Praep. Eu. I, p. 23 B.

(20) Hercul. fur. v. 1334 sqq. cf. Plutarch. de repugn. Stoic. p. 1052, E. Socrates in Xenoph. Mem. I, 6, § 10 : 'γὼ δὲ νομίζω τὸ μὲν μηδενὸς δέεσθαι θεῖον εἶναι.

(21) Comment. Eleat. p. 67, qui, notata hac sententiae diversitate, ipsi Xenophani id fortasse tribuendum monet : nam quum multa edidisset carmina, potuisse eum interdum variare sententiam et de eadem re non semper idem dicere.

nophani contradicens Aristoteles [22] profert; cujus verba quoniam graece corrupta sunt, latine interpretabor: « Deum, inquit, potentissimum et optimum esse praedicat, id autem intelligit secus ac plerique existimant: praestantissimus enim plerumque Deus dicitur, non comparatus cum aliis, sed ipsius per se spectata natura. Nam si aliis tantum excelleret, posset quidem non propter suam ipsius virtutem et bonitatem, sed ob illorum imbecillitatem praestare: quo quidem modo praestantissimum Deum audeat dicere nemo; verum ita potius, ut quam optime secundum suam ipsius naturam sit affectus, nec ulla re ad bene beateque degendum indigeat. Neque ratio obstat quominus, etiamsi plures sint, cuncti ea conditione fruantur, ut omnes quam optime sint affecti, et alius quidem alio excellentior, sua autem quisque natura praestantissimus sit. » Haec, quae ille adversus Xenophanem disputat, cum

(22) De Xenoph. caet. c. IV. Graeca, dum integriores codd. desunt, conjectura probabili sic interpolari possint: ἔτι κράτιστον τὸν θεὸν λαμβάνει, τοῦτο δυνατώτατον καὶ βέλτιστον λέγων. οὐ δοκεῖ δὲ τοῦτο κατὰ τὸν νόμον (h. e. vulgari sententia), ἀλλὰ πολλὰ (κατὰ πολλὰ) κρείττους εἶναι ἀλλήλων οἱ θεοὶ (sc. δοκοῦσιν)· οὐκ οὖν ἐκ τοῦ δοκοῦντος εἴληφε ταύτην κατὰ τοῦ θεοῦ ὁμολογίαν. τό τε κράτιστον εἶναι τὸν θεὸν οὐχ οὕτως ὑπολαμβάνεται, ὡς πρὸς ἄλλό τι τοιαύτη ἡ τοῦ θεοῦ φύσις, ἀλλὰ πρὸς τὴν αὑτοῦ διαθέσιν· εἰ γὰρ τοῦτο (sc. λέγοιτο) πρὸς ἕτερον, οὐδὲν ἂν κωλύοι, μὴ τῇ αὑτοῦ ἐπιεικείᾳ καὶ ῥώμῃ ὑπερέχειν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἄλλων ἀσθένειαν. θέλοι δ' ἂν οὐδεὶς οὕτω τὸν θεὸν φάναι κράτιστον εἶναι, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἔχει ὡς οἷόν τε ἄριστα, καὶ οὐδὲν ἐλλείπει μὴ εὖ καὶ καλῶς ἔχειν αὐτῷ· ἅμα γὰρ ἴσως (i. e. nimirum) τοῦτ' (τὸ εὖ καὶ καλῶς) ἔχοντι κἀκεῖνο (τὸ κράτιστον εἶναι) ἂν συμβαίη. οὕτω δὲ διακεῖσθαι καὶ πλείους αὐτοὺς ὄντας οὐδὲν κωλύει, ἅπαντας ὡς οἷόν τε ἄριστα διακειμένους, καὶ κρείττους τῶν ἄλλων οὐχ αὐτῶν ὄντας.

Euripidis sententia fere congruunt; at quanto excelsior est Xenophanis ille Deus, quem natura talem esse censuit, ut unus dominaretur cunctaque suo nutu gereret : comprobans illud, quod praeclare Callimachus dicit [23] :

εἰ θεὸν οἶσθα,
ἴσθ' ὅτι καὶ ῥέξαι δαίμονι πᾶν δυνατόν.

§ 7.

Agit porro de Dei natura : « Si unus est Deus, una quoque et aequabili est natura : nam si e diversis elementis constaret et diversis partibus esset constitutus, alia sui parte praestantior, alia deterior foret : id autem a Deo alienum, in quo nullum est partium viriumque discrimen, sed una et simplici natura absolute perfectus est, atque adeo sphaerae instar omni ex parte sui similis. »

Sententia haec, *unum esse quiddam natura perfectum et aequabile*, nobilissima fuit in veteri philosophia, eamque cum Pythagorei tum praecipue Eleatici celebrarunt. Laudatur illud placitum a Cicerone in libro de Orat. III, 5, quum haec dicat : « Ac mihi » quidem veteres illi majus quiddam animo com» plexi multo plus etiam vidisse videntur, quam » quantum nostrorum ingeniorum acies intueri po» test, qui omnia haec, quae supra et subter, unum » esse et una vi atque una naturae consensione » constricta esse dixerunt. » Hanc naturae aequabi-

(23) In fragm. apud Plutarch. plac. philos. I, 7. in Callimachi ed. Ern. fr. 137. p. 496,

litatem Xenophanem meditatum esse testificatur etiam Timo Phliasius, qui in sillis eum ita facit loquentem [24]:

ὅππῃ γὰρ ἐμὸν νόον εἰρύσαιμι,
εἰς ἓν ταὐτό τε πᾶν ἀνελύετο, πᾶν δὲ ὂν αἰεὶ
πάντῃ ἀνελκόμενον μίαν εἰς φύσιν ἵσταθ' ὁμοίαν.

Quocumque mentem convertam, in unum idemque universa resolvuntur, atque universum quod omnino semperque est, in unam suique similem naturam reductum constringitur. Uterque autem hic generatim ad omnem rerum naturam et omnia haec, quae supra et subter, hoc placitum referunt; quo sensu plures etiam veterum usurparunt, in primis Hippocrates, cujus celebris illa vox [25]: ξύρῥοια γὰρ μία, σύμπνοια μία, πάντα συμπαθέα. Eleatici autem non universum mundum cogitatione complexi, sed intelligibilem naturam a rebus spectabilibus abstractam contemplati sunt et explorarunt. Parmenides quidem τὸ ὂν per se posuit, de quo sic praedicat vs. 74 sqq.

Οὐδὲ διαιρετόν ἐστιν, ἐπεὶ πᾶν ἐστιν ὁμοῖον,
οὐδέ τι τῇ μᾶλλον, τό κεν εἴργοι μιν συνέχεσθαι
οὐδέ τι χειρότερον. —

(24) Apud Sextum Emp. Hypot. Pyrrh. I, 33. sect. 224. Versus hi prius mihi videbantur mutili et turbati propter hiantia illa verba: πᾶν δὲ ὂν αἰεὶ πάντῃ ἀνελκόμενον; itaque participium istud ἀνελκόμενον melius abesse putabam et sic legendum:

πᾶν δ' ὂν ἀεὶ πάντῃ μίαν εἰς φύσιν ἵσταθ' ὁμοίαν.

ita praecedens versus mancus relinqueretur. Id autem quamvis mihi placeret, mutare tamen nihil volui, praesertim quod Timo in versibus suis elegantiam et concinnitatem parum curare solet. Caeterum quae Fabricius ad h. l. p. 58, not. D. annotat, ea aliud certo agens scripsisse videtur.

(25) Apud Simplic. Phys. III, f. 106, A.

Xenophanes autem, qui τὸ ὂν appellavit *Deum*, de hoc uno perfectum illud et aequabile dixisse videtur. Idque probant veterum testimonia, ut ejusdem illud Timonis [26] :

— — Θεὸν ἐπλάσατ' ἶσον ἁπάντη
ἀσκηθῆ —

Deum omni ex parte aequalem statuit et integrum. Haec autem aequalitas illud est quod de Deo solebat praedicare, *totum omnino cernere ipsum, totum audire, totum cogitare;* ut una sit in eo et perfecta naturae consensio. Eadem vis significatur sphaerae similitudine, quae forma multum a veteribus celebrata et a philosophis perfectissima semper est habita. Pythagorae hoc placitum tribuunt veteres [27] : τῶν σχημάτων τὸ κάλλιστον σφαῖραν εἶναι τῶν στερεῶν, τῶν δὲ ἐπιπέδων κύκλον, idque uno ore plerique philosophi et mathematici comprobarunt : huic enim formae contigisse ut sola omnes alias figuras contineat, ipsaque omnino sui similis sit et aequalis (παντόθεν ἶσος καὶ ὅμοιος), quum omnis ejus extremitas paribus radiis a medio attingatur [28]. Hac ratione adducti sunt philosophi, ut hac forma pulcriorem nullam, nullam rerum universitati aptiorem dicerent : quae sententia Pythagoreis cum Platone et Aristotele communis deinceps etiam a posterioribus, praesertim Stoicis, aliisque adscita est [29]. Italici autem philosophi,

(26) Apud Sext. Emp. l. l. ἀσκηθής Vocabulum rarius est Hesychius et Eustathius interpretantur ἀβλαβής.

(27) Diog. Laërt. VIII, 35.

(28) Cicero de Nat. D, II, 18. cum not. Davisii; de Universo cap. 6, Ern.

(29) Vid. Ocellus Lucan. cap. I, p. 514. et Timaeus Locr. p. 547 sq. (ed. Gal.) Plato in Timaeo p. 33, B. coll. Wyttenb.

qui adspectabilium rerum formas ad intelligibilia retulerunt, eadem figura usi sunt ad summam naturae perfectionem exprimendam Ergo Deum non *sphaeram* finxit Xenophanes, sed *sphaerae similem*, prorsus ut Parmenides celebratissimis versibus 104 sqq. τὸ ὂν dicit:

πάντοθεν εὐκύκλου σφαίρης ἐναλίγκιον ὄγκῳ
μεσσόθεν ἰσοπαλὲς πάντῃ· —
ἦ γὰρ πάντοθεν ἶσον ὁμῶς ἐν πείρασι κυρεῖ.

Etiam Plato in dialogo Timaeo, in quo priscorum physicorum opiniones sua ratione ornavit, mundum hunc in sphaerae modum a Deo formatum dicit, eundemque appellat simulacrum divinae mentis (ἀγάλμα τοῦ θεοῦ) : ipsam adeo mèntis vim nulla alia imagine putat aptius posse repraesentari [30]. Neque vero est quod hanc similitudinem miremur: reputemus tantum, ipsum nomen ἰδέαν a corporis habitu ad mentis cogitationes esse translatum; similiter ergo sphaerae imago, quam Xenophanes ad Deum transtulit, nihil aliud significat nisi unum illud et aequabile atque perfectum, quo divina natura cernitur [31].

ad Phaedon. p. 304. Aristoteles infra laudabitur. De Stoicis Diog. Laërt, VII, 140. coll. Menag. Obss. Plutarch. plac. Philos. I, 6, cujus haec sunt verba : σφαιροειδὴς δὲ ὁ κόσμος, ὃ πάντων τῶν σχημάτων πρωτεύει· μόνον γὰρ τοῦτο τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσιν ὁμοιοῦται. In quibus verbis nihil est, quod cum Corsino dissert. I, p. V, sq. impeditum aut vitiosum aliquis putaverit, qui locos modo laudatos inspexerit.

(30) Tim. p. 34-37. Legg. X, 8. p. 897 C. 898 A.

(31) Recte hoc intellexit Cudworthius Syst. Intell. p. 454. quem parum juste reprehendunt Moshemius ibid. not. p. 585. et Brucker Hist. Crit. Phil. p. 1150. Cf. Cl. Cousin. p. 78 qui comparat similem metaphoram, qua bonum et fortem virum adpellabant τετράγωνον. Aristot. Rhet. III, 11. princ.

§ 8.

Tali igitur natura cum sit Deus, eundem neque infinitum neque finibus terminatum dixit : « Namque infinitum, inquit, ejusmodi est, quod nec initium neque medium neque extremum neque ullos omnino habet fines; id autem nihil est : quod vero his finibus terminatur, id non unum est, sed pluribus constat : ergo cum unus sit Deus, neutra harum definitionum ejus naturae congruit. »

Pari ratione Deum nec inmobilem esse neque moveri demonstrat : « Inmobile enim cum ejusmodi sit, quod nec ipsum alterius motu afficiatur nec suo alterum afficiat motu, id quidem nihil est : quod autem movetur, id mutationis patitur vicissitudinem, atque adeo non unum est sed multa : ergo etiam harum affectionum neutra in Deum convenit. »

Quo rectius haec Xenophanis ratio judicari et perspici possit, contendenda est cum aliorum placitis veterum, qui jam inde a principio has quaestiones tractarunt, certe attigerunt. Ionici enim philosophi in quaerenda rerum origine infinitum plerique statuebant principium, quod omnia contineret ipsumque divinum esset : quod nominatim Anaximandro placuisse testificatur Aristoteles Phys. III, 4 : *ἀθάνατον γὰρ καὶ ἀνώλεθρον, ὥσπερ φησιν ὁ Ἀναξίμανδρος, καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν φυσιολόγων*. Ex hoc autem principio cum omnia nata dicerent, motum quoque ei tribuerunt sive in eadem natura inhaerentem seu genere distinctum et extrinsecus ei allatum. Hi tamen philosophi, quum dialectica arte parum uterentur, nec infinitum ipsum quale esset, neque motus naturam studiosius explorarunt et definiverunt. Italicorum fuit haec in-

quisitio, qui ut pleraque alia sic etiam *τὸ ἄπειρον καθ' αὐτὸ, οὐχ ὥς τινι ἑτέρῳ συμβεβηκὸς*, ut ait ibidem Aristoteles, considerarunt. Atque horum placita indagantibus facile apparebit, Xenophanis rationem a Ionicis diversam, cum Pythagoricis ita congruere, ut communem stirpem agnoscas. Hi enim omnis naturae elementa statuerunt esse contraria, eaque in certas generum formas descripserunt, vulgo *τὰς κατὰ συςοιχίαν ἀρχὰς* appellatas; in quibus praesertim haec sibi paria opponuntur : *πέρας* (sive *περαῖνον*) et *ἄπειρον*, *ἠρεμοῦν* et *κινούμενον*. Haec autem Pythagoricorum ratio non multo ante Xenophanem in Italia videtur esse reperta, sive ipsum Pythagoram habuerit auctorem sive aequalem ejus Alcmaeonem Crotoniatem, qui docuit, *δύο εἶναι τὰ πολλὰ τῶν ἀνθρωπίνων*, h. e. res humanas totumque mundum ex oppositis elementis constare [32].

Ex hoc igitur fonte profecta videtur Xenophanis sententia : namque quum unum esse Deum statueret, ista, quae in rebus humanis habentur contraria, aliena a divina natura censuit : quo pertinet fortasse etiam id quod apud Laërtium legimus, Xenophanis sententiam Pythagorae fuisse oppositam [33]. Haec universe; jam singula attendamus.

Primum quod ad *ἄπειρον* et *πεπερασμένον* attinet, Pythagoreorum fuit haec definitio, perfectum omne totumque mundum tribus his terminis contineri, initio, medio, extremo [34] : *τελευτὴ γὰρ καὶ μέσον καὶ ἀρχὴ τὸν ἀριθμὸν ἔχει τὸν τοῦ παντός*. Huic congruum

(32) Arist. Metaph. I, 5. cf. Ritter. Gesch. d. Pythag. Philos. p. 124.

(33) Aliter haec explicat Cousin l. l. p. 80.

(34) Aristot. Coel. Γ, 1.

est quod Xenophanes τὸ ἄπειρον dicit οὔτε ἀρχὴν οὔτε μέσον οὔτε τέλος ἔχειν. Eandem definitionem tamquam notam usurpat Plato in Philebo, Pythagoreorum exemplo τὸ ἄπειρον statuens τοῦ μήτε ἀρχὴν μήτε μέσα μήτε τέλος ἀφ᾽ ἑαυτοῦ ἐν ἑαυτῷ ἔχοντος γένους. In Parmenide quoque Eleaticorum vestigia legens eadem utitur descriptione [35]; unde satis apparet, Xenophanis illam argumentationem antiquitatis auctoritate niti. Igitur τὸ ἄπειρον, quod nullas habeat partes, esse omnino negat; contrarium autem τὸ πεπερασμένον non unum esse sed multa, si quidem tribus illis constet, quorum aliud ex alio extrinsecus cerni necesse sit: ἀεὶ περαίνειν ἀναγκὴ ἕτερον πρὸς ἕτερον, ut Aristoteles dicit [36]. Harum igitur affectionum neutram censet cum Dei natura congruere, quod unus sit omnique humanarum rerum contagione vacans. Cum quo comparari potest celebratissimum illud antiquitatis effatum in Orphicis proditum, quo Jupiter unus ipse cuncta tenere praedicatur [37]:

ἀρχὴν αὐτὸς ἔχων καὶ μέσσατον ἠδὲ τελευτήν.

Deinde quod Deum nec inmobilem esse neque moveri censet, hoc placitum a Xenophane ex ipsa motus natura probatur. Quae quaestio, multum inter

(35) Plato Phileb. p. 31 A. Parmen. p. 145 A.

(36) Aristot. Phys. III, 4. p. 275 A. Unde Plato in Philebo 25 D. τὴν τοῦ περατοειδοῦς φύσιν interpretatur τὴν τοῦ ἴσου καὶ διπλασίου καὶ ὁπόση παύει πρὸς ἄλληλα τἀναντία διαφόρως ἔχοντα.

(37) Vid Orphica Herm. p. 451, vs. 35. quem locum plurimi scriptores inde a Platone laudarunt: cf. Wyttenb. ad Plutarch. S. N. V. p. 73.

antiquos philosophos agitata, tamen satis dilucide explicita non est anteaquam rerum formae sive categoriae ab Archyta et deinceps a Platone et Aristotele diligentius essent investigatae. Prisci illi tantum viderunt, motum per se solum non posse intelligi, sed cum altero, veluti loco, tempore, inani, cohaerere, omnemque motum esse mutationem, et haec ambo, *κίνησιν* et *μεταβολὴν*, genere inter se esse conjuncta [38]. Hoc modo etiam Xenophanes argumentatur statuens: *κινεῖσθαι τὰ πλείω ὄντα ἑνός· ἕτερον γὰρ εἰς ἕτερον δεῖν κινεῖσθαι.* Porro: *εἰ δὲ εἰς ἄλληλα μεταβάλλοι, πλείω αὐτὸ εἶναι ἑνός.* Eadem fere ratione Parmenides usus est et Melissus, cujus verba cum Xenophane paene congruere videntur: *τὸ γὰρ ἥντινα οὖν κίνησιν κινεόμενον ἔκ τινος καὶ εἰς ἕτερόν τι μεταβάλλει· οὐδὲν δὲ ἦν ἕτερον παρὰ τὸ ἐόν· οὐκ ἄρα τοῦτο κινήσεται* [39]. Atque haec antiquorum vestigia Plato secutus duo praesertim motus genera distinxit, *φορὰν* et *ἀλλοίωσιν*, ut in Parmenide dicit, *ὅτι κινούμενόν γε ἢ φέροιτο ἢ ἀλλοιοῖτο ἄν· αὗται γὰρ μόναι κινήσεις* [40]; in quibus definiendis eadem ille distincte explicuisse videtur, quae superiores confusius disputaverant. Jam vero hoc argumento Xenophanes conclusit, nec inmobilem esse Deum neque moveri: quod enim immobile est quum nullō in loco sit, nec ipsum quidem esse; si autem movetur, non unum esse sed multa: ergo neutram harum affectionum in id quod unum est convenire [41].

Sic igitur ille, quam mente conceperat perfectam absolutamque naturam, ab hac disjunxit contraria

(38) Aristot. Phys. III, capp. 1 et 2.
(39) ap. Simplic. Phys. f. 22 B.
(40) Plato Parm. p. 138 C. Theaet. p. 181 C.
(41) Cf. Plato Parm. p. 138 E. 139 A.

omnia quae in rebus humanis cernuntur. Praeclarum sane illud et excelsum; attamen non sensit, his sublatis, talem se fecisse Deum, quem nulla liceat humanae mentis cogitatione complecti, de quo adeo definiri nihil nec praedicari posset. Unde ei accidit ut in iis quae de Deo ratiocinaretur non satis sibi ipse constaret, et eundem quem inmobilem esse et finibus contineri negaret, tamen et quiescere [42] et forma comprehendi praedicaret. Huc spectare videtur reprehensio illa Aristotelis, quum dicat, Xenophanem nihil diserte explicuisse (οὐδὲν διεσαφήνισε) [43]. Idem posterioribus, qui Eleaticam rationem secuti sunt, variarum ansam praebuit disputationum, quum eadem, quae ille obscurius enuntiaverat, a sequentibus, Melisso, Parmenide aliisque, in diversas explicarentur sententias.

Sed non minus varie ipsius etiam Xenophanis sententia ab interpretibus exposita est atque ita erroribus implicita, ut plane contraria sibi statuisse videatur. Apud Ciceronem de Nat. Deor. Vellejus ut in ceterorum sententiis referendis parum diligens, sic etiam in Xenophane labitur, quum dicit [44]: « Xenophanes, mente adjuncta, omne praeterea, quod » esset infinitum, Deum voluit esse. » Quod mentem dicit adjunctam infra explicabitur; nunc *infinitum* illud notandum est. Similiter erravit Nicolaus Damascenus, qui in libro de diis retulit Xenophanem principium fecisse ἄπειρον καὶ ἀκίνητον, quem Simplicius verbis supra memoratis reprehendit. Contra Alexan-

(42) Vid. fragm. IV.

(43) Aristot Metaph. I, 5. quem attuli supra § 1.

(44) Cicero N. D. I, 11, quem sequitur Minuc. Felix Octav. cap. XIX, p. 179. ed. Gron.

der, ut idem memorat, *πεπερασμένον καὶ σφαιροειδὲς* statuisse Xenophanem prodidit, quod alii quoque retulerunt [45]. Joannes Philoponus denique Xenophani eandem ac Parmenidi tribuit sententiam: *μίαν μὲν ὂν (ἀρχὴν εἶναι) καὶ πεπερασμένην καὶ ἀκίνητον Παρμενίδης ἔλεγε καὶ Ξενοφάνης* [46]. Horum testimonia inter se comparata quantopere sibi adversentur apparet; neque tamen multum nos turbant, siquidem omnis illa discrepantia inde explicanda videtur, quod Xenophanis placita ab ipso non satis definita posteriores sua quisque ratione interpretati sunt. Id etiam ostendit Theophrastus apud Bessarionem [47], qui Xenophanis principium dicit « aliquo quidem modo neque infinitum » neque finitum, alio vero modo finitum, tum etiam » conglobatum. » Ab hac opinionis inconstantia ut Xenophanem liberarent, sententiam ejus ad certam rationem revocare studuerunt; inde omnis illa dissensio orta est [48]. Simplicius ipse, qui ejus sententiam e Theophrasto perspicue cognovit planeque explicuit, interpretandi tamen studio deceptus videtur, quum incertum illud *μήτε ἄπειρον μήτε πεπερασμένον* definire studens, idem quodammodo faciat quod *τὸ πεπερασμένον* [49].

Intelligitur quam sedulo caveri oporteat hunc errorem, quo plurima veterum placita ab interpretibus

(45) Vid. supra p. 108. Origenes Philos. cap. 14. Theodoret. Therap. IV. Galen. c. III. p. 24 F. quos infra citabo. cf. Davis. ad. Cicer. N. D. I, 11.

(46) Philopon. Phys. Litt. A, fol. 5, adv.

(47) Vid supra. p. 107 not.

(48) Cf. Cousin, p. 80 sq.

(49) Simplic. Phys. fol. 7 A, ubi Parmenidis eandem atque Xenophanis facit sententiam, (ὡς) *ἓν καὶ ἀκίνητον καὶ ἀγένητον καὶ πεπερασμένον ποιούντων τὸ πᾶν* cf. ejusdem verba quae statim § sq. afferam.

confusa et obscurata sunt; quod ut in singulis partibus apparuit, similiter ad totam pertinere Xenophanis philosophiam mox indicabimus; sed prius omne hoc argumentum paucis comprehendamus.

§ 9.

Propositum ergo Xenophani fuit de Deo quaerere, sive de vi illa quam esse et quam excellere omnibus atque dominari statuit. Et esse quidem hanc naturam simpliciter postulat nulla usus argumentatione: esse enim, quoniam eo excepto nihil habetur omnino; dominari autem, quoniam haec vis est divini numinis. Ex his autem duobus omnis ejus de Deo argumentatio apta est: si enim est, ingenitus idem et aeternus sit necesse est; si dominatur, unum omnino esse Deum oportet, non multos; si unus est, omni ex parte eundem esse suique similem. Haec de Deo censuit; caetera autem quae praedicari solent, tum infinitum et inmobile, tum terminatum et mobile, ea aut non esse aut multa dixit; ergo a divina natura abjudicavit. Tota haec ratio breviter ita possit describi:

(τὰ ἐναντία)	ὁ Θεός		(τὰ ἐναντία)
μὴ ὄν.	{ ἔστι	κράτιστος }	πλείω.
	{ ἀγένητος	εἷς }	
	ἀθάνατος	ὅμοιος πάντῃ	
	ἀΐδιος.	σφαιροειδής.	
ἄπειρον			πεπερασμένον
ἀκίνητον.			κινούμενον.

Cernimus in his initia ejus rationis, quae a veteribus eximie Philosophia item Metaphysica appellata

est, cujus proprium est, ut Aristoteles dicit [50], indagare τὸ ὂν ᾗ ὂν, καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ ᾗ ὄν. Sed animadvertendum, Xenophanem non τὸ ὂν ipsum per se indagasse, sed retulisse hoc ad divinam naturam, quam menti objectam intuens esse omnino praedicavit; qui vero post eum hanc rationem persecuti sunt, Dei notione relicta, ipsum τὸ ὂν considerarunt. In hac autem inquisitione cum omnia, (verbis utor Aristotelis) reducantur εἰς τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὂν, καὶ εἰς ἓν καὶ πλῆθος, et haec quamquam opposita et distincta, natura tamen connexa inter se et colligata sint, Xenophanes id quod unum est mente tenens, quaecumque ab hac simplici Dei natura essent diversa rejecit, contraria omnia sustulit. Hanc ejus rationem Simplicius sic interpretatur [51]: Ὁ μὲν Ξενοφάνης (τὸ ὂν) ὡς πάντων αἴτιον καὶ πάντων ὑπερανέχον καὶ κινήσεως αὐτὸ καὶ ἠρεμίας καὶ πάσης ἀντιστοιχίας ἐπέκεινα τίθησιν, ὥσπερ καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῇ πρώτῃ ὑποθέσει τοῦ Παρμενίδου. *Xenophanes essentiam ut caussam omnium prae omnibus excellentem supra motum et quietem et omnia contraria hujusmodi genera extollit atque in superiore loco collocat, ut in primo Parmenidis argumento Plato.* At Platonis disputationem legentibus apparebit magnum esse inter utrumque discrimen, atque id ab illo argumentando probari, unum esse si per se ponatur ab omni diverso atque contrario disjunctum, de eo nihil posse praedicari, neque ὅλον neque ὅμοιον neque ἴσον, ipsumque nulla forma posse comprehendi, denique hujusmodi illud esse ut non magis εἶναι quam μὴ εἶναι videatur [52]. Idem

(50) Metaph. III, § 2, p. 665 sq.
(51) Simplic. Phys. fol. 7 A.
(52) Platon. Parm. p. 137 C — p. 142 B.

in toto hoc dialogo Eleaticorum argumenta premens, disputando arguit, haec genera τὸ ὂν et τὸ μὴ ὂν, τὸ ἓν et τὰ πολλὰ, quamquam ratione discernantur, ita tamen inter se cohaerere ut aliud absque alio mente comprehendi nequeat, et multa esse ipsis inter se communia [53]. Similia Xenophani Aristoteles objicit, praecipue vero hoc urget, quod (ut modo dixi) idem πεπερασμένον, *finibus terminatum*, esse negat, et σφαιροειδὲς praedicat : quae ambo sibi repugnare, si quidem id quod infinitum est nulla forma possit comprehendi [54]. Ex his intelligimus, Xenophanes licet penitus rerum naturam veritatemque indagaret, quantum tamen abesset ab illa disserendi ἀκριβείᾳ, quae sola ad interiora philosophiae penetralia dux est. Inchoavit tantum ; nihil amplius : neque ergo mirandum, ipsum sibi in philosophando non plane constitisse, atque interdum adeo de cognitionis veritate dubitasse [55].

Quod autem supra vidimus, Xenophanis quaedam

(53) Eadem ratione in Sophista disserit, praesertim p. 253 D, p. 259 A.

(54) Aristoteles de Xenoph. cap. IV, p. 943 D E. cujus verba levi emendatione sic corrigenda videntur : ἔτι τοιοῦτος ὢν (πάντῃ ὅμοιος) διὰ τί σφαιροειδὴς ἂν εἴη, ἀλλ᾽ οὐχ ἑτέραν τινὰ μᾶλλον ἔχων ἰδέαν λέγοιτο, ὅτι πάντῃ ἀκούει καὶ πάντῃ κρατεῖ; ...... ἔτι μήτε ἄπειρον εἶναι μήτε πεπεράνθαι, σῶμα γε ὂν καὶ ἔχων μέγεθος, πῶς οἷόν τε; εἴπερ τοῦτ᾽ ἔστιν ἄπειρον, ὃ ἂν μὴ ἔχοι πέρας, δεκτικὸν ὂν πέρατος· πέρας δ᾽ ἐν μεγέθει καὶ πλήθει ἐγγίγνεται καὶ ἐν ἅπαντι τῷ πόσῳ· ὥστε ἂν μὴ ἔχῃ πέρας, μέγεθος ὅσον ἄπειρόν ἐστιν. ἔτι δὲ σφαιροειδῆ ὄντα ἀνάγκη πέρας ἔχειν· ἔσχατα γὰρ ἔχει, εἴπερ μέσον ἔχει, τὰ αὐτοῦ πλεῖστον ἀπέχοντα· μέσον δ᾽ ἔχει σφαιροειδὲς ὄν· τοῦτο γάρ ἐστι σφαιροειδὲς, ὃ ἐκ τοῦ μέσου ὁμοίως πρὸς τὰ ἔσχατα ἢ πέρατα σῶμα ἔχει. Cf. Fülleborn. in lib. de X. Z. et G. Brandis Comment. Eleat. p. 80.

(55) De hoc agemus infra sub finem disputationis.

placita cum Pythagoricis esse conjuncta, id etiam universe explicandum est, quo facilius, utrisque inter se comparatis, quae propria illius fuerit ratio et quam vim in Graecorum philosophia habuerit, perspiciatur. Ut Eleatici rerum veritatem indagantes unum esse statuerunt, sic Pythagoreis placuit rerum principia generatim unum esse et multa, sive, ut cum Platone dicam [56], ὡς ἐξ ἑνὸς μὲν καὶ πολλῶν ὄντων τῶν ἀεὶ λεγομένων εἶναι, πέρας δὲ καὶ ἀπειρίαν ἐν ἑαυτοῖς ξύμφυτον ἐχόντων. Totam naturam animo contemplati in duo genera distribuerunt diversa inter se et contraria, veluti quae modo memoravimus τὸ πέρας et τὸ ἄπειρον, eaque una quadam vi ita esse constricta et consociata, ut pulcerrimus inde exstiteret rerum ordo et totius naturae concentus, qui ideo a Pythagora κόσμου nomine celebratus est.

Illa autem vis sive unum illud quale intelligendum sit, varie est a veteribus expositum. Antiquiores Pythagorei, in contrariis generibus indagandis maxime intenti, parum subtiliter definiisse videntur, utrum unum hoc intelligerent alterum rerum elementum (tanquam περαῖνον oppositum τὸ ἀπείρῳ), an vero superiorem vim quandam, quae diversa contineret jungeretque contraria. Sed utramque naturam veteriores illi parum distinxisse videntur, et ut physicorum plerique ante Anaxagoram caussam moventem cum ipsa rerum materie confuderunt, similiter illi quoque τὸ ἓν idem et summum fecisse videntur naturae principium, et ad alterum retulisse rerum genus quod tanquam πέρας τῷ ἀπείρῳ esset oppositum [57]. His vero

(56) Phileb. p. 16 C.

(57) Longum foret haec veterum testimoniis explicare; consulatur autem Ritter Gesch. d. Pythag. Philos. praecipue p. 114 sqq. et quos hic laudat auctores.

cum repugnare videretur id quod Xenophanes statuit, unum esse ab omni contrario disjunctum et alienum, facile orta est quorundam opinio, quam modo memoravi, illum τῷ Πυθαγόρᾳ ἀντιδοξάσαι [58]. Quae autem primi Pythagoreorum confudissent, ea distincte explicuerunt posteriores, praesertim Philolaus et post eum Archytas qui docuerunt, universum mundum constare e diversis generibus, altero infinito, altero terminato, mundi autem principem et auctorem esse Deum, qui unus contraria illa conjungeret. Eandem rationem in Philebo secutus Plato praeclare ad hominum mores, ad bonum malumque retulit. Cujus sententiam breviter his Procli verbis referam [59]: Λέγει τοίνυν ὁ ἐν Φιλήβῳ Σωκράτης, ὡς ἄρα θεὸς πέρατός ἐςι καὶ ἀπειρίας ὑποςάτης καὶ διὰ τούτων ἅπαντα τὰ ὄντα μιγνὺς παρήγαγε, κατὰ τὸν Φιλόλαον ἐκ περαινόντων καὶ ἀπείρων τῆς τῶν ὄντων φύσεως συμπεπλεγμένης. Similiter in libris de legibus, quum totius mundi caussam et originem indagat, caetera quidem omnia dicit vel quiescere natura vel moveri, unam vero esse caussam quae contineat illa et gubernet [60]. Hunc illi dixerunt θεὸν atque νοῦν, quem Philolaus ita describit [61]: ἐντὶ γάρ φησιν ὁ ἀγεμὼν καὶ ἄρχων ἁπάντων θεὸς, εἷς ἀεὶ ὢν, μόνιμος, ἀκίνατος, αὐτὸς αὐτῷ ὅμοιος, ἄτερος τῶν ἄλλων. Haec cum Xenophanis placitis comparata quamquam ma-

(58) Diogenes L. IX, 18.

(59) Proclus Plat. Theol. III, 7. p. 132. Philolai doctrinam explicat Boeckh. in Philolao II, 1. et 2. p. 45 sqq. Archytae fragm. est apud Stobaeum Eclogg. I, 43. p. 710 sqq. ed. Heeren. Cf. classicus locus apud Philoponum in Phys. III, 4. litt. K. p. 11. Platonis sententiam exposuit Stalbaum Prolegg. ad Phileb. p. LVII sqq.

(60) Legg. X, c. 6-8, p. 893 — p. 898.

(61) Apud Philon. de M. Opif. in Boeckh. Philol. p. 151.

turioris ingenii et eruditioris doctrinae studium referunt, agnoscimus tamen in iis Eleaticae philosophiae semina, agnoscimus unum illud et summum omnium rerum principium: tantum praecipue interest, quod Eleatici, in unam hanc naturam mentis acie intenti, praeter eam esse nihil censuerunt; illi autem cum divinis humana conjungentes, ambo quaerendi studio et ratione amplexi sunt.

§ 10.

Priusquam vero absoluta habeatur haec disputatio, aliorum quoque veterum de Xenophane testimonia et judicia exponenda sunt. Plerique tam diverse tradiderunt et admiscendis alienis opinionibus ita corruperunt ejus placita, ut prorsus tanquam marinum quendam Glaucum sic illius formam obscuraverint. Quod a primis inde temporibus, quae Xenophanis aetati proxima fuere, repetendum. Supra jam vidimus Eleaticum illum hospitem apud Platonem Xenophanis sententiam referre ad communem illam Eleaticae disciplinae formulam, ἓν πάντα; cujus placiti haec praecipue vis est: Quaecumque mundo rerumque universitate contineantur, ea omnia esse praedicantur: ergo ipsum illud esse sive essentia per universam rerum naturam intenta sola constans est; singulae vero res, si ab hoc uno discedas, nihil habent constans aut stabile, non sunt, sed videntur tantum. Hoc placitum, cujus auctor praesertim Parmenides fuit, in Eleatica disciplina dominatum est; hinc ad ipsum hujus scholae auctorem vulgo coepit referri: immerito: namque et scriptorum testimonia docent et ratio probat, Xenophanem τὸ ὂν non ipsum per

se posuisse, sed conjunxisse cum Dei notione, in qua totam mentem habebat infixam : τὸ ἓν εἶναί φησι τὸν Θεόν, ut ait Aristoteles; idemque e Theophrasto affirmat Simplicius : τὸ ἓν τοῦτο καὶ πᾶν τὸν Θεὸν ἔλεγεν ὁ Ξενοφάνης [62] : cum quibus plerique consentiunt.

Ista autem sententia variae locum dedit interpretationi. Fuerunt qui illud ἓν πάντα sic intelligerent : totius rerum universitatis unam esse materiem sive ϛοιχεῖον, omni naturae subjectam (ὑποκείμενον), eumque Deum esse. Nonnullorum quidem haec sententia fuit philosophorum, in primis Jonicorum, qui rerum naturam perscrutati ad unum elementum cuncta reducere studebant, veluti Thales omnium principium aquam posuit; quos plures secuti sunt, qui in rebus corporeis haerentes omniaque, ut Plato dicit [63], de coelo in terram devocantes contendebant, τοῦτο εἶναι μόνον ὃ παρέχει προσβολὴν καὶ ἐπαφήν τινα, ταὐτὸν σῶμα καὶ οὐσίαν ὁριζόμενοι, h. e. nihil esse, nisi quod manibus tractare et oculis intueri possent. Eleatici quamvis ab hac opinione longissime essent remoti, et contra potius terrena omnia et concreta contemnentes, unum illud quod simplex et aeternum esset mente anquirerent, fuerunt tamen qui illorum τὸ ὂν corpoream intelligerent naturam. Hujus interpretationis auctor in primis habendus videtur Aristoteles, qui antiquorum generatim tam Jonicorum quam Italicorum unam philosophiae regulam statuens, quaerendi principium idem plerisque facit τὸ τῆς ὕλης εἶδος : hoc summum esse a quo omnia repetere et quo referre omnia

(62) Laudati supra p. 95, 105, 107. Galenus Hist. Phil. c. III. p. 24 F. εἶναι πάντα ἓν, καὶ τοῦτο ὑπάρχειν θεὸν, πεπερασμένον, λογικὸν, ἀμετάβλητον.

(63) Sophist. p. 246 A.

solerent [64]; et quaerens, cur multi illorum, in quibus etiam Parmenides et Xenophanes, de veritatis agnitione dubitassent, hanc rationem affert : *αἴτιον δὲ τῆς δόξης τούτοις, ὅτι περὶ τῶν ὄντων μὲν τὴν ἀλήθειαν ἐσκόπουν, τὰ δὲ ὄντα ὑπέλαβον εἶναι τὰ αἰσθητὰ μόνον· ἐν δὲ τούτοις πολλὴ ἡ τοῦ ἀορίστου φύσις ἐνυπάρχει* [65]. Ille igitur Eleaticorum et Xenophanis principium corpoream interpretatur naturam; hanc autem naturam qualem intelligat explicandum est. Non intellexit sane crassum illud et concretum corporum genus quae sensibus usurpantur, sed aliud quoddam puriore et praestantiore natura : censuit enim, (ut ipsius verbis utar), *ὅτι πέφυκέ τις οὐσία σώματος ἄλλη παρὰ τὰς ἐνταῦθα συστάσεις, θειότερα καὶ πρότερα τούτων πάντων*. Hoc genus statuit omnis corporeae naturae principium atque exemplum, idque praedicat *ἀΐδιον καὶ οὔτε αὔξησιν ἔχον οὔτε φθίσιν, ἀλλ' ἀγήρατον καὶ ἀναλλοίωτον καὶ ἀπαθές*; eidem praestantissimum quoque motum et figuram tribuit, quum et in orbem moveri et sphaerae instar conglobatum esse dicit; denique hoc corpus esse omnis naturae praestantissimum, eoque ultimum coeli orbem contineri [66].

Talem igitur universitatis naturam quum mente informasset, ad eandem formam (ut plerumque facit) etiam antiquiorum placita de mundo et rebus divinis Aristoteles retulit. Sic in metaphysicis, ubi ostendit unum esse mundum pluribus globis connexum, in eandem sententiam priscorum fabulas in-

(64) Aristot. Metaph. I, 3. p. 645 sq.

(65) Id. Metaph. III, 5. p. 672 A.

(66) Aristot. de Coelo, passim : loca citata reperiuntur L. I, c. 2, p. 338 F. c. 3, p. 339 H. c. 9, p. 348, A, G.

terpretatur [67] : παραδέδοται δὲ, inquit, ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ παλαιῶν ἐν μύθου σχήματι καταλελειμμένα τοῖς ὕστερον, ὅτι θεοί τέ εἰσιν οὗτοι καὶ περιέχει τὸ θεῖον τὴν ὅλην φύσιν. Eodem modo intelligendum, quod *Deum* a Xenophane *universum coelum* sive *mundum* appellatum dicit; in quam sententiam eo maxime inductus videtur, quod Deum Xenophanes praedicaverat σφαιροειδῆ, quam figuram mundo tribuit Aristoteles. In quo falsum esse quis non videt, quod in veterum sententiis explicandis ille omnia ad suae rationis normam revocat? Quomodo vero hujus ratio congruere potuit veterum illorum placitis, qui in philosophando nec generum distributionem nec formarum definitiones, quibus ille naturam omnem descripsit, cognoverant? Sic, ut unum afferam, quod Aristoteles de corporea illa natura praedicat, τὸ ἁπλοῦν σῶμα tribus his terminis definiri, initio, medio, extremo, hoc a Xenophanis Deo prorsus alienum est. Itaque merito videtur haec interpretatio refutata a Simplicio, ut in Parmenide notabimus.

Aristotelis autem judicium plerique posteriores, qui Xenophanis sententiam retulerunt, secuti videntur ita, ut pro suo quisque arbitrio explicarent varie et interpolarent. Cicero ita tradit [68] : « Xenophanes unum esse omnia (dixit), neque id esse mutabile, et id esse Deum, neque natum umquam et sempiternum, conglobata figura. » Idem alio loco sic, ut ante memoravimus [69] : « Xenophanes, mente

(67) Metaph. XII, 8. p. 744 E. Miror eruditissimum Bode de Orpheo, p. 164, (Gotting. 1824.) arbitratum esse, Aristotelem his verbis mysticos antiquissimae religionis Deos significare; totum enim locum legenti apparebit, eum ad vulgares spectare poëtarum fabulas, quibus praeclariorem hanc sententiam subesse dicit, fictionum tegumentis involutam.

(68) Qu. Acad. II, cap. 37.

(69) De Nat. Deor. I, cap. 11.

adjuncta, omne praeterea, quod esset infinitum, Deum voluit esse » : loquitur haec Vellejus, in referendis veterum sententiis parum diligens : quod *infinitum* dicit, supra jam improbavimus; quod autem *omne* discernit a *mente*, quam *adjunctam* facit, id a Xenophane alienum est, qui naturam quidem intelligentem voluit esse, non autem ipsam per se intelligentiam s. mentem consideravit. In quo similiter peccavit atque in Thaletis sententia, quam ita refert : « Thales aquam dixit esse initium rerum, Deum autem eam mentem quae ex aqua cuncta fingeret. » Quamquam certum est Thaletem *rerum initium* a *Deo* non distinxisse [70].

Eodem sensu Xenophanis Deum intellexisse videtur Timo Phliasius, Ptolemaei Philadelphi aequalis, cujus verba supra § 7 attulimus, quum dicat : εἰς ἓν ταὐτό τε πᾶν ἀνελύετο; *unum* intelligit naturae initium sive τὸ ϛοιχεῖον in quod *omnia resolvuntur*. Hujus versus laudans Sextus Empiricus, Eleatici sententiam ita exponit [71] : ἐδογμάτιζε δὲ ὁ Ξενοφάνης παρὰ τὰς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων προλήψεις, ἓν εἶναι τὸ πᾶν, καὶ τὸν Θεὸν συμφυῆ τοῖς πᾶσι· εἶναι δὲ σφαιροειδῆ καὶ ἀπαθῆ καὶ ἀμετάβλητον καὶ λογικόν. Pleraque haec Xenophanis sententiae congrua, praeter unum, ἓν τὸ πᾶν καὶ Θεὸν συμφυῆ τοῖς πᾶσι; quod ille non magis dixisse quam sensisse videtur. Deum enim quamvis totius mundi principem et rectorem faceret, segregavit tamen ab omni naturae concretione. Stoicorum vero hoc fuit placitum, qui cum totum mundum animatum dicerent, Deum voluerunt esse naturam eam quae omnes mundi partes tranaret,

(70) Ibid. cap. 10. cf. haec illustrantem Boeckh. Studiën von Daub u. Creuzer. (a. 1807.) n. 1, p. 3.

(71) Pyrrhon. Hypot. I, s. 225. cf. ibid. III, s. 218 : Ξενοφάνης δὲ (Θεὸν εἶπε) σφαῖραν ἀπαθῆ.

cunctaque vi sua aleret et sustentaret[72]. Ex horum ratione ducta videtur illa explicatio, quae nihil aliud est quam interpretatio ejus quod apud Aristotelem vidimus, Xenophanem *unum* dixisse *Deum*, eoque *universum mundum* significasse. Itaque seriores scriptores alii, ut Origenes et Theodoretus, simpliciter τὸ πᾶν, alii, ut Plutarchus et Stobaeus, τὸν κόσμον memorant[73], quam Stoici praesertim appellabant rerum universitatem tam divina quam humana complectentem, σύςημα ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων καὶ τῶν ἕνεκα τούτων γεγονότων[74].

(72) Cicero in libro II de Nat. Deor. passim.

(73) Ipsius Plutarchi locum e Stromatis laudavimus supra p. 111. Stobaeus Eclogg. I, c. 21, Part. I, Tom. I, p. 416 ed. Heer. sic refert: Xenophani, Parmenidi, Melisso commune fuisse placitum, ἀγέννητον εἶναι, ἀΐδιον καὶ ἄφθαρτον τὸν κόσμον. Plutarch. de plac. Phil. II, 4, de uno Xenophane: Ξ. ἀγέννητον καὶ ἄφθαρτον τὸν κόσμον. Cf. Chalcid. in Tim. sect. 279. p. 382. ed. Fabr. Origenes Philos. cap. XIV: λέγει δὲ, ὅτι οὐδὲν γίνεται οὐδὲ φθείρεται οὐδὲ κινεῖται· καὶ ὅτι ἓν τὸ πᾶν ἐςιν ἔξω μεταβολῆς· φησὶ δὲ καὶ τὸν θεὸν εἶναι ἀΐδιον καὶ ἕνα καὶ ὅμοιον πάντῃ καὶ πεπερασμένον καὶ σφαιροειδῆ καὶ πᾶσι τοῖς μορίοις αἰσθητικόν. Haec parum distincte; nam postquam dixit ἓν τὸ πᾶν, subjicit idem καὶ τὸν θεὸν, quae sane inter se pugnant: quasi Xenophanes et unum esse omnia dixerit, et praeter unum illud Deum quoque esse. Nisi fortasse sic corrigendum sit, ἓν τὸ πᾶν — φησὶ δὲ τοῦτο θεὸν εἶναι. Theodoretus Θεραπευτ. Serm. IV, princ. p. 57 Sylb. Ξενοφάνης μὲν οὖν ὁ Ὀρθομένους ὁ Κολοφώνιος, ὁ τῆς Ἐλεατικῆς αἱρέσεως ἡγησάμενος, ἓν εἶναι τὸ πᾶν ἔφησε σφαιροειδὲς καὶ πεπερασμένον, οὐ γεννητὸν ἀλλ' ἀΐδιον καὶ πάμπαν ἀκίνητον. His apponam judicium Clar. Cousin l. I. p. 76. « Faute de bien » entendre les passages d'Aristote, et attribuant à Xénophane » une opinion exclusive pour le comprendre plus aisément, — » des écrivains postérieurs, dépourvus de toute critique, ont fait » dire du *monde* et du *tout* à Xénophane ce qu'Aristote et Simplicius lui font dire de *Dieu* et de l'*Unité*. »

(74) Diog. Laërt. VII, sect. 138.

Haec autem interpretatio alium quoque errorem peperit. Nam si unum modo statuitur naturae initium sive *ςαχεῖον*, nulla vi adjuncta, intelligitur, id quod jam olim Hippocrates ostendit [75], nullum esse motui neque mutationi locum. Itaque cum Xenophanis decretum ad omnem naturam referri putarent, orta est pervulgata illa interpretum opinio, eum rerum mutationem et ortum et interitum omnem omnino sustulisse, mundumque statuisse inmobilem et sempiternum. Quasi ex iis quae de divina absoluteque perfecta natura ille praedicavit, similiter de mundo rebusque humanis eum censuisse, effici liceat? Potius ex eo, quod Deum esse, ideoque aeternum statuit, colligi potest eum humana omnia, ut quae nata sint, caduca fecisse et mortalia; idque ab eo probatum esse tradit Diogenes Laërtius [76]: *πρῶτος τ' ἀπεφήνατο, ὅτι πᾶν τὸ γιγνόμενον φθαρτόν ἐςι.* Hoc tamen quamquam Xenophanis menti congruum sit, num diserte expliciteque ab ipso sit demonstratum, unius Diogenis auctoritate affirmare non ausim: siquidem ille in divinam naturam mente defixus, res humanas eaque omnia quae sensibus percipiuntur ratione comprehendisse non videtur: inchoata enim et imperfecta fuerunt prima philosophiae studia; una aliqua parte diligentius explicita, cetera aut neglecta

(75) Hippocrates hoc placitum refellit de Nat. Hom. I, s. 9. sqq. t. III, p. 105, ubi cf. Galen. Eundem testem laudat Proclus in Timaeum L. III, p. 147, ed. Basil. *εἰ τοίνυν δεῖ γένεσιν εἶναι, δεῖ μὴ ἓν εἶναι τὸ ςοιχεῖον· ὥσπερ γὰρ φησὶν Ἱπποκράτης, εἰ ἓν ἦν ςοιχεῖον, οὐκ ἂν τὰ πράγματα μετέβαλλεν· οὐ γὰρ ἐςὶν εἰς τὸ ὅμοιον ἡ μεταβολὴ καὶ ἡ κίνησις, ἀλλ' εἰς τὸ ἐναντίον.*

(76) L. IX, sect. 19. Hesych. Mil. l. l. cf. Cousin p. 64 sq. Ritter Gesch. d. Philos. T. I, p. 447.

aut leviter tantum tractata sunt : itaque Xenophanes ut de Deo studiose philosophatus est, ita in rerum natura praedicanda vulgarem fere secutus est poëtarum opinionem, ut infra videbimus. Nunc alia adhuc exponenda est de Xenophanis Deo sententia.

Diogenes, qui illius placita nullo ordine et confuse refert, ita eum sensisse ait.[77] : *οὐσίαν θεῦ σφαιροειδῆ, μηδὲν ὅμοιον ἔχουσαν ἀνθρώπῳ· ὅλον δὲ (τὸν θεὸν) ὁρᾶν καὶ ὅλον ἀκούειν, μὴ μέντοι ἀναπνεῖν· σύμπαντά τε εἶναι νῦν καὶ φρόνησιν, καὶ ἀΐδιον.* Haec partim concinunt cum iis quae ab aliis relata vidimus ; etiam hoc, quod *Deum spirare* negat, potest a Xenophane profectum videri, quo significaret, Deo nihil esse commune cum animantium natura, quae spiritu potissimum contineatur. Haec enim opinio non tantum vulgo sed a nonnullis etiam philosophis erat celebrata, praesertim ab Anaximene qui rerum omnium principium idque divinum aërem esse censuit, mundumque omnem spiritu contineri. Quam opinionem a Xenophane improbatam esse, consentaneum est [78]. Quod autem adjungit Deum totum esse *νῦν καὶ φρόνησιν*, hoc quamvis antiquiorum auctoritate retulerit [79], tamen parum

(77) Ibid. Diogenis testimonium, ut plerumque, exscripsit Hesych. Miles. p. 31, ed. Meurs.

(78) Plutarch. Plac. phil. I, 3. sect. 7, cf. Ritter l. l. p. 453.

(79) Cicero, quem modo laudavimus, *mentem* adjunctam facit. Bessarion (qui utrum ex Theophrasto tantum hauserit an alia admiscuerit non constat) dicit : « mentem etiam universum hoc idem esse adfirmavit. » Vid supra p. 107. Tzetzes Chiliad. VII, 519 sqq. ed. Kiesling. obscurius :

Νῦν ἐπὶ θείας φύσεως κυρίως φαμὲν μόνον,
ἐπὶ θεοῦ ἀγγέλων τε καὶ τῶν ὁμοιοτρόπων,
ὡς Ξενοφάνης ἔγραψε τοῦτο καὶ Παρμενίδης.

recte ei tributum videtur. Namque si ita plane statuisset, quî potuissent veteres tam varie ejus sententiam interpretari ? Nimirum intelligere quidem Deum et sapere dixit; non autem ipsam mentem esse eaque vi divinam naturam omnino contineri. Ita tamen Diogenes aliique videntur intellexisse, atque huic sententiae congruum est illud quod idem deinceps refert : ἔφη δὲ καὶ τὰ πολλὰ ἥττω νοῦ εἶναι [80]. Haec verba legens de Platone potius quam de Xenophane agi putes : nam congruunt fere cum his, quae ille in Timaeo dicit : μεμιγμένη ἡ τοῦδε τοῦ κόσμου γένεσις ἐξ ἀνάγκης τε καὶ νοῦ συστάσεως ἐγεννήθη· νοῦ δὲ ἀνάγκης ἄρχοντος τῷ πείθειν αὐτὴν τῶν γιγνομένων τὰ πλεῖστα ἐπὶ τὸ βέλτιστον ἄγειν, ταύτῃ κατὰ ταὐτά τε δι' (δι' del. videtur) ἀνάγκης ἡττωμένης ὑπὸ πειθοῦς ἔμφρονος οὕτω κατ' ἀρχὰς ξυνίστατο τόδε τὸ πᾶν [81]. Sic Plato : Xenophani autem hoc placitum affinxisse videntur ex illo quod supra memoravimus argumento, Deum, si esset omnium praestantissimus, unum esse oportere, non multos. Itaque si apud Diogenem legeretur, τὰ πολλὰ ἥττω τοῦ ἑνὸς εἶναι, posset omnino probari; nunc

Hinc Fabricius ad Sextum Emp. p. 59, censet, « Xenophanem Deum dixisse mentem aeternam, unam et inmutabilem, rationeque ac sensu pollentem, caet. » At Xenophanes de Deo tantummodo praedicasse videtur, ut Simplicius dicit, πάντα νοεῖν αὐτόν, unde Sextus Empiricus et Galenus λογικὸν appellant Xenophanis Deum; verumtamen τὸν νοῦν a sensuum perceptione non fecit distinctam. cf. Ritter p. 453.

(80) Diogen. l. l. Non possum probare Brandisii interpretationem in Comment. p. 57, quam infra etiam tangemus. Ab eo discedit quoque Ritter p. 453.

(81) Plato Tim. p. 48 A. Eandem fere Xenophanis mentem fuisse censet Cousin p. 83. cum Casaubono ad Diogen. Laërt. cf. Bayle Diction. *Xenoph.* not. D.

autem pro Deo subjecit τὸν νοῦν, eique adeo tribuit notionem ab ipsius mente alienam. Namque (ut veterum testimoniis constat) primus hanc nominis notationem usurpavit Anaxagoras, quum caussam, quae omnia moveret, *mentem* appellaret: ὅσα γε ψυχὴν ἔχει καὶ μείζω καὶ ἐλάττω, πάντων νοῦς κρατεῖ [82]. Ab hoc igitur tanquam capite profecta haec sententia est. Iste autem error natus est ex sequentium philosophorum doctrina, qui diversa superiorum placita cogitatione complexi, quod statuerent esse rerum principium, idem et *unum* et *mentem* praedicarunt, ambasque illas notiones ut connexas inter se et cognatas una conjunxerunt. Sic Plato praesertim multis locis disserit, quod unum pleneque esse (τὸ ἕν, τὸ παντελῶς ὄν) dicatur, non posse illud a mente segregari, sed hunc Deum esse omnis naturae caussam et rectorem [83].

Ad eandem ergo rationem Eleaticorum et antiquiorum etiam dicta et placita conformarunt interpretes, praesertim Neo-Platonici, uti Proclus Orphei illo dicto, ἓν ἐγένετο, significari ait τὴν ὁλότητα τοῦ δημιουργικοῦ νοῦ. In quam interpretationem inducti sunt sphaerae illa imagine, quam ab antiquioribus desumtam deinde ad mentis vim exprimendam transtulerunt; ita Plato de Legg. L. X, p. 898, A: λέγοντες νοῦν τήν τε ἐν ἑνὶ φερομένην κίνησιν σφαίρας ἐντόρνου ἀπεικασμένα φοραῖς, οὐκ ἄν ποτε φανεῖμεν φαῦλοι δημιουργοὶ λόγῳ καλῶν εἰκόνων. Eadem comparatione Plotinus [84] utitur,

(82) Anaxagorae verba apud Simplic. Phys. fol. 33, B.

(83) Sophist. p. 248, E. Phileb. p. 28. sqq. ad q. l. cf. Stalbaum in Philebi edit. p. 76 sq.

(84) Ennead. VI, 7, 15. p. 708 D. Jo. Grammaticus in Meteor. I, fol. 78 B. (ad calcem Olympiod. in Meteor. Venet. 1551.) διὰ

νοῦν similem perhibens σφαίρᾳ ζώσῃ ποικίλῃ; quae notio quum apud plerosque invaluisset, idem quoque priscos philosophos et vates hac imagine intellexisse et significasse crediderunt: quod imprimis Proclo placuit [85]. Sic veteribus tribuerunt sententiam quae nec ingenio nec doctrinae eorum congrueret.

Recentiores Aristotelem plerique interpretem secuti existimarunt illum, quum τὸ ἓν diceret Deum, ad mundum (τὸν οὐρανὸν) respexisse, et intellexisse quasi animam (quam substantiam appellant) per universum diffusam, essentiam rerum omnium materiem omnisque naturae fundamentum: hunc Deum appellasse, quem totum cernere, totum audire, totum cogitare dixerit [86]. Hinc multi Xenophanis rationem pantheismi nomine designarunt. Sed quum satis probatum nobis videatur, illum τὸ ὂν ad Deum modo retulisse, de mundo non cogitasse, ista opinio corruit [87]. Etiam Xenophanis rationem cum Spinozae doctrina compararunt [88]. De cujus sententia ut omittam

τί δὲ κύκλῳ κινεῖται (ὁ οὐρανός); φησὶν ὁ Πλωτῖνος· ὅτι νοῦν μιμεῖται· ὡς γὰρ ὁ θεῖος νοῦς καὶ δημιουργικὸς εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρεφόμενος θεωρεῖ πάντα καὶ ἑαυτὸν ἐν ἐκείνοις, οὕτω κατὰ τὸ δυνατόν φησι μιμούμενα τοῦτον τὰ κατ' οὐρανὸν, εἰς ἑαυτὰ τὴν ἐπιστροφὴν ποιεῖται. Plotini sententia expressa e Platonis Timaeo, supra p. 120 laudato.

(85) Procl. in Plat. Theol. IV, c. 38, p. 239.

(86) Bayle Diction. *Xenoph.* not. B; hunc multi secuti sunt, contra quos jam Moshemius ad Cuthworthi Syst. Int. IV, 20. p. 583, et Bruckerus Hist. Phil. t. I, p. 1149 disputarunt, sua uterque ratione; varie de hac quaestione disserit Brandis l. l. p. 20 sqq. Ritterus Gesch. d. Phil. t. I, p. 449 Aristotelem sequitur.

(87) Vid. uberius de hoc disserentem Cousin l. l. p. 75 sqq.

(88) In primis Bayle l. l. Diligentius de hoc quaerere instituit Fülleborn, Beytraege z. Gesch. d. Phil. T. I, Part. I.

quaerere, tamen teneamus, quantum inter utrumque interfuerit aetatum intervallum, tantum fere ingenii doctrinaeque fuisse discrimen. Xenophanes eam philosophiam, quam idealem appellant, inchoavit tantum: in divina natura essentiaque contemplanda unice intentus, nihil aut non nisi confuse docuit de vi divina, mente et cogitatione, nihil de naturae progressione et explicatione, nihil de rerum omnium ordine et vinculo quo divina humanaque contineantur: sic in Xenophane initia modo adspicimus ejus philosophiae, quam paullatim auctam et explicatam recentior aetas et majore doctrinae copia et maturiore ingenio et diligentiore disserendi ratione ad quandam disciplinae summam perducere studuit.

II.

PHYSICA.

§ 1.

Absoluta Xenophanis sententia de Deo, jam deinceps ad placita ejus de mundi origine et rerum natura veniamus. Haec autem priusquam ordiamur, praecipiendum videtur, ne in Xenophane exspectetur continuata quaedam disputatio, qua rerum omnium naturam et elementa ad summum illud principium tanquam fontem retulerit, rationesque explicuerit quibus humana cum divinis constringantur unaque vi omnia contineantur. Majus est hoc quiddam, quam a Xenophane ejusque aetate possit exspectari. Veteres illi quamquam multa praeclare sentiebant multaque diligenter perscrutabantur, tamen universae naturae vinculum caussarumque seriem vix mente suspicati sunt, nedum ratione explicuerunt. Eleatici praesertim in rebus divinis considerandis mentem a sensibus avocantes, quo altius de Deo cogitarunt, eo magis eum a rerum natura segregarunt et quasi e mundo sustulerunt : hinc multorum reprehensio quod et principium rerum sustulissent nec ullum reliquissent generationis locum. Ergo non mirum si physica eorum placita a metaphysicis plane fuerunt diversa : apud Xenophanem certe tantum est inter utraque discrimen ut, his confusis, omnis perturbetur ejus sententia, neque mirandum sit nonnullos, qui haec non discernerent, contraria plane et absurda eum statuisse arbitratos esse; veluti Theodore-

tus, in veteribus judicandis iniquior, postquam dixit Xenophanem principium fecisse unum et aeternum, subjungit : πάλιν δὲ τούτων ἐπιλαθόμενος ἐκ τῆς γῆς φῦναι ἅπαντα εἴρηκεν [1]. Haec merito ut ἀξύμφωνα reprehendit; quid enim absurdius quam aeternum statuere universum idemque e tellure natum dicere? Non tamen vidit, istius culpae, quam in Xenophanem transfert, se esse auctorem et male interpretando mentem ejus plane obscurasse. Errorem istum jam Simplicius refellit, recteque docuit et Pythagoreos et Xenophanem, Parmenidem, aliosque τὰ φυσικὰ ἀπὸ τῶν ὑπὲρ φύσιν separasse, si non plane et distincte, at confuse tamen et tacite, quo multorum intelligentiam fugerent, τῇ ἀσαφείᾳ λανθάνοντες τοὺς πολλούς [2]. Itaque nemisceamus ea inter quae nulla sit rationis necessitudo, Xenophanis opinionem de rerum natura seorsim explicaturi sumus.

§ 2.

Rerum principia quaerentes unde naturae originem Xenophanes duxerit, in magnam statim offendimus

(1) Theodor. Therap. Serm. IV. Reliqua verba superius attuli not. 73.) Idem Serm. II, p. 22 dicit : Ξενοφάνης δὲ ὁ Κολοφώνιος τὸ πᾶν ἀΐδιον, ἐκ δὲ τῆς γῆς τὰ πάντα. In simili errore versabatur Wolfius ad Origen. Phil. not. 6 et 9.

(2) Simplic. in Phys. fol. 5 B. Ultima haec verba ad meam sententiam accommodavi; ipse enim aliter intellexisse videtur, si comparemus quae paullo ante dicit : Ξενοφάνης, — Παρμενίδης καὶ οἱ Πυθαγόρειοι τελειοτάτην μὲν περί τε τῶν φυσικῶν καὶ τῶν ὑπὲρ φύσιν ἀλλ' αἰνιγματώδη τὴν ἑαυτῶν φιλοσοφίαν παραδεδώκασι. Xenophanis philosophia, quantum et nobis et ipsi Simplicio innotuit, neque τελειοτάτη neque αἰνιγματώδης dici potest.

difficultatem, quod scriptorum, qui de eo prodiderunt, cum magna est inter ipsos dissensio tum etiam plerorumque parum probata auctoritas. Quos enim in tractanda quaestione de Deo secuti sumus auctores, Aristotelem, Theophrastum, Simplicium, hi omnes de naturae elementis nihil memorant; qui autem de his retulerunt ita inter se dissident, ut facile appareat, plerosque opinionis conjectura magis quam argumentorum auctoritate usos incerta et commentitia pro veris ratisque tradidisse.

Ac veterem quidem fuisse hanc interpretum disceptationem Sextus Empiricus docet, quum referat, alios contendere Xenophanem unum omnis naturae principium statuisse terram, alios duo ei elementa, terram et aquam, tribuere, quarum sententiarum utramque ipsius versibus firmari [3]. Posterior opinio Sexto ipsi probabilior visà, et sic Xenophani placuisse non semel sine cunctatione affirmat [4]; alii alteram opinionem laudarunt, solam terram esse rerum principium [5]. Unùs Diogenes Laërtius pervulgatam illam plerorumque sententiam, quatuor esse naturae elementa, etiam in Xenophanem confert [6]. Harum opi-

(3) Adv. Mathem. X, 313 sq.

(4) Ibid. IX, 361. Pyrrhon. III, 30. Similiter Porphyrius, Eustathius, quos fragm. IX et X attulimus; Galenus Philos. p. 27 D; Epiphanius adv. Haeres. L. III, p. 1087: Ξενοφάνης ὁ τοῦ Ὀρθομένου Κολοφώνιος ἐκ γῆς καὶ ὕδατος ἔφη τὰ πάντα γίνεσθαι.

(5) Plutarch. in Strom. apud Euseb. Praep. Eu. I, p. 23: γίνεσθαι δὲ ἅπαντα ἐκ γῆς. Plutarch. plac. phil. Ξ. (γῆν λέγει) πρώτην, εἰς ἄπειρον ἐῤῥιζῶσθαι. Galen. XXI. Origenes l. l. τὰ δὲ πάντα εἶναι ἐκ γῆς. Theodoretus modo laudatus; Sabinus, cujus verba mox apponam; Stobaeus supra ad fragm. VIII.

(6) Diogenes L. IX, 19: φησὶ δὲ τέτταρα εἶναι τῶν ὄντων στοιχεῖα. quae descripsit Hesychius Mil.

nionum quanta sit diversitas apparet; eadem est in tota omnino illa quaestione de veterum elementis discrepantia : cujus rei culpam non ipsis auctoribus tribuendam esse, sed posteriorum scriptorum inscitiae qui illorum dicta atque placita perversâ interpretatione confuderunt, explorandis horum testimoniis probabitur.

Primum quod Diogenes Laërtius refert, Xenophanem quatuor statuisse rerum elementa, placiti hujus auctorem Empedoclem fuisse Aristoteles [7] et plerique veteres testificantur. Unde tantum certe colligi potest, eadem principia licet dudum antea ab aliis essent memorata, Empedoclem tamen primum fuisse qui haec genera clarius discerneret aptaque eorum compositione et ordine mundum formaret. Quamquam Diogenes aliique studio quodam antiquitatis ducti hoc placitum multo superioribus, praesertim Pythagoreis, acceptum retulerunt [8], eo fortasse inducti, quod Empedocles Pythagoreae disciplinae aemulus est habitus; unde sane non mirum Xenophani, Italico philosopho, eandem a nonnullis tributam esse sententiam. Horum autem qualis fuerit interpretandi et judicandi ratio, ex Homeri interprete Eustathio intelligi potest, qui ad versum illum poëtae [9], πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε, annotat, hoc dictum a nonnullis sic explicari, ut *terrae* et *aquae* duo etiam reliqua elementa suggerenda censeant, pariter ut apud Hesiodum et Xenophanem : συνεπινοητέον τοῖς δυσὶ τούτοις ϛοιχείοις καὶ τὰ λοιπὰ δύο, καθὰ εὕρηται καὶ παρ' Ἡσιόδῳ,

(7) Aristot. Metaph. I, 4. p. 647 A.

(8) Diogen. L. VIII, sect. 25. Chaldaeis tribuit Proclus in Timaeum p. 154. ed. Bas.

(9) Il. η, 99. Cf. supra fragm. IX.

ἐν οἷς γαῖαν ὕδει φύρων Ἥφαιστος τὴν γυναῖκα πλάττει· οὕτω δὲ καὶ Ξενοφάνης που λέγεται εἰπεῖν·

πάντες γὰρ γαίης τε καὶ ὕδατος ἐκγενόμεσθα.

Isti in interpretando hanc sibi concedebant licentiam ut, si quae ipsis auctorum verbis prodita non essent, ea cogitatione supplerent. Quod si in poëtis fortasse liceat, at philosophorum placita hoc modo interpolari quis probet? Diogenis testimonium hoc argumento satis refutatum videtur; restant duo, quae exploranda sunt : quorum quamvis utrumque ipsius auctoris versibus nitatur, quis tamen credat hunc in philosophando tam diversa placita secutum esse? Hinc ergo colligi licet, vel horum versuum alterutrum falsum esse, vel talem fuisse Xenophanis sententiam, qua ambo illa placita explicari atque inter se conciliari possint. Utriusque igitur opinionis auctoritas examinanda est.

Primum opinionis ejus, qua *terra* et *aqua* Xenophani tribuuntur principia, si fontem indagamus, de eo quam parum perspectum et exploratum ipsis veteribus fuerit, patet ex iis quae doctissimi interpretes Jo. Philoponus et Simplicius in commentariis ad Aristotelis physica retulerunt. Hic enim cum dicat, physicorum plerosque contraria fecisse naturae principia, inter quos nonnullis τὸ ὑγρὸν καὶ ξηρὸν placuisse [10], isti quinam intelligendi essent multum quaesiverunt et disceptarunt interpretes : alii Parmenidem, alii Empedoclem significari putaverunt; Porphyrius Xenophanem intellexit, ut supra Jo. Philo-

(10) Aristot. Phys. I, 5. p. 258, E. cf. ad h. l. Simplicius fol. 41, A.

poni verbis memoravimus [11]. Cujus interpretatio licet multis probabilis visa sit, hic tamen, qui in referendis veterum dictis et placitis saepe parum diligens est, satis locuples testis haberi non potest, praesertim cum non omnino appareat qua auctoritate ejus testimonium nitatur. Si Theophrastum, Eudemum aut alium quendam veterum secutus esset auctores, id profecto Jo. Philoponum et Simplicium non fugisset. Aristotelis autem locus quam parum valeat ad confirmandum aut illustrandum hanc Xenophanis sententiam facile patet : nam primum ille non dicit veteres ita plane atque distincte statuisse, sed hoc potius demonstare studet, quaecunque illorum de naturae initiis fuerit sententia (ne iis quidem exceptis, qui unum modo ponerent principium), reapse tamen contraria fecisse, licet etiam ab ipsis non perspectum neque ratione explicitum esset. Deinde quo jure Aristotelis dictum ad Xenophanem potius referri oportet, cujus ille in explicandis physicorum placitis nullam habet rationem, quam ad multos alios quos nominatim memorare nihil opus erat, siquidem sententia illa qua τὸ ξηρὸν καὶ ὑγρὸν, tellus et mare, vel ut alii, tellus et aether omnis naturae haberentur principia, non singularis sed admodum pervagata atque ante Aristotelem etiam a poëtis in scena esset celebrata [12]. Haec igitur quam infirma sint ad Xenophanis placitum illud probandum satis intelligitur.

Quod ad alterum attinet, principium omnis naturae terram esse, idem sensisse Pherecydem [13] qui

(11) Vid. Fragm. X. Adde, quod idem placitum Anaxagorae tributum est ab Heraclide Allegor. p. 439 ed. Gal.

(12) Valckenaer, Diatr. Eurip. cap. V et VI.

(13) Sturzii Fragm. Pherecyd. p. 39 sqq.

multis annis Xenophane superior fuit, quidam retulerunt, quamquam immerito; de Xenophane autem praeter alios prodidit Sabinus sophista qui sub Hadriano Caesare vixit, memorans, ut aërem Anaximeni, Thaleti aquam, sic Xenophani terram habitum esse initium unde omnia omnino, ipsi etiam homines, exstitissent. At hujus testimonium refellit Galenus dicens, si Xenophanes ita statuisset, id a Theophrasto in physicorum placitis praeteritum certo non fuisse. Ipsius Galeni verba adscribam [14] : Κακῶς δὲ καὶ τῶν ἐξηγητῶν ἔνιοι κατεψεύσαντο Ξενοφάνους, ὥσπερ καὶ Σαβῖνος, ὡδίπως γράψας αὐτοῖς ὀνόμασιν· οὔτε γὰρ πάμπαν ἀέρα λέγω τὸν ἄνθρωπον, ὥσπερ Ἀναξιμένης, οὔτε ὕδωρ, ὡς Θάλης, οὔτε γῆν, ὡς ἔν τινι Ξενοφάνης· οὐδαμόθεν γὰρ εὑρίσκεται ὁ Ξενοφάνης ἀποφηνάμενος οὕτως· ἀλλὰ καὶ ὁ Σαβῖνος αὐτὸς εὔδηλός ἐστιν ἐκ τῶν αὐτοῦ καταψευδόμενος οὐχ ὑπ᾽ ἀγνοίας ἐσφαλμένος· ἢ πάντως ἂν ὀνομαστὶ προσέγραψε τὸ βίβλιον, ἐν ᾧ ταῦτα ἀπεφήνατο· νῦν δὲ οὕτως ἔγραψεν· οὔτε γῆν, ὡς ἔν τινι Ξενοφάνης. Καὶ Θεόφραστος δ᾽ ἂν ἐν ταῖς τῶν φυσικῶν δόξων ἐπιτομαῖς τὴν Ξενοφάνους δόξαν, εἴπερ οὕτως εἶχεν, ἐγέγραφει. In his licet Sabinus facile excusandus sit, qui vel ab aliis hoc dictum acceperit vel in versiculo quodam, quem et alii laudarunt, scriptum legerit, apparet tamen Theophrastum hujus placiti nullam fecisse mentionem. Omnino vero obstat Aristoteles [15], quum dicat, cetera elementa omnia, aërem, ignem, aquam, singula a singulis usurpata esse auctoribus, solam

(14) Galen. in Hippocrat. de Nat. hom. I, sect. 1. T. III. p. 98 F. ad quem Hippocratis locum ipsa Sabini verba spectant.

(15) Metaph. I, 7 init. Quo jure Wolfius ad Origenis Phil. not. 9, aliique plures hoc Aristotelis testimonium seriorum scriptorum auctoritate redargui putaverint, ipsi viderint.

vero terram a nemine; hujus dictum comprobant Philoponus et Simplicius: hi ergo omnes Xenophanis illud decretum aut ignorarunt aut intellexerunt aliter. Sic omnia illa quae de elementis ei adscribuntur placita quam parum explorata sint et quam infirma nitantur auctoritate, satis manifesto patere arbitror. Xenophanem praeter unum illud atque summum principium, in quo tota mente erat defixus, etiam naturae principia investigasse ad quae tanquam elementa res omnes reduceret, non est probabile. Cujus opinionis argumento nobis est Aristotelis etiam auctoritas, qui dicit, τῶν ἓν φασκόντων εἶναι τὸ πᾶν h. e. Eleaticorum, excepto Parmenide, nullum in naturae generandae caussam, sive rerum elementa, inquisivisse [16]. Num credamus, si Xenophanes ea statuisset quae posteriores illi attribuunt, a veteribus adeo neglectam aut ignoratam ejus sententiam fuisse, ut Aristotelem et Theophrastum fugisset? Quid ergo? Abjicienda est nimirum ista elementorum ratio, quae non a Xenophane profecta, sed postea demum explicata est; recentiores omnia veterum dicta suae sententiae accommodantes, etiam haec placita non modo Xenophani aliisque hujus aetatis philosophis, sed antiquissimis quoque vatibus, Homero et Hesiodo, affinxerunt, quamquam elementa (ϛοιχεῖα) his non magis nomine usurpata quam cognitione perspecta essent. Qui primi physica tractarunt quamquam nonnulla subtilius et doctius explicarent, universe tamen poëtico studio imbuti et poëtico colore tincti erant: vaticinari potius de rerumnatura quam philosophari videbantur. Hujusmodi ratio cum aliorum tum praesertim Xenophanis fuisse videtur, quae facile

(16) Metaph. I, 3. p. 646, A, B.

caussa fuerit quod Aristoteles et Theophrastus in aliorum placitis referendis hujus mentionem raro fecerunt. Recentiores autem quum haec ad physicorum quandam artem redigere studerent, non mirum tantam exstitisse de eorum placitis controversiam, qua nubem antiquitati offuderunt. Detractis igitur horum commentis, ex veteris aevi ingenio Xenophanis opiniones et dicta explicanda sunt; qua interpretatione tolletur ista controversia et multo clarius patebit ejus sententia.

§ 3.

Quaerentibus, quae Xenophanes de mundi origine senserit, hujus quaestionis fundamentum nobis sit Aristotelis locus, ubi commemorans qua ratione et qua vi ingentem illam terrae molem veteres consistere et quiescere dixerint, Nonnulli, inquit, *ἄπειρον τὸ κάτω τῆς γῆς εἶναί φασιν, ἐπ' ἄπειρον αὐτὴν ἐῤῥιζῶσθαι λέγοντες, ὥσπερ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος, ἵνα μὴ πράγματ' ἔχωσι ζητοῦντες τὴν αἰτίαν· διὸ καὶ Ἐμπεδοκλῆς οὕτως ἐπέπληξεν εἰπὼν ὡς* (potius leg. *αὐτοῖς ἐπέπληξεν εἰπὼν ὧδε*)·

εἴπερ ἀπείρονα γῆς τε βάθη καὶ δαψιλὸς αἰθὴρ,
ὡς διὰ πολλῶν δὴ γλώσσης ῥηθέντα ματαίως
ἐκκέχυται στομάτων, ὀλίγον τοῦ παντὸς ἰδόντων [17].

Xenophanes igitur caussam hujus rei non quaesivit; tantum dixit, imam terrae partem infinitam esse. Dictio *ἐπ' ἄπειρον τὴν γῆν ἐῤῥιζῶσθαι* poëtica est et ip-

(17) Aristot. de Coelo II, 13. p. 364, D. Iidem versus levi lectionis varietate leguntur in libello de Xenoph. Zen. Gorg. cap. 2.

sius Xenophanis vestigia videtur referre [18]. Simplicius cum ipsius versus se non legisse fatetur, haeret in explicando, utrum inferiorem terrae partem infinitam esse ideoque consistere dicat, an sub terra infinitum esse aetheris spatium, quo ipsa perpetuo deorsum lata non quiescat sed quiescere videatur [19]. At Simplicius nimia interpretandi religione deceptus est, cum Aristotelis et Empedoclis verba sensum satis manifesto declarent. Nam quod dicitur ἐπ' ἄπειρον ἐῤῥιζῶσθαι, *terrae radices in infinitum tendere*, quid valeat perspicuum est: neque quod Aristoteles appellat τὸ κάτω τῆς γῆς, Empedocles autem τὰ βάθη τῆς γῆς, aliud quid significat, quam terrae profunda atque ima, quae eadem κεύθεα γαίης atque τάρταρα a priscis poëtis appellata sunt [20]. Xenophanis igitur sententiam recte intellexerunt veteres qui referunt, eum neque sphaericam finxisse terram neque coelo suspensam, sed suis nixam radicibus atque fundamentis deorsum in infinitum pertinere;

(18) Sic πόντου et γῆς ῥίζαι appellantur poëtis, ut Aeschyl. Prometh. vs. 1048 sq. ed. Wellauer. Orph. hymn. in Nerea XXIII. 1. Aristot. Meteorol. II, 1. init. p. 426. de maris ortu loquens: οἱ μὲν οὖν ἀρχαῖοι καὶ διατρίβοντες περὶ τὰς θεολογίας ποιοῦσιν αὐτῆς πηγὰς, ἵνα αὐτῆς (f. αὗται) ὦσιν ἀρχαὶ καὶ ῥίζαι γῆς καὶ θαλάττης.

(19) In Aristot. de Coelo l. l. f. 127 A, quem attigi supra p. 30 not. ἀγνοῶ δὲ ...... πότερον τὸ κατώτερον μέρος τῆς γῆς ἄπειρον εἶναι λέγων διὰ τοῦτο μένειν αὐτήν φησιν, ἢ τὸν ὑποκάτω τῆς γῆς τόπον καὶ τὸν αἰθέρα ἄπειρον, καὶ διὰ τοῦτο εἰς ἄπειρον ἐπὶ τὸ κάτω φερομένην τὴν γῆν δοκεῖν ἠρεμεῖν· οὔτε γὰρ Ἀριστοτέλης διεσαφήνισεν οὔθ' οἱ τοῦ Ἐμπεδοκλέους στιχοὶ διορίζονται διαῤῥήδην· τῆς γῆς γὰρ βάθη λέγοιτ' ἂν καὶ εἰς ἃ κάτεισιν.

(20) Hesiodus Theogon. vss. 119, 841, 334.

quod placitum ipsius quoque versiculo probant [21]. Haec de terrae natura.

Mare autem dixisse fertur omnis fontem humoris, ut ipsius testimonio Stobaeus affirmat. Communis haec opinio etiam aliorum veterum fuit, quo sensu mare intellexerunt τὸ πρῶτον ὑγρὸν, quod adeo a mundi initio fuisset [22]. Jam vero ex his, qualem principio rerum fecerit naturae conditionem, cum conjectura paene colligi possit, tum etiam Plutarchi et Origenis testimoniis explicatur [23]. Finxisse eum dicunt, terram paullatim desidentem aliquando maris illuvie obrutum iri, eo usum argumento, quod et olim hunc naturae statum fuisse e multis pateret indiciis, veluti ex piscium aliarumque rerum vestigiis quae in metallis et montibus reperirentur. Unde colligebat uti olim fuisset, sic et aliquando fore, ut terra mari submersa in lutum verteretur, quo mundus omnis periret; dein vero ex hac submersione terram

(21) Veterum testimonia haec sunt : Plutarchus plac. phil. III, 9, et Galenus XXI : Ξεν. (τὴν γῆν λέγει) ἐκ τοῦ κατωτέρου μέρους εἰς ἄπειρον βάθος ἐῤῥιζῶσθαι. Achilles Tatius ad Aratum (quem citavimus Fragm. XII.) : Ξ. δὲ οὐκ οἴεται μετεώρον εἶναι τὴν γῆν, ἀλλὰ κάτω εἰς ἄπειρον καθήκειν. deinceps versum profert quem supra memoravimus. Plutarchus in Strom. apud Euseb. Praep. Eu. I, p. 23 C: ἀποφαίνεται δὲ καὶ τὴν γῆν ἄπειρον εἶναι, καὶ μὴ κατὰ πᾶν μέρος περιέχεσθαι ὑπὸ ἀέρος. Vulgo hic legitur καὶ κατὰ πᾶν μέρος μὴ κτλ. Sed particulam μὴ transponendam esse recte animadvertit Brandisius. Origenes Philos. l. l. τὴν δὲ γῆν ἄπειρον εἶναι, καὶ μήτε ὑπ᾽ ἀέρος μήτε ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ περιέχεσθαι. Cosmas Indopleust. p. 149: ἄπειρον ὑποτιθέμενος τὴν γῆν εἶναι, πρόδηλός ἐστι μὴ δεχόμενος τὴν σφαῖραν. Georg. Pachymer. p. 118. cf. Brandis. p. 48.

(22) Vid. supra fr. XI.

(23) Plutarch. ap. Euseb. Praep. Eu. I, p. 23. Origen. Philos. p. 99, quae infra latius explicabimus.

paullatim denuo eductum iri atque ita novum mundum, novum rerum ordinem oriturum : hanc naturae vicissitudinem fore perpetuam. De mundi illa conversione mox agemus; nunc notemus quale voluerit esse naturae initium : praecipuum omnino locum terrae dedit, quum et infinitam eam faceret et hujus submersione totius mundi interitum effici diceret; cum tellure autem conjunxit humorem sive mare, quo illam initio permixtam et obrutam, deinde vero, decurrentibus aquis, ab humida conjunctione liberatam esse putavit, ita ut terra et mare secernerentur. In hanc sententiam congruit quod Diogenes Laërtius refert, Xenophanem Thaleti statuisse contraria; hic enim ex aqua orta esse omnia ipsamque terram aquae innatare putabat [24].

Haec autem placita quo magis illustrentur, comparanda sunt cum veterum poëtarum opinionibus, quas ille in rerum origine celebranda potissimum secutus videtur. Similiter enim apud Hesiodum [25] post Chaos primum exstitisse praedicatur

Γαῖ' εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ,
Τάρταρα τ' ἠερόεντα μύχῳ χθονὸς εὐρυοδείης.

Tellurem dicit totius mundi fundamentum; imas terrae partes atque abditas tartara vocat. Cum quo con-

(24) Diog. Laërt. IX, 18. Aristot. Metaph. I, 3. p. 645 D. de Coel. II, 13. p. 364 E.

(25) Hesiod. Theogon. vss. 117 et 119; qui interpositus est versus,

Ἀθανάτων οἳ ἔχουσι κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου,

jam ab antiquis spurius habitus est; vid. Schol. Hesiodi laudatus a Wyttenbachio ad Phaedon. p. 298. — Τάρταρα autem terrae viscera dicuntur, veluti Theogon. vs. 841. Virgil. Georg. II, 291.

cinunt quae in vetusti carminis Orphici fragmento habentur [26] :

πυμάτη δὲ βάσις χθονὸς ἔνδοθι ῥίζαι
Τάρταρα δ' εὐρώεντα καὶ ἔσχατα πείρατα γαίης.

Nec poëtae tantum, sed etiam philosophi, quamquam mundi figuram aliter informarent, praecipuum tamen inter corpora coelestia locum dederunt telluri; quam Plato in Timaeo [27], veteriorum physicorum placita secutus, appellat πρώτην καὶ πρεσβυτάτην θεῶν ὅσοι ἐντὸς οὐρανοῦ γεγόνασι.

Jam vero in hanc terrae marisque descriptionem quam parum congruat elementorum notio, cuivis appareat, neque mirandum, recentiores qui hac interpretatione uterentur parum sibi constitisse, et modo terram modo terram et aquam Xenophani attribuisse: quorum utrumque pariter ejus sententiae congruum, vel potius alienum erat.

Retulerunt etiam nonnulli [28], Xenophani placuisse ἐξ ἀερὸς καὶ πυρὸς συμπαγῆναι τὴν γῆν, quod dictum si, ut illi tradiderunt, sic proprie accipiendum esset, terram ex aëris ignisque elementis concretam et ortam esse, sanequam maxime a tota ejus ratione abhorret, et Xenocrati potius quam Xenophani tribuen-

(26) Orphei fragm. VI, vs. 39 sq. p. 458 ed. Herm. in quo carmine plura occurrunt si non a germano illo Orpheo profecta, tamen ex Orphica quadam vel theogonia vel cosmogonia ducta et perantiqua; veluti versus quos memorat Aristoteles s. auctor libri de Mundo c. 7. T. I, p. 475 F. In his autem Orphicis plura ferebantur placita Homeri et Hesiodi fabulis similia. cf. G. H. Bode, Orpheus p. 148.

(27) Plato Tim. p. 40 C. Cf. Galen. Hist. Phil. XI. p. 34 D.

(28) Plutarch. plac. Phil. III, 9. Galen. ibid. c. XXI.

dum videretur, quorum nomina vidimus interdum esse confusa [29]. Sed nulla adhibita emendatione, e Xenophanis mente sic potius explicandum est: tellurem ignis aërisque semina gremio suo continere, et hinc vaporem caloremque exstitisse. Haec sententia convenit cum iis quae de rerum coelestium origine et natura praedicasse dicitur, quae mox exponemus; eademque concinit cum priscorum vatum et theologorum fabulis, qui (ut praeter alios Hesiodus) coelum, sidera, pontum telluris tanquam almae parentis sinu exorta ferebant [30]:

Γαῖα δέ τοι πρῶτον μὲν ἐγείνατο ἶσον ἑαυτῇ
Οὐρανὸν ἀςερόενθ᾽, ἵνα μιν περὶ πάντα καλύπτοι, — —
ἡ δὲ καὶ ἀτρύγετον πέλαγος τέκεν οἴδματι θῦον,
πόντον, ἄτερ φιλότητος ἐφιμέρου.

Eadem, quae finxerunt poëtae, etiam a physicis qui dicuntur philosophis probata et explicata sunt, ut in Timaei Locri, qui fertur, libro, ubi quod modo e Platonis Timaeo attulimus sic uberius exponitur [31]:

(29) Plutarch. de facie Lun. p. 943 F. τὴν δὲ γῆν ἐξ ὕδατος καὶ πυρὸς καὶ τοῦ τρίτου τῶν πυκνῶν (Ξενοκράτης φησι συγκεῖσθαι.) Quem locum tangit Van de Wynpersse de Xenocrate Chalcedonio (Lugd. Bat. 1822.) p. 102.

(30) Hesiodus Theogon. 126 sq. et 131 sq.

(31) Opusc. Myth. Phys. etc. Th. Gale. p. 552. Eundem Timaei locum laudat Simplicius de Coelo III, f. 158 A. his verbis: ὁ δὲ Τίμαιος αὐτὸς ἐν τῷ βιβλίῳ, ὅπερ ὁ Πλάτων μετέλαβεν, οὕτως ἔγραψε περὶ τῆς γῆς· Πρεσβυτάτη δὲ ἐςὶ τῶν ἐντὸς οὐρανοῦ σωμάτων· οὐδέποτε γὰρ ὕδωρ γίγνεται χωρὶς γῆς, οὐδ᾽ ἔτι τις ἀὴρ χωρὶς ὑγροῦ· τό τε πῦρ ἐρημωθὲν τοῦ ὑγροῦ καὶ τῆς ὕλης, ἣν ἔκαιεν, οὐκ ἂν διαμείνειαν (corr. διαμείνειεν)· ὥςε ῥίζα πάντων καὶ βάσις τῶν ἄλλων ἡ γῆ· ἐν δὲ τοῖς κόλποις τῆς γῆς ἀὴρ καὶ πῦρ ἵδρυται, οὐ τὰ καθαρὰ ἀλλὰ τὰ λιμνάζοντα. Extrema verba οὐ

πρεσβύςα δ' ἐντὶ (Γᾶ) τῶν ἐντὸς ὠρανῶ σωμάτων· οὐδέποκα ὕδωρ ἐγεννάθη δίχα γᾶς, οὐδὲ μάντοι ἀὴρ χωρὶς ὑγρῶ· πῦρ τε ἔρημον ὑγρῶ καὶ ὕλας ἇς ἐξάπτοι, οὐκ ἂν διαμένοι· ὥςε ῥίζα πάντων καὶ βάσις ἁ γᾶ ἐρήρειςαι ἐπὶ τᾶς αὐτᾶς ῥοπᾶς (h. e. ἰσόῤῥοπός ἐςιν). Praecipue vero hanc sententiam illustrat Lucretius, qui ut magister Epicurus, in physicis veteres studiose aemulatur [32]:

Principio tellus habet in se corpora prima,
Unde mare immensum volventes frigora funtes
Assidue renovent; habet, ignes unde oriantur:
Nam multis subcensa locis ardent sola terrae;
Eximiis vero furit ignibus impetus Aetnae.

Hujusmodi fuit multorum veterum opinio, in quam Xenophanes non minus quam Empedocles [33] aliique physici, qui naturam studiosius observarunt, praesertim inducti videntur propter calidarum aquarum igniumque impetum, quae e terra orirentur. Ignium certe eruptio, quae in Lipara insula frequenter apparuit, investigationem ejus non fugit, quam interdum per sedecim annos sedari, septimo decimo rursus exoriri dixit [34].

τὰ καθαρὰ ἀλλὰ τὰ λιμνάζοντα videntur esse Simplicii. Ex eodem Timaei loco etiam Platonis dicta in Phaedone expressa judicavit Simplicius de Coelo II, p. 125, ut Wyttenb. ad hunc dialogum in annot. p. 296 sq. monuit.

(32) Lucretius II, 589 sqq.

(33) Seneca Nat. Qu. III, 24. Plutarch. de primo frig. T. II, p. 953 E. Plato Phaedon. p. 87 sq. ed. Wytt. in describendis interioribus terrae partibus superiorum physicorum commenta secutus memorat καὶ ἀενναων ποταμῶν ἀμήχανα μεγέθη ὑπὸ τὴν γῆν καὶ πυρὸς μεγάλους ποταμȣς· — ὥσπερ ἐν Σικελίᾳ οἱ πρὸ τοῦ ῥύακος πηλοῦ ῥέοντες ποταμοὶ καὶ αὐτὸς ὁ ῥύαξ.

(34) Aristot. Mirab. Auscult. T. I, p. 876 E.

De telluris autem amplitudine sic credidisse videtur, vastas esse immensasque terrarum plagas a se invicem finibus et temperie discretas, quarum nonnullae ab hominibus non incolantur [35].

Ut terram subtus infinitam, sic super terra aetherem sive coelum item infinitum dixit, ut Aristoteles [36] memorat et Empedoclis versus, quibus illius opinionem perstringit, significant : hic enim ambo simul memorat et refellit, ἀπείρονα γῆς τε βάθη καὶ δαψιλὸς αἰθήρ. Quod autem ita quasi duo infinita poni videntur, in eo non haerendum est : infinitum enim hic appellari patet non subtili ratione, sed vulgari sensu, id quod nullius rei terminis saeptum latissime pateat. Hoc ergo subtilius interpretandum non est. [37].

§ 4.

De mari, quem omnis fontem humoris dixit, modo vidimus eum sic praedicasse : principio rerum fluctibus inundata fuisse omnia, deinde autem defluentibus aquis terram a mari discretam esse. Hac terrena conjunctione factum putavit, ut aqua marina salsiore esset sapore. De quo sic refert Origenes p. 99 : Οὗτος (ὁ Ξενοφάνης) τὴν θαλάσσαν ἁλμυρὰν ἔφη, διὰ τὸ πολλὰ

(35) In Stobaei loco, qui infra laudabitur, memorantur τὰ κλίματα τῆς γῆς καὶ ἀποτομαὶ καὶ ζῶναι; tum etiam τις ἀποτομὴ τῆς γῆς οὐκ οἰκουμένη ὑφ' ἡμῶν. Vox ἀποτομὴ significat *abscissionem*; deinde *oram*, *terminum*, ut apud Timaeum Locr. p. 552; ed. Gal. hoc loco terrae *plagam* notat.

(36) De Xenoph. Zen. Gorg. c. II, p. 941 E. Ξ. ἄπειρον τό τι βάθος τῆς γῆς καὶ τοῦ ἀέρος φησὶν εἶναι.

(37) Ut monet Victor Cousin l. l. p. 50.

μίγματα συῤῥέειν ἐν αὐτῇ· ὁ δὲ Μητρόδωρος, διὰ τὸ ἐν τῇ γῇ διηθεῖσθαι, τούτου χάριν γίγνεσθαι ἁλμυράν. Utramque sententiam, quam distinguit Origenes, unam atque eandem facit Aristoteles [38], quum in antiquorum de ea re opinionibus referendis haec memorat : οἱ δὲ τῆς ἁλμυρότητος αἰτίαν τὴν γῆν εἶναί φασιν· καθάπερ γὰρ τὸ διὰ τῆς τέφρας ἠθούμενον ἁλμυρὸν γίγνεται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ταύτην ἁλμυρὰν εἶναι, μιχθείσης αὐτῆς (leg. αὐτῇ, h. e. τῇ θαλάττῃ) τοιαύτης γῆς. *Nonnulli amaritudinis* sive *salsilaginis caussam ajunt terram esse : nam veluti humor per cinerem percolatus fit amarus, sic etiam marinam aquam esse salsam propter terrenam admixtionem.* Itaque quod terrena admiscentur mari, id propterea fit quod humores, in mare effluentes, per terram percolantur. Metrodorus Epicureus, cujus haec fuit sententia, haud dubie (ut plerumque in physicis solebant Epicurei) antiquiorum placita aemulatus est; atque Alexander Aphrodisius [39] e Theophrasto, ut videtur, refert Metrodoro hanc opinionem cum Anaxagora, fortasse etiam aliis veterum, fuisse communem : idem ergo Xenophani placuisse non est quod miremur.

(38) Aristot. Meteor. L. II, 1. p. 426 D. cf. p. 430 A.

(39) Alexander Aphrod. εἰς τὰ μετεωρολογικὰ (una cum Jo. Philopono εἰς τὸ περὶ γενέσ. καὶ φθορᾶς editus apud Ald. 1527.) fol. 91 A. τρίτη δὲ δόξα περὶ θαλάττης ἐστὶν, ὡς ἄρα τὸ ὕδωρ τὸ διὰ τῆς γῆς διηθούμενον καὶ διαπλύνον αὐτὴν ἁλμυρὸν γίγνεται τῷ ἔχειν τὴν γῆν τοιούτους χυμοὺς ἐν αὐτῇ· οὗ σημεῖον ἐποιοῦντο τὸ καὶ ἅλας ὀρύττεσθαι ἐν αὐτῇ καὶ νίτρα· εἶναι δὲ καὶ ὀξεῖς χυμοὺς πολλαχοῦ τῆς γῆς· ταύτης πάλιν τῆς δόξης ἐγένοντο Ἀναξαγόρας τε καὶ Μητρόδωρος. Paullo ante Alexander Theophrastum laudavit auctorem. Locus hic fugit Schaubach. in Anaxagorae fragm. p. 178. Caeterum a plerisque haec placita parum distincte relata sunt, nimirum quod eadem pluribus veterum essent communia.

§ 5.

E terra et mari, ut mundi primordiis, ceterarum rerum natura repetenda est, quas deinceps explicabimus. Praecipuum inter corpora coelestia locum sol et luna tenent, de quorum origine quae senserit, Theophrasto auctore relata legimus apud Stobaeum [40]: *Θεόφραστος ἐν τοῖς φυσικοῖς γέγραφεν, (εἶναι τὸν ἥλιον) ἐκ πυριδίων μὲν τῶν συναθροιζόμενων ἐκ τῆς ὑγρᾶς ἀναθυμιάσεως, συναθροιζόντων δὲ τὸν ἥλιον.* Ne quis putet, hoc loco ipsius Theophrasti memorari sententiam, tenendum apud Stobaeum de Xenophane hic agi, eidemque hoc placitum a multis aliis tribui [41], veluti a Plutarcho in Stromatis, et auctore libri de placitis philosophorum, quorum hic in memoranda Xenophanis sententia iisdem verbis utitur atque Stobaeus; Galenus autem his verbis refert [42]: *Ξενοφάνης ἐκ τῶν ξηρῶν ἄτμων [τὰ] πυρίδιά τινα συνέρχεσθαι, ἃ εἰς [τὸ] ἓν σῶμα καθεστηκότα τὸν ἥλιον συνιστῶσι· ἢ τὸν ἥλιον ἀναπτομένην νεφέλην.* Hic a Stobaeo eatenus differt, quod alter *ἐξ ὑγρᾶς ἀναθυμιάσεως*, alter *ἐκ τῶν ξηρῶν ἄτμων* solis igniculos colligi dicit: quae ut verbis discrepant, ita re prorsus conveniunt. Nam *ἄτμος* sive *ἀτμὶς* et *ἀναθυμίασις* ita differunt physicis, ut in altero humoris, in altero ignis vis excellat [43]. Nihil igitur interest, utrum *calidum*

(40) Stob. I, 26. T. II, p. 522. Heeren.

(41) Plutarch. in Strom. apud Euseb. Praep. Eu. I, 8. p. 23. Φησὶ δὲ καὶ τὸν ἥλιον ἐκ μικρῶν καὶ πλειόνων πυρίων (l. πυριδίων) ἀθροίζεσθαι. Plut. de plac. phil. II, 20. apud Euseb. XV, 23. p. 836, B. Origenes, cujus verba mox afferentur.

(42) Galen. cap. XIV. Articulum uncis inclusi, quia rectius abesset.

(43) Aristot. Meteor. I, 3. p. 412. Casaub. δεῖ νοῆσαι, τοῦ

humorem, an *humidum vaporem* dicas. Idem quoque valet id quod addit Galenus, ἢ ἀναπτομένην νεφέλην; quod Plutarchus quoque et Stobaeus [44] ei placuisse dicunt, solem *candentibus nubilis* constare; pariter lunam esse *nubem conglobatam*. Quod si con stat versiculi auctoritas, quo Iris νεφέλη appellatur, probabile videatur, etiam solem et lunam vulgari appellatione νέφη seu νεφέλας a Xenophane dicta esse [45]. Quae autem fuerit ejus sententia satis patet : intellexit

λεγομένου καὶ καλουμένου ὑφ᾽ ἡμῶν ἀέρος τὸ μὲν περὶ τὴν γῆν οἷον ὑγρὸν καὶ θερμὸν εἶναι, διὰ τὸ ἀτμίζειν τε καὶ ἀναθυμίασιν ἔχειν γῆς, τὸ δ᾽ ὑπὲρ τοῦτο θερμὸν ἤδη (l. εἶναι) καὶ ξηρόν· καί ἐστιν ἀτμὶς μὲν δυνάμει οἷον ὕδωρ, ἀναθυμίασις δὲ δυνάμει οἷον πῦρ. Olympiod. in Meteor. f. 5. A. Jo. Philoponus Meteor. f. 99. (ad calcem Olympiodori in Meteorol. apud Ald. 1551 fol.) : ἔστι γὰρ δύο εἴδη τῆς ἀναθυμιάσεως, ὥς φαμεν, ἡ μὲν ὑγρά, ἡ δὲ ξηρά. καλεῖται δὲ ἡ μὲν ἀτμὶς, ἡ δὲ τὸ. μὲν ὅλον ἀνώνυμος. quae autem κατ᾽ ἐξοχὴν appellata est ἀναθυμίασις. Hesychius : ἀτμός. ἡ ἐκ τοῦ ὑγροῦ ἀνάδοσις. Sic sublata est difficultas, quam in interpretando fecerat Brandis l. l. p. 56, not.

(44) Plutarch. in Strom. ap. Euseb. l. l. τὸν δὲ ἥλιόν φησι καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα ἐκ τῶν νέφων γίγνεσθαι. Stobaeus I, 26 : ἐκ νέφων πεπυρωμένων εἶναι τὸν ἥλιον. Plutarch. plac. phil. II, 20. De Luna item Stobaeus I, 27. p. 550. Ξενοφ. νέφος εἶναι τὴν σελήνην πεπιλημένον. Plutarch. l. l. II, 25. Galen. XV. Theodoret. Θεραπ. IV, p. 59 : καὶ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην Ξ. νέφη εἶναι πεπυρωμένα φησίν.

(45) Xenophanis vs. exposui Fr. XIII. Idem probabile videtur Brandisio l. l. Etenim quod modo notavi discrimen inter ἀτμίδα et ἀναθυμίασιν, ab Aristotele inductum est; νέφος autem hac vi veteribus usurpatum esse, patet etiam e recentioribus qui hanc opinionem refutandam putarunt : Alexand. Aphrod. in Meteor. f. 81, A. οἱ δὲ λέγοντες, νέφος εἶναι ἐν τοῖς τοιούτοις τὸ εἰς τὴν ἄνω χώραν ἀνασπώμενον καὶ ἐξαπτόμενον, οὐκ εὖ λέγουσι. Τὸ γὰρ νέφος ὑγρὸν καὶ ἀνεπιτήδειον πρὸς ἔξαψιν· εἰ δὲ λέγουσιν αὐτὸ εἰς ξηρότητα μεταβάλλειν, πόσῳ μᾶλλον ἄμεινον, μὴ νέφος λέγειν ἀλλ᾽ ἐξ ἀρχῆς πυκνὴν καὶ ξηρὰν ἀναθυμίασιν εἶναι τῶν τοιούτων ὕλην.

vapores terra marique exhalantes qui sublime tolluntur, unde ignis seminibus expressis et inter se conciliatis coelestia corpora efficiantur. Eadem aliorum antiquitus fuit sententia, quam in primis illustrat Lucretius, de aetheris et siderum origine ita canens [46]:

Per rara foramina terrae
Partubus erumpens primus se substulit aether
Ignifer, et multos secum levis abstulit igneis:
Non alia longe ratione ac saepe videmus,
Aurea quom primum gemmanteis rore per herbas
Matutina rubent radiati lumina solis,
Exhalantque lacus nebulam fluvieique perennes,
Ipsaque et interdum tellus fumare videtur:
Sic igitur tum se levis ac diffusilis aether,
Corpore concreto circumdatus undique, saepsit;
Hunc exordia sunt solis lunaeque secuta.

Lucretius Epicurum sequitur, qui in physicis plerumque veteriorum commenta et placita expressit. Eodem pertinet pervagata illa veterum opinio, tam a poëtis quam philosophis prodita, solem et reliqua sidera terrenis marinisque vaporibus ali et sustentari [47]: non mirum adeo si iisdem, quibus sustantur, initiis etiam exstitisse quondam illa putaverint. Eadem natura, qua solem, lunam quoque Xenophanes et sidera et cometas et quaecumque in coelo apparent corpora, esse voluit; appellavit globos can-

(46) Lucret. V, 458 sqq.

(47) Vid. Cicero Nat. D. II, 15. ubi multos auctores alios laudat Creuzer. p. 265. Anacreont. od. 19: ἡ γῆ μέλαινα πίνει — ὁ δ' ἥλιος θαλάσσαν. ubi veterum placiti meminit etiam Mehlhorn. p. 96.

dentibus nubilis concretos, ut Plutarchus, Stobaeus, ceteri tradunt [48]. De Iride feruntur ejus versiculi; de Dioscuris, quae in tempestate in navibus appareant, idem traditur censuisse. Stobaeus [49]: *τοὺς δ' ἐπὶ τῶν πλοίων φαινομένους οἷον ἀστέρας, οὓς καὶ Διοσκούρους καλοῦσί τινες, νεφέλια εἶναι κατὰ τὴν ποιὰν κίνησιν παραλάμποντα.* Ultima verba sic fortasse legenda: *κατὰ τὴν πλοίων κίνησιν πυρὶ λάμποντα,* i. e. nubeculas quae, motis navibus, fulgore splendeant [50]. Idem refert, de fulgure Xenophani visum esse, *ἀστραπὰς γίγνεσθαι λαμπρυνομένων τῶν νεφῶν κατὰ τὴν κίνησιν*, fulgura eo fieri quod nubes motu agitatae et incensae splendescant [51].

Omnia denique meteora e Xenophanis sententia ait esse *νεφῶν πεπυρωμένων συστήματα ἢ καὶ κινήματα* [52]. In quibus omnibus patet, eum in explicanda rerum natura ex oculorum sensu esse profectum.

§ 6.

Cum his quae de corporum coelestium origine et natura traduntur, reliqua item congruunt placita, quae de solis, lunae, siderumque conditione et motu

(48) Plutarch. apud Euseb. modo laud. Stobaeus, Achilles Tatius, caeteri laudati ad § sq.

(49) Stobaeus I, 25. p. 514. Idem tradit Plutarchus, plac. phil. II, 18. Galen. XIII. Omnes servant *ποιάν*. Galenus pro *παραλάμποντα* habet *νεφέλην .... περιλαμποῦσαν.*

(50) De Dioscuris vid. quae laudat Mitscherl. ad Horat. Od. I, 3. vs. 2.

(51) Stobaeus I, 30. p. 592. ad q. l. Heeren laudat Diogen. Laërt. IX, 10. qui autem non ad Xenophanem, sed ad Heraclitum spectat.

(52) Stob. I, 29. p. 580.

censuisse dicitur. Lunam non, ut Thaleti visum erat, a sole illustrari, sed cum Anaximandro putavit, proprio lumine nitere [53], quippe lunae eandem atque soli tribuens originem. Astrorum autem quem vulgo appellarent ortum et occasum, ille nihil aliud esse dixit quam exstinctionem lucis et renovationem, ut novo semper lumine appareant. Disertis verbis hanc sententiam prodit non indiligens testis, Achilles Tatius [54]: Ξενοφάνης δὲ λέγει τοὺς ἀςέρας ἐκ νεφῶν συνεςᾶναι ἐμπύρων, καὶ σβέννυσθαι καὶ ἀνάπτεσθαι ὡσανεὶ ἄνθρακας· καὶ ὅτε μὲν ἅπτονται, φαντασίαν ἡμᾶς ἔχειν ἀνατολῆς, ὅτε δὲ σβέννυνται, δύσεως. Similiter Stobaeus [55]: Ξεν. ἐκ νεφῶν μὲν πεπυρωμένων (εἶναι τοὺς ἀςέρας)· σβεννυμένους δὲ καθ' ἑκάςην ἡμέραν ἀναζωπυρεῖν νύκτωρ, καθάπερ τοὺς ἄνθρακας· τὰς γὰρ ἀνατολὰς καὶ δύσεις ἐξάψεις εἶναι καὶ σβέσεις. Hi verbis ita conveniunt, ut ab eodem auctore profecti videantur; fortasse Theophrastum secuti sunt, quem supra etiam laudatum vidimus apud Stobaeum. Comparatio qua utuntur, *carbonum* instar astra accendi, ab ipso Xenophane petita videri possit: poëtica certe est et illius aetati congrua. Similiter quidam veterum stellas dixerunt *lapides ignitos* [56].

(53) Stobaeus I, 27. p. 556.

(54) Vid. Isagoge in Aratum cap. XI.

(55) Stob. I, 25. p. 512 sq. add. Plutarch. plac. phil. II, 13. Galen. XIII. Theodor. Serm. IV, p. 59.

(56) Notum est, Anaxagorae crimini datum esse quod *solem* dixisset μύδρον sive λίθον διάπυρον. Xenophon Memor. IV, 7. Valckenaer Diatr. Eurip. cap. IV, p. 30 sq. Schaubach. Anaxag. fragm. p. 139 sqq. Similiter de *luna* et *sideribus* dixit; eademque opinio Diogeni Apolloniatae, Democrito, Archelao placuisse fertur. Vid. Stobaeus Part. I, T. II, p. 508. Plutarch. plac. phil. II, 13.

Quae de astris dicta sunt, item de sole et luna intelligenda, quorum lucem occasu exstinctam evanescere, ortu autem confluentibus ignis seminibus denuo accendi putavit; eademque caussa et lunae menstruas et subitas solis fieri defectiones [57]. Xenophanis sententia a Stobaeo, Plutarcho, ceteris prodita, similibus aliorum veterum placitis comprobatur. De solis ortu et occasu eadem fuit Heracliti opinio, a cujus nomine ὁ Ἡρακλείτειος ἥλιος dictus et celebratus est [58]. Epicuro, qui in rebus naturalibus plerumque non quid esset statuebat, sed quid esse vel fieri posset docebat, haec quoque veterum opinio probabilis visa est, praedicata a Lucretio [59]: Nox, inquit, certo tempore terras obruit,

ubi de longo cursu sol ultima coeli
Impulit, atque suos ecflavit languidus igneis,
Concussos itere et labefactos aëre multo.

Certo item tempore aurora surgit:

quia conveniunt ignes, et semina multa
Confluere ardoris consuerunt tempore certo,
Quae faciunt solis nova semper lumina gigni.

(57) Stobaeus, I, 26. p. 522: Ξεν. ἐκ νέφων πεπυρωμένων εἶναι τὸν ἥλιον· ἔκλειψιν δὲ γίγνεσθαι κατὰ σβέσιν· ἕτερον δὲ πάλιν (πρὸς) ταῖς ἀνατολαῖς γίγνεσθαι. Id. I, 27. p. 560. καὶ τὴν μηνιαίαν ἀπόκρυψιν κατάσβεσιν. Plutarch. plac. phil. II, 24. Euseb. Praep. Eu. XV, 50. Galen. XIV. Origenes: τὸν δὲ ἥλιον ἐκ μικρῶν πυριδίων ἀθροιζομένων γίγνεσθαι καθ' ἑκάστην ἡμέραν.

(58) Plato Rep. VI, c. 11, p. 498, ad q. l. Scholiastes Ruhnken. p. 172, annotat, eandem haberi utriusque sententiam: ἀλλὰ μὴν καὶ Ξενοφάνη τὸν Κολοφώνιον κατὰ σβέσιν τὴν ἡλιακὴν ἔκλειψιν λέγειν γίγνεσθαί φασι, καὶ πάλιν πρὸς ταῖς ἀνατολαῖς ἀνίσχειν.

(59) Lucret. V; 649-750 passim. cf. Diogenes Laërt. X, 92.

Similiter de luna:

Quur, inquit, *nequeat semper nova luna creari,*
Ordine formarum certo certisque figuris,
Inque dies privos aborisci quaeque creata.

Hujusmodi ergo Xenophanis de astrorum ortu et occasu fuisse videtur opinio: quod autem eorum lucem interstingui dixit, non ita intelligendum quasi ipsa prorsus evanescere voluerit et deleri, sed potius, ut veterum comparatione utar, veluti carbonum exstincto candore, sic horum luce dissipata, corpora tamen et globos relinqui, quae nova deinceps luce accendi novisque radiis illustrari queant.

Cum hoc placito facile conciliatur quod Stobaeus aliique tradunt, Xenophanem multos atque adeo infinitos statuisse soles et lunas, pro variis terrarum regionibus variisque zonis [60]. Quod si intelligamus soles lunasque numero complures aut infinitos, ut plerique interpretantur, merito absurda habeatur haec opinio, eoque magis, quod aliis locis unum modo solem unamque lunam agnoscit. Magis est Xenophanis menti consentaneum soles lunasque intelligere renovatas solis lunaeque formas, quippe quos quotidie nova luce accendi, vel ut Lucretius ait, nova semper lumina gigni arbitrabatur; eosdemque pro coeli terrarumque diversitate modo ardentiores modo languidiores putasse probabile est. Cum qua sententia convenit etiam communis loquendi usus: sic Latini, poëtae praesertim, *soles* appellant diversas terrarum

(60) Stobaeus I, 26. p. 534: Ξενόφ. πολλοὺς εἶναι ἡλίους καὶ σελήνας κατὰ τὰ κλίματα τῆς γῆς καὶ ἀποτομὰς καὶ ζώνας. quem locum supra p. 159 attigi. Plutarch. plac. phil. II, 24. Galen. XIV. Origenes l. l. ἀπείρους ἡλίους εἶναι καὶ σελήνας.

regiones et coeli tractus variasque tempestates, ut *soles aestivi* et *hiberni* dicuntur; eadem dictio Graecis, licet minus frequentata, haud tamen incognita fuit[61]. Itaque hoc placitum, infinita esse sidera solesque infinitos, geminum est alteri placito, quod modo vidimus, solem et sidera quotidie renovari, sive, ut ab Origene l. l. relatum est, *τὸν ἥλιον ἐκ μικρῶν πυριδίων ἀθροιζομένων γίγνεσθαι καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν.* Heracliti quoque dictum memoratur ab Aristotele[62]: *ὁ ἥλιος*, inquit, *νέος ἐφ᾽ ἡμέρῃ*, quod Xenophanis sententiae videtur simillimum.

De solis autem defectione explicanda sunt quae a Stobaeo aliisque interpretibus referuntur: *κατὰ δέ τινα καιρὸν ἐκπίπτειν τὸν δίσκον εἴς τινα ἀποτομὴν τῆς γῆς οὐκ οἰκουμένην ὑφ᾽ ἡμῶν, καὶ οὕτως ὡσπερεὶ κενεμβατοῦντα ἔκλειψιν ὑποφαίνειν.* Horum verborum sensus est: putabat, aliquando solis rotam sive orbem lucis dissolutum abscindi et in remotam aliquam terrarum oram delabi; quo facto, solem non amplius patenti luce sed cassum lumine progredi et obscurari. Mira licet videatur haec sententia, non tamen statim repellenda est: mirabilia enim multa hujusmodi ferebat antiquitas, praesertim in explicandis rebus naturalibus quarum caussas rationesque non perspicerent. Quod hic Xenophanes de solis defectione existimasse fertur, idem e vulgari loquendi more dicitur ab Herodoto[64], cum solis defectionem, quae Xerxe in Grae-

(61) Vid. exempli gratia Mitscherl. ad Horat. Od. II, 16, vs. 18. Duker. ad Thucyd. VII, extr. p. 504.

(62) Meteor. II, 2. T. I, p. 427 H.

(63) Stob. Plutarch. Galen. l. l.

(64) Herodot. VII, 37.

ciam invadente facta est, his verbis memorat: ὁ ἥλιος ἐκλιπὼν τὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἕδρην ἀφανὴς ἦν. Quod hic dicit ἐκλιπεῖν τὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἕδρην, concinit Xenophanis dicto, ἐκπίπτειν τὸν τοῦ ἡλίου δίσκον καὶ οὕτως ὡσπερεὶ κενεμβατεῖν [65]. Haec autem non subtilius videtur inquisivisse, sed rationes attulisse sensibus accommodatas nec a communi intelligentia abhorrentes. Alia quoque feruntur physicorum veterum placita cum hoc comparanda: veluti, cum lapides interdum coelo delapsi ferrentur, quidam stellas esse putarunt lapideas aut ferreas [66]; unde etiam Anaxagoras arbitrabatur, ingentem aliquando siderum ruinam fore, cum globi coelo infixi subito quodam motu concussi et labefactati deorsum ferrentur [67]. Quid mirum ergo, si Xenophanes simili modo solis defectionem fieri putaverit aut finxerit? Dicitur quoque memorasse solis quandam defectionem, quae mensem duravisset, item alteram qua lux interdiu ita prorsus obscuraretur, quasi nox esset, ut refert Stobaeus [68]: παριςόρηκε δὲ καὶ ἔκλειψιν ἡλίου ἐφ' ὅλον μῆνα, καὶ πάλιν (ἔκλειψιν) ἐντελῆ, ὥςε τὴν ἡμέραν νύκτα φανῆναι.

(65) Κενεμβατεῖν. Hesychius: κενεμβατεῖ· ματαίως πατεῖ. Suidas: κενεμβατεῖν· εἰς κενὰ βαίνειν, κενὰ ἐπιχειρεῖν. Cf. Photius, Etymol. M. et Etymol. Gudian. Occurrit apud Olympiod. in Meteor. IV, f. 68, A: ἵνα μὴ κενεμβατῇ ὁ λόγος. Apud veteres quidem non reperi; tamen usitatum quondam fuisse, grammaticorum quae attuli testimonia dubitare non sinunt.

(66) Ita Diogenes Apolloniates apud Stob. Eclogg. Phys. I, 25. p. 508.

(67) Plutarch. Lysandr. cap. 12. Diogen. Laërt. II, 12. cf. Schaubach. Anaxagor. p. 159.

(68) Stob. I, 26. p. 522. Plutarchus plac. phil. II, 24. Galenus cap. XIV. Vocem ἔκλειψιν, quae apud Stobaeum intelligenda est, rectius addit Galenus.

De solis autem motu memoratur hoc tradidisse : [69] τὸν ἥλιον εἰς ἄπειρον μὲν προϊέναι, δοκεῖν δὲ κυκλεῖσθαι διὰ τὴν ἀπόστασιν. Ergo solis cursum non certis finibus terminari, neque ipsum circum terram agi, sed recto itinere per coelum ferri putavit. Utrumque opinioni ejus tam de coelestium corporum natura, quam de terrae statu congruum est.

Minus probabile est quod de siderum motu apud Galenum Phil. cap. 13 legitur : Ξενοφάνης κατ' ἐπιφάνειαν οἴεται κινεῖσθαι τὺς ἀστέρας. Si significent haec verba, Xenophanem dixisse sidera specie quidem moveri, reapse autem consistere, abhorret hoc a tota Xenophanis judicandi ratione et ab iis ipsis quae modo de sideribus relata sunt. Praeter Galenum nullus hoc Xenophanis placitum prodit; at Stobaeus et Plutarchus idem Xenocrati tribuunt [70] : Ξενοκράτης κατὰ μίαν ἐπιφάνειαν οἴεται κινεῖσθαι τοὺς ἀστέρας· οἱ δὲ ἄλλοι πρὸ τῶν ἑτέρων τοὺς ἑτέρους ἐν ὕψει καὶ βάθει. Spectat hoc placitum ad veterum nonnullorum disputationem, qui coelum in multos orbes sive sphaeras describebant, in quibus stellae et sidera variis ordinibus essent disposita. Haec autem nihil ad Xenophanem videntur pertinere.

Neque magis probari potest quod Cicero retulit [71] : « habitari ait Xenophanes in luna, eamque » esse terram multarum urbium et montium. » Ciceronis quidem testimonium secutus est et amplificavit Lactantius [72], ita prodens : « Xenophanes di-

(69) Stobaeus l. l. p. 534. Galen. et Plutarch. ibid.

(70) Plutarch. II, 15. Stobaeus I, 25, qui pro κινεῖσθαι habet κεῖσθαι.

(71) Quaest. Acad. IV, 39.

(72) Instit. Div. III, 23.

» centibus mathematicis orbem lunae duodeviginti » partibus majorem esse quam terram stultissime cre- » didit et, quod huic levitati fuit consentaneum, » dixit intra concavum lunae sinum esse aliam ter- » ram, et ibi aliud genus hominum simili modo vi- » vere, quo nos in hac terra vivimus. » Lunae orbem duodeviginti partibus majorem esse quam terram, tradidisse dicitur Anaximander [73], cujus placitum cum Ciceronis de Xenophane testimonio confudit Lactantius. Hujus autem opinionis quamvis varii habiti sint auctores, (alii enim ad Pythagoreos, quidam etiam ad Orpheum referunt [74]) de ceteris tamen parum probata exstant testimonia, unus, cui veteres inde a Platone hanc sententiam nominatim tribuunt, Anaxagoras fuit; de Xenophane ceteri omnes silent. Num igitur contra communem veterum auctoritatem Ciceroni fidem habeamus, an credamus potius illum, quod interdum ei accidit in veterum placitis tradendis, incuria quadam deceptum nomina confudisse: praesertim cum tota Xenophanis de corporibus coelestibus sententia, de eorum origine, figura, conditione, ab hujusmodi placito aliena sit [75].

(73) Plutarch. de plac. philos. II, 25. Stobaeus et Galen. ibi laudati.

(74) De Orpheo et Pythagoreis Fabric. Bibl. Gr. I, p. 132. Brucker. Histor. Philos. I, 398. Boeckh. Philol. p. 130. Apud Pythagoreos saepius τὴν ἀντίχθονα cum luna confusam esse a serioribus interpretibus, alibi explicatius ostendam. Quamvis autem nonnullorum, ut Philolai, fuerit haec sententia, non ideo Pythagorei universe ejus auctores dici possunt. Anaxagorae praeter alios meminit Plato Apolog. Socr. p. 36 D. Schaubach Anaxag. fragm. p. 161 sq.

(75) Ciceronis testimonium repudiatum est a Brandisio comment. Eleat. p. 56 sq. Schaubachio l. l. p. 162; laudatum a Boeckhio l. l. credo, propter Pythagoreorum adsensionem, quorum

§ 7.

Lunae in rerum natura vim nullam esse dixit, τὴν σελήνην παρέλκειν, ut ait Stobaeus; maximam contra vim soli tribuit, quem voluit praecipuam esse caussam ventorum, imbrium, omniumque quae in coelo fiant. Primarius locus est Stobaei, qui haec prodit [76]: Ξενοφάνης ὑπὸ τῆς τοῦ ἡλίου θερμότητος, ὡς ἀρκτικῆς αἰτίας τὰ ἐν τοῖς μεταρσίοις συμβαίνειν· ἀνελκομένου γὰρ ἐκ τῆς θαλάττης τοῦ ὑγροῦ, τὸ γλυκὺ διὰ τὴν λεπτομερείαν διακρινόμενον νέφη τε συνιστάνειν ὁμιχλούμενον, καὶ καταςάζειν ὄμβρους ὑπὸ πιλήσεως, καὶ διατμίζειν τὰ πνεύματα· γράφει γὰρ διαῤῥήδην· πήγη δ᾽ ἔςι θάλασσα ὕδατος. Statuit igitur solis fervore et vi dulces aquae partes, utpote levissimas, e mari sursum tolli; quem humorem diffusum et tenuatum nubes efficere, compressum et condensatum pluviae guttas demittere; ejusdemque evaporatione et spiritu auras ventosque effici. Quae Stobaeus refert, conveniunt Xenophanis sententiae, si

licet etiam constet sententia, in physicis tamen Xenophanes cum Pythagoreis parum concinit. Victor Cousin, Nouveax fragm. p. 44, efficere studet Ciceronis testimonium non esse Xenophanis menti contrarium; quod tamen vereor, ut possit probari: quomodo enim hoc placitum ei congruum videri potest qui in explicanda natura omnia ad rerum speciem sensuumque judicium referret. Brandis vero et Schaubach conjecerunt apud Ciceronem Xenophanis nomen confusum esse cum Xenocrate: at Xenocrati hoc decretum placuisse non constat; idque etiamsi probasset, non tamen auctor hujus sententiae fuit, de quo apud Ciceronem agitur.

(76) In Stobaei appendice e Cod. Flor. excerpta, ad calcem editionis Gaisfordt. vol. IV, p. 6. — τὰ ἐν τοῖς μεταρσίοις scripsi pro κἀν τοῖς μετ. deinde διακρινόμ. νέφη τε συνιςάνειν pro διακριν. νέφη, τὸ συνιςάνειν — Cf. supra fragm. XI.

quidem plurima in rerum natura fieri caloris et humoris exhalatione statuit. Accedit Diogenis Laërtii testimonium [77] : τὰ νέφη συνίςασθαι ὑφ᾽ ἡλίου, τῆς ἀτμίδος ἀναφερομένης καὶ αἰρούσης αὐτὰ εἰς τὸ περιέχον. h. e. *nubes effici a sole eductis vaporibus, qui eas in coelum cogunt.* Itaque satis probata mihi videtur haec sententia; neque ceterorum scriptorum silentio Stobaei et Diogenis auctoritas elevatur : potius inde colligi potest, communia Xenophani haec placita fuisse cum aliis veterum a quibus eadem vel inventa essent vel diligentius explicita. Etenim quamvis Xenophanes non nominetur, ipsa tamen haec placita olim jam inter doctos innotuisse constat. Primum, quod humores e mari sursum sublatos dulces esse propter tenuitatem dixit, idem non modo postea Aristoteli, sed Diogeni etiam Apolloniatae, qui aetate Xenophani proximus erat, placuisse, Theophrasti, ut videtur, testimonio prodit Alexander Aphrodisius. Aristotelis haec sunt [78] : a sole, inquit, qui est naturae princeps, τὸ λεπτότατόν τε καὶ γλυκύτατον ἀνάγεται καθ᾽ ἑκάςην ἡμέραν, καὶ φέρεται διακρινόμενον καὶ ἀτμίζον εἰς τὸν ἄνω τόπον· ἐκεῖ δὲ πάλιν συςὰν διὰ τὴν ψύξιν, κάτω φέρεται πάλιν πρὸς τὴν γῆν.

Alexander [79] ubi Diogenis opinionem de mari e

(77) Diogenes L. IX, sect. 19, ubi vulgo sic legitur : τὰ νέφη συνίστ. τῆς ἀφ᾽ ἡλίου ἀτμίδος αναφ. καὶ αἰρούσης αὐτὰ ἑ. τ. π., quae corrigenda putavimus. Diogenem exscripsit Hesychius Miles. p. 31. Haec autem sententia non est contraria superiori, qua sol ipse dicitur candentibus nubilis concretus. Ibi nubila intelliguntur vapores ardentes et conglobati igniculi; hic autem nubila dicuntur humida, quae ignis fervore educuntur et siccantur.

(78) Meteor. II, 2. T. I, p. 427 F.

(79) In Aristot. Meteorol. II, f. 91 A.

Theophrasto (ipse dicit : ὡς ἱστορεῖ ὁ Θεόφραστος) retulit, haec deinceps addit : Διογένης δὲ καὶ τῆς ἁλμυρότητος ταύτην αἰτίαν λέγει, ὅτι ἀνάγοντος τοῦ ἡλίου τὸ γλυκὺ, τὸ καταλειπόμενον καὶ ὑπομένον ἁλμυρὸν εἶναι συμβαίνει. Hic ergo dulces aquae partes a sole educi sursumque ferri dixit. Quod autem his vaporibus non modo nubes et pluvias, sed ventos etiam et spiritus gigni putavit Xenophanes, idem et aliis placuisse physiologis memorat Aristoteles, dicentibus humorem quondam solis fervore ustum in vaporem conversum esse, inde spiritus aurasque exstitisse : quam opinionem Anaximandri et Diogenis fuisse annotat Alexander [80]. Hi igitur pluviarum eandem ac ventorum fecerunt originem, quam opinionem disertis verbis Aristoteles refert [81] : εἰσὶ δέ τινες οἵ φασι, τὸν καλούμενον ἀέρα κινούμενον μὲν καὶ ῥέοντα ἄνεμον εἶναι, συνιστάμενον δὲ τὸν αὐτὸν τοῦτον πάλιν νέφος καὶ ὕδωρ, ὡς τῆς αὐτῆς φύσεως οὔσης ὕδατος καὶ πνεύματος· καὶ τὸν ἄνεμον εἶναι κίνησιν ἀέρος. Inter auctores hujus placiti celeberrimus est Hippocrates, quem laudat Olympiodorus statuentem [82], τὸν ἄνεμον ἠέρος εἶναι ῥεῦμα καὶ χεῦμα· τούτου γὰρ κινουμένου, τοὺς ἀνέμους ἔλεγε γίγνεσθαι, ἱσταμένου δὲ τὸ ὕδωρ. Ex his testimoniis patet quod demonstrare studui, placita illa, quae Xenophani Stobaeus tribuit, nec a veterum opinione nec ab illius aetate esse aliena.

(80) Aristot. Meteor. II, 1. p. 426 C. ibid. II, 2. p. 428 A. ad q. l. Alexand. Aphrod. II, 4. p. 433 A.

(81) Aristot. Ibid. II, 13. princ. p. 421.

(82) Olympiod. schol. in Meteor. L. I, cap. 15, fol. 22 A. ex Hippocrate περὶ φυσῶν. Praecipue comparanda haec Ennii apud Varron. L. L. V, 19 : « Istic est is Jupiter quem dico, quem Graeci » vocant aërem, qui ventus est et nubes, imber postea, atque ex » imbre frigus, ventus post fit, aër denuo. »

Quum autem mare omnis fontem humoris dixerit, probabile videatur, ad eundem pertinere opinionem illam, flumina quoque e mari duxisse originem. Etsi enim non nominatim illi hoc a veteribus tributum sit, tamen ita nonnullos quondam putasse qui mare omnium aquarum fontem dicerent, perhibet Aristoteles [83] :‹Propter maris, inquit, vastitatem veteribus *ἀρχὴ τῶν ὑγρῶν ἔδοξεν εἶναι καὶ τοῦ παντὸς ὕδατος ἡ θάλαττα· διὸ καὶ τοὺς ποταμοὺς οὐ μόνον εἰς ταύτην, ἀλλὰ καὶ ἐκ ταύτης φασί τινες ῥεῖν.* Idem ab aliis alio modo probatum est, qui de fluminum origine sic existimabant [84] : *τὸ ἀναχθὲν ὑπὸ τοῦ ἡλίου ὕδωρ πάλιν ὑόμενον, ἀθροισθὲν ὑπὸ γῆν, ῥεῖν ἐκ κοιλίας μεγάλης, ἢ πάντας ἐκ μιᾶς, ἢ ἄλλον ἄλλης.* Duplex ergo fuit opinio : alii maris aquam foraminibus subterraneis intrare, atque ita percolatam, amissa amaritudine, fluviorum fontes efficere putabant; alii, cadentibus pluviis, aquas in terrae cavernis colligi, unde fontes et flumina scaterent. Hae opiniones cum aliis veterum placuerunt, tum etiam Anaximandri et Xenophanis sententiae de rebus naturalibus optime videntur congruere. Id tamen, si conjectura fortasse sit probabile, antiquorum auctoritate affirmari non potest.

§ 8.

Inter Xenophanis placita etiam hoc fertur, infinitos mundos esse, quod ex ejus sententia difficilius est explicatu. Qui enim tellurem principium omnis

(83) Meteor. II, 2. p. 427 E.

(84) Ibid. I, 13. p. 422 A.

naturae eandemque infinitam faceret, quomodo is infinitam esse mundorum multitudinem potuit arbitrari? Quos vero intellexerit mundos? An solem et sidera? Ea scilicet quae terrae marisque halitu procreata, neque stabili firmaque natura constare putabat? An infinitum mundorum numerum mente finxit, quos oculis non adspectaremus? At id a Xenophanis ratione abhorret, qui terram totius mundi omniumque rerum genitricem faciebat, et in quaerenda natura ad oculorum sensum omnia referebat.

Si placiti hujus auctoritas quaeratur ea, seriorum testimonio nititur, veluti Stobaei, qui sententiae ejus auctores enumerans, Anaximandrum, Anaximenem, Archelaum, Xenophanem, Diogenem (Apolloniatem), Leucippum, Democritum, Epicurum, hi omnes, inquit, statuunt ἀπείρυς κόσμυς ἐν τῷ ἀπείρῳ κατὰ πᾶσαν περιαγωγὴν [85]. Quam negligenter haec a Stobaeo relata sint, jam ex eo patet, quod illud κατὰ περιαγωγὴν unice conveniat in Democritum ejusque doctrinae aemulos, qui atomorum circumactu mundos effici censebant; a Xenophanis opinione, qui mundum stabili fundamento constitutum nec globosum putabat, prorsus alienum est. Accedit, quod in auctoribus hujus placiti memorandis non conveniunt. Cum Stobaeo concinit Theodoretus; dissentiunt Galenus et Plutarchus, qui Xenophanis nullam faciunt mentionem [86]. Diogenes Laërtius tamen idem placitum ei tribuit.

(85) Stobaeus I, cap. 23, p. 496. Pro περιαγωγὴν Plutarchus et Stobaeus habent περίστασιν, quod praefert Heerenus.

(86) Theodoret. Therap. serm. IV, p. 58, qui haec ab aliis compilatoribus, iisdem quos Stobaeus secutus videtur, desumsit, veluti Porphyrio, Aëtio, aliove, quos ipse nominat auctores. Galen. cap. XI. init. Plutarch. plac. phil. II, 1.

Nimirum orta videtur haec opinio posteriorum scriptorum interpretatione, qui ex aetatis suae rationibus priscorum opiniones interpretantes, mentem eorum perverterunt. Memorata supra nobis est Xenophanis sententia qua censebat, naturae rerumque omnium fundamentum tellurem non perpetuo in eodem statu permansuram, sed paullatim desidentem tandem profundo submersum iri, et terram mundumque omnem collapsurum; tum vero eandem aquis denuo emersum iri, atque ita novum rerum principium fore. Hanc autem ortus et interitus vicissitudinem perpetuam, atque ita infinitum mundorum saeculorumque ordinem fore putabat. Has ergo mutatas naturae formas κόσμυς appellaverit, quo sensu nomen illud usurpatum est a veteribus; [87] posteriores vero inde effinxerint infinitam mundorum multitudinem, eodem modo quo, ut superius vidimus, propter perpetuam solis lunaeque vicissitudinem et lucis renovationem, multos soles multasque lunas ei tribuerunt [88]. Neque nostrae interpretationi obstat Diogenes Laërtius, si, ut mihi corrigendum videtur, legamus eum statuisse κόσμους ἀπείρους, οὐκ ἀπαραλλάκτους δέ, *mundos infinitos quidem numero, sed ordine et figura mutabiles* [89]. Quae Xenophanis

(87) Empedocles vs. 97:

ἄλλοτε μὲν φιλότητι συνερχόμεν' εἰς ἕνα κόσμον
ἄλλοτε δ' αὖ δίχ' ἕκαστα κτλ.

Eodem sensu occurrit in loco Origenis quem mox explicabo. Κόσμος respondet vocabulo τάξις. Serius demum Socratis aetate ad mundum universum translatum est. Vid. Xenophon. Memor. I, 1, 11. cf. Carus de Anaxag. Cosmo-Theolog. in Ideën z. Gesch. d. Philos. p. 737 not.

(88) Vide superius p. 167.

(89) Diogen. Laërt. IX, 19. ubi vulgo sic legitur: κόσμους

videtur de mundi mutationibus fuisse opinio, eadem aliis veterum physicorum probata fuit : unum memorem Diogenem Apolloniatem, quem sic censuisse Simplicius, diligens auctor, testatur, etsi plerique, pari interpretationis errore, huic quoque mundos numero infinitos attribuunt [90].

Quibus rationibus Xenophanes in hanc opinionem de terrae totiusque mundi vicissitudine inductus sit, diligenter proditum est ab Origene, qui de eo haec memorat [91] : Δοκεῖ (τὴν γῆν) ὑπὸ τοῦ ὑγροῦ λύεσθαι, φάσκων τοιαύτας ἔχειν ἀποδείξεις, ὅτι ἐν μέσῃ γῇ καὶ ὄρεσιν εὑρίσκονται κόγχαι· καὶ ἐν Συρακούσαις δὲ ἐν ταῖς λατομίαις

ἀπείρους, ἀπαραλλάκτους δέ. Sed haec lectio parum probabilis est. Si enim hoc dicere voluisset Diogenes, scripsisset certe κόσμους ἀπείρους καὶ ἀπαραλλάκτους. Nunc particula δὲ indicat legendum esse κόσμους ἀπείρους, οὐκ ἀπαραλλάκτους δέ. Huc quoque facit complurium codd. lectio, exhibentium οὐ παραλλάκτους, quod etiam in Diogenis compilatore Hesychio Mil. p. 31 scriptum est. Error facile oriri potuit e librariorum inscitia, qui ante α negans negantem particulam οὐκ, ut supervacaneam, tollendam putaverint. Hujusmodi errores saepius occurrunt, veluti in Parmenide vs. 76 pro οὐδὲ διαιρετὸν alii καὶ ἀδιαίρετον, alii denique διαιρετὸν scripserunt. Difficultatem hanc vidit jam Brandis p. 50, qui legendum conjecit εὐπαραλλάκτους, eadem sententia, quam ipse proposui. Vulgatae tamen lectionis sententiam defendere studuit Cousin p. 48 : « La » chose s'explique encore naturellement et sans aucun changement : » si l'on entend par κόσμους ἀπείρους καὶ ἀπαραλλάκτους (Diogenes, » ἀπαραλλάκτους δὲ) la partie inférieure de la terre qui se déroule » en régions infinies et immobiles. » *At mundos subterraneos* eosque *infinitos* an non modo Xenophanes, sed ullus veterum cogitaverit, vehementer dubito.

(90) Ritter. Gesch. d. Jon. Philos. p. 65.

(91) Origen. Philos. l. l. ἀφύης correxit Gronovius pro δάφνης. Μελίτῳ scripsi pro Μελίτῃ. Pro ἐπηλάθησαν libri nonnulli ἐπελάθησαν vel ἀπηλάθησαν. Sed ducitur a πηλόω. Postrema verba, τοῦτο γίνεσθαι μεταβάλλειν, turbata sunt; melius foret οὕτω κτλ.

λέγει εὑρῆσθαι τύπον ἰχθύος καὶ φωκῶν, ἐν δὲ Πάρῳ τύπον ἀφύης ἐν τῷ βαθεῖ τοῦ λίθου, ἐν δὲ Μελίτῳ πλάκας συμπάντων θαλασσίων· ταῦτα δέ φησι γενέσθαι, ὅτε πάντα ἐπηλώθησαν πάλαι, τὸν δὲ τύπον ἐν τῷ πηλῷ ξηρανθῆναι· ἀναιρεῖσθαι δὲ τοὺς ἀνθρώπους πάντας, ὅταν ἡ γῆ κατενεχθεῖσα εἰς τὴν θάλασσαν πηλὸς γένηται, εἶτα πάλιν ἄρχεσθαι τῆς γενέσεως· καὶ τοῦτο πᾶσι τοῖς κόσμοις γίνεσθαι μεταβάλλειν. «Censet tellurem humore paullatim solvi, talia afferens indicia, quod in terrae visceribus montibusque reperiantur conchae; et Syracusis in lapidicinis narrat reperta esse piscis et phocarum vestigia, in Paro aphyae formam in profundo saxo impressam; in Melite omnium marinorum generum crustas: haec ergo quondam facta esse quum omnia in limum essent conversa, deinde vestigia in luto indurata esse. Dicit quoque homines omnes perire, quum tellus demersa in lutum vertatur, deinde vero renasci omnia, et hac vicissitudine mundos omnes mutari.» Haec Origenes, cujus testimonium firmatur auctoritate Plutarchi, qui idem placitum tangit in Stromatis dicens [92]: ἀποφαίνεται δὲ καὶ τῷ χρόνῳ καταφερομένην τὴν γῆν εἰς τὴν θάλασσαν χωρεῖν. «Docet terram continenter et paullatim desidentem aliquando submersum iri.» Ita ergo Xenophanes levioribus indiciis ductus eadem jam de terrae ortu praeceperat, quae recentiores, terrae viscera altius perscrutati, certissimis signis confirmarunt. Sed ille quod in terra fieri videbat, idem ad totius mundi naturam retulit; eadem ratio aliorum veterum fuit, quam tangit Aristoteles, cujus verba hoc placitum egregie illustrant [93]:

(92) Apud Eusebium Praep. Eu. I, 8. p. 23.

(93) Aristot. Meteor. I, 14. p. 424 H. οἱ μὲν οὖν βλέποντες ἐπὶ μικρὸν αἰτίαν οἴονται τῶν τοιούτων παθημάτων τὴν τοῦ ὅλου με-

« Quum multis locis, inquit, apparerent magnae terrarum mariumque mutationes [94], veteres, quorum angustior erat acies, putarunt *easdem ad universum mundum pertinere.* Etsi autem verum est, multas nunc terras esse ubi olim mare fuit, tamen *caussa hujus rei non ad mundi naturam referenda est :* ridiculum est enim propter exiguas brevesque mutationes universum hoc moveri putare, siquidem terrae magnitudo et moles ad totum mundum puncti instar est. » Haec quae ille in veteres physicos dicit, conveniunt prorsus in Xenophanem, qui quum terram faceret praecipuam universi partem, hujus quoque mutationibus totius mundi faciem naturamque immutari censebat.

§ 9.

Jam explicuimus ea quae de Xenophanis physicis apud veteres memorata reperiuntur. In singulis horum testimoniis explorandis multa offendimus incerta et obscura, multa etiam confusa et contraria, quae non facile in ejusdem hominis mentem cadere viderentur : quo factum est ut viri docti existimaverint, aut ficta esse pleraque haec et a Xenophanis mente aliena, aut ipsum in quaerendo nulla ratione usum

ταβολὴν, ὡς γινομένου τοῦ οὐρανοῦ· . . . . ἀλλὰ τούτου τὴν αἰτίαν οὐ τὴν τοῦ κόσμου γένεσιν οἴεσθαι χρή· γελοῖον γὰρ διὰ μικρὰς καὶ ἀκαριαίας μεταβολὰς κινεῖν τὸ πᾶν· ὁ δὲ τῆς γῆς ὄγκος καὶ τὸ μέγεθος οὐδέν ἐστι δήπου πρὸς τὸν ὅλον οὐρανόν.

(94) De his mutationibus multa ex Herodoto aliisque veteribus refert Jo. Camiotes ad Theophrasti Metaph. f. 61 sq. (Ald. 1551.) Locus item insignis est apud Theophrastum de Ventis p. 233. (edit. Basil. 1541.)

conjecturas tantum protulisse parum aut nihil inter se cohaerentes [95]. Diligentius vero considerantibus apparuit, multa horum, etiam quae recentiores prodiderunt, antiquitatis fide non prorsus esse destituta, et in plerisque quae memorantur ejus placitis, quamvis multa sint recentiorum opinionibus obscurata et confusa, latere tamen vetustatis vestigia, quae comparata inter se et ex veterum mente illustrata illius sententiam quodammodo nobis repraesentent. Itaque doctorum virorum, praesertim Brandisii et Cousinii opera adjuti id jam consecuti videmur, ut et singula Xenophanis et aliorum physicorum placita sint illustriora, et universa illius quaerendi cogitandique ratio clarius pateat. Fateor quidem nonnulla Xenophani tribui, quorum fides non satis constet; sed in his ad liquidum perduci non possunt omnia; eo debemus esse contenti si probaverimus, quae illius nomine prodita sint, nec ipsius rationi nec antiquitatis ingenio repugnare.

Haec autem universe contemplantes, videmus in rebus naturalibus explicandis Xenophanem longe aliam viam atque in rebus divinis esse secutum. In his omnia ad mentem retulit, qua sola duce ad divinae naturae cognitionem tetendit; in illis ad oculos refert omnia, omnia sensuum judicio explicat. Poëtarum et vulgi fictiones ac fabulas omnia Diis plena fingentium rejecit; propius accessit ad antiquissimorum physicorum simplicitatem, qui res tales fere esse censerent, quales oculis cernerentur. Itaque licet in explicanda rerum natura multa ipse finxerit eaque absurda, talia tamen sunt quae

(95) Vid. Meiners Gesch. d. Wissensch. p. 618. Heeren ad Stobaeum, Part. I, T. II, p. 513, *q*. et p. 522, *b*.

naturae veritati magis videantur congruere. Terram facit totius mundi principium et fundamentum; quaecumque in coelo gignantur, exhalationibus et concretionibus fieri censet, omnia denique fluxa esse et mutabilia. Multa placita cum aliis veterum praesertim Ionicis habuit communia, qui plura etiam acutius et diligentius perscrutati sunt : unde non mirum eum in physicis non magnam nobilitatem esse adeptum, et Aristotelem in ceterorum placitis memorandis hujus nullam paene fecisse mentionem.

Qui autem talem informaret rerum naturam, hunc non mirum est etiam vulgares superstitiones contemsisse et divinationem sustulisse. Hanc ei sententiam tribuit Cicero Divin. I, 3 : E philosophis, inquit, « ut de antiquissimis loquar, Colophonius Xenopha- » nes, unus qui Deos esse diceret, divinationem » funditus sustulit; reliqui vero omnes praeter Epi- » curum . . . . divinationem probaverunt. » Quamvis vero Xenophanis menti convenire videatur haec opinio, tamen non satis certa est Ciceronis auctoritas. Si tantum diceret Xenophanem ita sensisse, posset probari; quum vero praeter Epicurum hunc unum inter antiquissimos fuisse dicit qui divinationem tolleret, quamquam idem a Plutarcho et Galeno proditum est[96], tamen antiquitatis testimonio repugnare videtur. Unus enim, cujus celebris fertur haec sententia, non Xenophanes sed Anaxagoras fuisse dicitur, qui rerum omnium rationes e naturalibus caussis repetere solebat et cujus dictum quoque hoc memoratur :

(96) Plutarch. Plac. phil. I, 5. Ξενοφάνης καὶ Ἐπίκουρος ἀναιροῦσι τὴν μαντικήν. Galenus c. XXX.

μηδὲν εἶναι τὴν εἱμαρμένην ὅλως, ἀλλ' εἶναι κενὸν τοῦτο τοὔνομα.[97] Quam ob caussam ille a veteribus ἄθεος judicatus est. At, objiciat aliquis, propter hoc ipsum, quod Anaxagoras ἄθεος dictus esset, Cicero mentionem ejus non fecit, et Xenophanem memorat ut unum qui Deos esse diceret, divinationem tolleret. At quos Deos dixit Xenophanes? non eos certo quos vulgus coleret, sed unum Deum praestantiore natura. Talem vero divinam naturam etiam Anaxagoras esse voluit, mentem praedicans totius mundi principem et gubernatorem. Quamobrem si hic Deos negasse dicatur, idem de illo esset dicendum; neque vero Xenophanes, si divinationem sustulisset, ἀθέου cognomen facile effugisset. Itaque probabile est, Ciceronem amborum nomina inter se confudisse, uti modo etiam in placito de luna referendo eum fecisse vidimus[98]. Xenophani certe haec sententia, quamvis ab ejus mente non aliena fuerit, idoneis tamen testimoniis tribui non potest.

(97) Vid. Alex. Aphrod. in Aristot. de An. II, f. 161. de Fato, f. 163 A. qui loci omnes fugerunt interpretes, ipsum etiam Schaubachium in Anaxagorae Fragm. de hoc disserentem p. 38 sqq. et p. 151 sqq.

(98) Vid. supra p. 170. sq.

III.

DE RERUM COGNITIONE.

§ 1.

Postquam Xenophanis de rebus divinis et naturalibus sententiam exposuimus, restat ut de humana natura quid senserit videamus. Haec quaestio, ut est omnis philosophiae maxima, ita sero demum tractari coepit : etenim jam dudum veteres de Deo et rerum natura multa mirabiliter senserant et praedicaverant, prius quam in ipsum hominem inquirerent. Socratis ejusque aetatis fuit haec quaestio; superiorum vero quae feruntur placita infantiam philosophiae referunt, qua veluti primum dispicientes non nisi confuse obscureque cernerent. De Xenophane ex iis, quae quamvis pauca ad nostram memoriam pervenerunt, idem existimandum est.

Diogenes L. IX, 19, memorat eum statuisse, ὅτι ἡ ψυχὴ πνεῦμα. Antiquissima et pervulgata fuit haec opinio, quam homines jam pridem communi sensu conceperant, ut ipsa nomina, tam *anima* et *animus* Latinis, quam ψυχὴ Graecis, ostendunt : significant enim spiritum, quem prisci dicebant universe vim illam qua vivimus, sentimus, agimus, cogitamus [1]. Ex communi opinione effloruit antiquissimorum vatum sententia idem probantium. Sic in Orphicis ferebatur, τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ ὅλου εἰσιέναι, ἀναπνεόντων φε-

(1) Cicero, Tusc. Qu. I, 9. Lennepius Lex. Etymol. in v. ψύχω.

ῥομένην ὑπὸ τῶν ἀνέμων, *e mundo intrare animam aurarum spiritu vectam*[2]; h. e. eodem spiritu, qui per universum mundum diffusus est, etiam homines animari. Primi quoque philosophi et physici eandem sententiam celebrarunt, quum animam subtilissima materie, eadem qua mundum, constare dicerent, sive ignea illa sive aetherea[3]: unde patet hoc placitum non tam Xenophani proprium, quam aetati ejus commune fuisse. Idem fere Diogeni Apolloniatae aliisque tribuit Aristoteles[4]: Διογένης δὲ, ὥσπερ καὶ ἕτεροί τινες, ἀέρα τοῦτον οἠθεὶς πάντων λεπτομερέςατον εἶναι καὶ ἀρχὴν, καὶ διὰ τοῦτο γιγνώσκειν τε καὶ κινεῖν τὴν ψυχὴν (ἔλεγεν)· Hoc autem placitum magis ad rerum naturam et elementa quam ad animum pertinet, et physici seu physiologi potius quam philosophi habendum est.

Ad animum autem, h. e. ad vim animi et cognitionem, indagandum primum facta est progressio, cum de cognoscendi veritate coepisset dubitari. Nam ut omnis philosophiae sic hujus etiam quaestionis principium fuit dubitatio, quae et ex naturae rerumque varietate et ex opinionum inconstantia nata est: haec animo reputantibus orta est cogitatio, nihil certo scire homines, tantum de rebus opinari. Memorabile ergo in historia philosophiae hoc placitum, cu-

(2) Aristot. de Anima I, p. 485 B. Tiedemanno (Griechenl. Erste Philos. p. 54.) haec sententia doctior videbatur quam pro Orphei aetate; in quo reprehensus est a Wyttenbachio Bibl. Crit. T. II, Part. II, p. 87. Etiam Lobeckius et Bodius, qui de Orphicis diligentius et eruditius disputarunt, hanc sententiam ab istius aetatis simplicitate non judicant abhorrere. Vid. Bode, Orpheus, p. 98 et p. 153 not.

(3) Aristot. An. I, 2, p. 478 sqq. Plutarch. plac. Phil. IV, 3. alii.

(4) Aristot. l. l. p. 479 E.

jus auctorem praesertim Xenophanem fuisse veteres testantur. Ipsius servantur versus, quibus hanc sententiam prodidit : « Quaecumque, inquit, de » Diis totoque mundo a me dicta sunt, de his nemo » unquam certum sciat; ac licet etiam verum as- » sequatur, ipsum tamen hoc nescit; namque in » omnibus rebus opinamur tantum : δόκος ἐπὶ πᾶσι » τέτυκται » [5]. Hoc dictum multi veterum memorarunt, sensum varie interpretati sunt : alii ad res fluxas quae sensibus percipiuntur, alii ad omnem omnis naturae cognitionem dicunt pertinere; alii in eo dubitationis modestiam laudant, alii principem faciunt scepticorum. Quod ut judicetur, ipsius verba diligentius declaranda sunt. Nihil ait manifestum esse ἀμφὶ θεῶν τε καὶ ἅσσα λέγω περὶ πάντων; Deos dicit non ex sua sententia (nam unum modo statuebat Deum) sed ex vulgari opinione; τὰ πάντα universam rerum naturam significant. Haec vulgo tam a poëtis quam physicis celebrabantur, qui Deos et rerum naturam suo quisque modo fingebant, et quales ipsi finxissent, tales esse affirmabant. Ista autem opinionum varietas et licentia Xenophani videtur hanc dubitationem fecisse qua judicaret, quaecumque de his praedicentur, obscura esse et incerta, eorumque increparet arrogantiam qui se haec scire profiterentur [6].

(5) Vid. fragm. XIV, supra p. 51.

(6) Ad hunc locum pertinere videntur duo Aristotelis loci, quorum utriusque non satis explicata est sententia. Alter est Metaph. III, 5. p. 672 A. ubi commemoratis iis veterum qui occultam rerum veritatem, sensus fallaces existimarent, accedit deinceps ad eos qui veritatem omnino tollerent. Superiores illi, inquit, εἰκότως μὲν λέγουσιν, οὐκ ἀληθῆ δὲ λέγουσιν· οὕτω γὰρ ἁρμόττει μᾶλλον εἰπεῖν ἢ ὥσπερ Ἐπίχαρμος ἢ Ξενοφάνης. ἔτι δὲ πᾶσαν

Non alienum est cum hoc comparare Pythagorae illam et Pythagoreorum sententiam qui se non σοφούς,

ὁρῶντες ταύτην κινουμένην τὴν φύσιν, κατὰ δὲ τοῦ μεταβάλλοντος οὐδὲν ἀληθευόμενον, περί γε τὸ πάντη πάντως μεταβάλλον οὐκ ἐνδέχεσθαι ἀληθεύειν. Primum lectio non constat. Veteres quidem interpretes legunt ὥσπερ Ἐπίχαρμος εἰς Ξενοφάνην, ut editum est a Brandisio p. 79; sed quodnam Epicharmi dictum significetur non memorant : ex ipsis igitur Aristotelis verbis eliciendum esset, sic ut opinatur Cousin, de hoc loco ita commemorans : « Nous trouvons » aussi dans la métaphysique d'Aristote un passage, duquel il re» sulterait qu'Epicharme avait dit de Xénophane: *Il a l'air d'a» voir raison, mais il a tort.* » Hic ergo Aristotelis illa, εἰκότως μὲν λέγουσιν, οὐκ ἀληθῆ δὲ λέγουσιν, ex Epicharmi in Xenophanem dicto expressa putavit; quod vereor an sit probabile. Equidem in his nullum agnosco poëticum vestigium; videtur vero tangi ab Aristotele nota illa utriusque sententia, qua de rerum sensuumque obscuritate et inconstantia questi sunt. Xenophanis dicta memoravimus; Epicharmi versiculi exstant apud Diog. Laërt. III, 11, ubi dicit :

ἐν μεταλλαγᾷ δὲ πάντες ἐντὶ πάντα τὸν χρόνον.

Non igitur erat quod Epicharmus hac in re Xenophanem reprehenderet. Idcirco in Aristotele nescio an sic legendum sit : οὕτω γε (nempe ὥσπερ ἐκεῖνοι) ἁρμόττει μᾶλλον εἰπεῖν ἢ ὥσπερ Ἐπίχαρμος ἢ Ξενοφάνης εἶπον, πᾶσαν ὁρῶντες ——— ἀληθευόμενον, περί γε τὸ πάντη πάντως μεταβάλλον οὐκ ἐνδέχεσθαι ἀληθεύειν. Cf. Platon. Theaet. p. 152, D. E. Haec autem sententia, quae tam Xenophani quam Epicharmo placuit, pertinet tantum ad res quae sensibus percipiuntur, non ad divinae naturae notionem quam uterque mente conceperat. Aristotelis locum tangit Grysar, de Epicharmo disputans in Quaestt. de Doriens. Comoed. p. 115. (Colon. 1828), etsi parum recte explicare videtur.

Alter autem locus, de quo monendum est, exstat de Art. poët. cap. XXV. Graefenh. ubi agitur περὶ λύσεων, s. de solutionum fontibus in artificum et poëtarum operibus aestimandis. In quibus, inquit, *si reprehendatur, quod vera non sint, respondendum, esse talia qualia debent esse* (ἐὰν ἐπιτιμᾶται ὅτι οὐκ ἀληθῆ, ἀλλ' οἷα δεῖ); *si horum neutrum, at talia esse qualia vulgo opinantur* (εἰ δὲ μηδετέρως, ὅτι οὕτω φασίν), *veluti quae de Diis fin-*

sed φιλοσόφους, non sapientes, sed studiosos sapientiae appellari voluerunt. Utrumque et superiorum sapientiae reprehensionem et novae philosophandi rationis initium continet. Hoc etiam veterum quidam animadverterunt, ut patet ex Stobaeo qui ita de Xenophane commemorat [7] : Ξενοφάνους πρώτου λόγος ἦλθεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἄξιος γραφῆς, ἅμα παιδιᾷ τάς γε τῶν ἄλλων τολ-

gunt ; tum autem addit : ἴσως γὰρ οὔτε βέλτιον οὕτω λέγειν (τὰ περὶ θεῶν) οὔτε ἀληθῆ, ἀλλ' ἔτυχεν ὥσπερ Ξενοφάνης· ἀλλ' οὔ φασι τάδε. Ita vulgo legitur, etsi parum recte : alterutrum ἀλλ' certe vitiosum est; pro οὔ φασι corrigendum vel οὖν vel ὅτι φ. pro Ξενοφάνης alii codd. Ξενοφάνει. Duplex autem potissimum est virorum doctorum emendatio, altera Victorii, quam multi, in iis Hermannus, secuti sunt : ἴσως γὰρ οὔτε βέλτιον οὕτω λέγειν οὔτε ἀληθῆ· ἀλλ' ἔτυχεν ὥσπερ Ξενοφάνει οὐ σαφῆ τάδε. Altera Tyrwhitti : — οὔτε ἀληθῆ ἄλλως ἔτυχεν, ὥσπερ Ξενοφάνης· ἀλλ' οὖν φασι τάδε. Latine : *profecto enim neque praestabilius est haec de Diis praedicare neque verum, sed ut Xenophani videtur, incerta sunt ista, et opinabilia* ; vel : *neque praestabilius, — neque verum, ut ait Xenophanes ; at tamen vulgaris haec est opinio.* Harum utra verior sit, nolo statuere. Altera spectat ad Xenophanis sententiam de qua nunc agimus, altera ad fabularum reprehensionem de qua vidimus fragm. V-VII. Vulgatam lectionem sequitur Cousin p. 58, eamque sic interpretatur : « Il n'est peut-être pas » fort juste de dire : cette représentation n'est pas selon la vé- » rité des choses et n'est que le fruit de l'imagination, une sim- » ple possibilité, comme le dit Xénophanes il faut prouver que » cela est contre l'opinion. » Cujus interpretationis veritatem equidem praestare non ausim.

(7) Stobaeus, Part. II, L. I, 1, p. 14 sq. Idem quod hic de Xenophane, de Pythagora dicit Hermias in Plat. Phaedr. extr. p. 204 Ast. πάντων δὲ τῶν (add. πρὸ) Πυθαγόρου καὶ περί τι ἐπιστημόνων σοφῶν καλουμένων, ὁ Πυθαγόρας ἐλθὼν τὸ θεῖον μόνον σοφὸν ἐκάλεσεν, ὡς ἐξαιρετὸν τὸ ὄνομα τῷ θεῷ ἀπονείμας, τοὺς δὲ ὀρεγομένους σοφίας φιλοσόφους ἐκάλεσεν. Cf. Diogen. L. Prooem. sect. 12. Ammon. Herm. εἰς τὰς τοῦ Πορφυρίου ε' φώνας (ed. Ald. 1546, 8°.) fol. 5, B

μᾶς ἐπιπλήττοντος καὶ τὴν αὐτοῦ παρίϛαντος εὐλάβειαν, ὡς ἄρα Θεὸς μὲν οἶδε τὴν ἀλήθειαν, δόκος δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται· ἡ μὲν γὰρ φιλοσοφία Θήρα τῆς ἀληθείας ἐϛὶ καὶ ὄρεξις καὶ τῶν συγχορευτῶν καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς συμφωνίας φησίν. In primis ergo illi haec laus tributa est, quod superiorum arrogantiam modestiore philosophandi ratione repressit, quod Cicero quoque et alii de eo testantur [8]. Quamquam Stobaeus quidem Xenophanis dictum e Platone ornavit et auxit: veluti hoc, ὡς Θεὸς μὲν οἶδε τὴν ἀλήθειαν, convenit plane cum illis in Phaedro dictis a Socrate: τὸ μὲν σοφὸν καλεῖν ἔμοιγε μέγα εἶναι δοκεῖ καὶ Θεῷ μόνῳ πρέπειν· τὸ δὲ ἢ φιλόσοφον ἢ τοιοῦτον τι μᾶλλον τε ἂν αὐτῷ ἁρμόττοι καὶ ἐμμελεϛέρως ἔχοι. Item quod philosophiam dicit Θήραν τῆς ἀληθείας, usurpatum illud a Platone et Platonicis, ut sapientiae studium appellent *veritatis indagationem*, τοῦ ὄντος Θήραν, ut in Phaedone dicit Socrates. Denique quod eadem ὄρεξις καλῶν συγχορευτῶν (sic enim legendum puto) καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς συμφωνίας habetur, admonet nos τῶν ἐρωτικῶν, quorum studio et scientia se excellere Socrates profitetur, quum pulcri amorem optimum existimat philosophiae ducem, quo colendo veritatis virtutisque studium in juvenum animis accendatur [9]. Animadvertenda haec duximus, ne in Xenophanem conferantur ea quae nec aetas ejus nec ingenium ferebat. Jam haec dubitatio eo videtur valuisse, ut

(8) Cicero Acad. Qu. IV, 25. Timo ap. Sext. Empir. Pyrrh. I, 224. ceteros philosophos omnes arrogantes dicit, hunc ὑπάτυφον appellat.

(9) Platonis loci exstant in Phaedr. p. 178 D. in Phaedon. p. 17 Wytt. ad q. l. cf. annot. p. 155. Proclus Theolog. Platon. I, 1. Idem in Parmen. vol. IV, p. 38, ed. Cousin. De amore agit van Heusde philos. Platon. Initia, p. 96 sqq.

Xenophanes ab incerta rerum natura sensuumque consuetudine mentem avocaret, et extolleret ad concipiendam illam divinitatis notionem, quam unam esse revera et aeternam dixit. Sed quaeritur, num in ipsam quoque τοῦ ὄντος naturam dictum sit illud δόκος δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται. Timo quidem Scepticus Xenophanem inducit querentem, quod ne seni quidem contigisset verum perspicere [10]:

Ὡς καὶ ἐγὼν ὄφελον πυκινοῦ νόου ἀντιβολῆσαι
ἀμφοτερόβλεπτος· δολίῃ δ' ὁδῷ ἐξαπατήθην·
πρεσβυγενὴς ἔτ' ἐὼν καὶ ἀπενθήριστος ἁπάσης
σκεπτοσύνης.

Quae obscurius dicta sic verti possint: *Utinam verae mentis compotem esse mihi contigisset, qui senex etiam in considerando halucinor (ancipiti enim via sum deceptus) et in omni disceptatione sum ambiguus.* » Sic etiam alii Xenophanem sensisse dicunt, nihil om-

(10) Timo apud Sext. Empir. Pyrrhon. I, sect. 224, p. 58. qui ut in verborum usu saepe insolens est, etiam hic nonnulla parum perspicue dixit. Ἀμφοτερόβλεπτος Brandis interpr. *utramque partem caute circumspiciens;* at hoc parum convenit cum eo quod subjungitur: δολίῃ δ' ὁδῷ ἐξαπ. Composita cum ἀμφὶ et ἀμφότερον saepe *dubitationis* et *ambiguitatis* habent vim; itaque ἀμφοτερόβλεπτος intpr. *in considerando incertus, halucinans*, simili sensu quo ἀμφοτερόγλωσσος dictus est Zeno Eleaticus. Major est difficultas in corrupta voce ἀπενθήριστος. Schneiderus, qui corrigit ἀναμφήριστος, non longe a vero abesse videtur, nisi quod negans particula ἀν — non conveniens est. Ἀμφήριστος (ab ἔρις) sign. ἀμφίβολος, ἀμφίλογος. Potest autem, ut multa verbalia in τος, etiam active poni, pari significatione et usu quo ἀμφίλεκτος, *in contendendo et disputando anceps*, quod h. l. congruum est. Itaque corrigendum puto: ἐπ' ἀμφήριστος ἁπάσης σκεπτ. vel uno vocabulo ἐπαμφήριστος, ut ἐπὶ ad seq. genitivum pertineat. Quam parum ac paene nihil hoc distet a vulg. scriptura, cuique patet.

nino ulla in re sciri posse : *μηδὲν εἶναι καταληπτὸν ἐν τῇ φύσει τῶν ζητουμένων*, ut memorat Sextus. Idem tamen alio loco dicit, Xenophanem, quae de Deo existimat, sine dubitatione proferre (*δογματίζειν*) [11]. Similiter Galenus [12]. *Ξενοφάνην περὶ πάντων ἠπορηκότα, δογματίσαντα δὲ μόνον τὸ εἶναι πάντα ἓν, καὶ τοῦτο ὑπάρχειν θεόν* [13]. Probabile quidem est Xenophanem in contemplanda divina natura sensisse, hanc majorem et praeclariorem esse quam quae cogitatione possit comprehendi, atque interdum, quum altius mentem intenderet, in cogitando vacillasse; illud vero haud probabile, eum, quum relictis sensibus novam ingressus esset philosophandi viam, hanc pariter ancipitem et incertam existimasse. Ista igitur dubitatio praesertim ad rerum naturam et vulgares opiniones referenda est. Sic ille inchoasse videtur quod deinceps persecutus est Parmenides, qui veritatem ab opinione manifesto distinxit.

(11) Adv. Mathem. VII, sect. 52. Pyrrhon, I, 223.

(12) Hist. Philos. cap. III. p. 24. F.

(13) Diogenes Laërt. IX, 20, sic refert : *φησὶ δὲ Σοτίων, πρῶτον αὐτὸν εἰπεῖν ἀκατάληπτα εἶναι τὰ πάντα, πλανώμενος.* Quid sibi velit istud *πλανώμενος*, non satis perspicuum : si Sotionis errorem arguere voluit Diogenes, rationem certe addidisset. Dubitavi, num ortum esset illud *πλανώμενος* ex *πλὴν μόνου τοῦ ἑνός*. — Huc addendus S. Epiphanius, adv. Haeres. L. III, T. 2, (Vol. I, p. 1087.) quo libello nihil est in suo genere vitiosius et turbatius : *εἶναι δὲ τὰ πάντα, ὡς ἔφη, οὐδὲν ἀληθές·* (fort. corr. *εἶναι δ. τ. πάντα ἓν ἔφη· οὐδὲν ἀληθές.*) *οὕτως τὸ ἀτρεκὲς ἡμῖν ἄδηλον, δόκησις δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται, μάλιστα τῶν ἀφανέων.*

§ 2.

Ex illa autem sententia fluxisse videntur alia quaedam Xenophani a veteribus attributa de mentis sensuumque judicio. Plutarchus [14] : ἀποφαίνεται δὲ καὶ τὰς αἰσθήσεις ψευδεῖς, καὶ καθόλου σὺν αὐταῖς καὶ αὐτὸν τὸν λόγον διαβάλλει. Hoc teste, Xenophanes non modo sensuum sed rationis etiam vim labefactavit. Alii vero sensus solum ab eo sperni dicunt, rationis auctoritatem probari. Aristocles in libris de philosophia [15]: Quidam, inquit, censent, δεῖν τὰς μὲν αἰσθήσεις καὶ τὰς φαντασίας καταβάλλειν, αὐτῷ δὲ μόνῳ τῷ λόγῳ πιϛεύειν· τοιαῦτα γάρ τινα πρότερον μὲν Ξενοφάνης καὶ Παρμενίδης καὶ Ζήνων καὶ Μέλισσος ἔλεγον, ὕϛερον δὲ οἱ περὶ Στίλπωνα καὶ τοὺς Μεγαρικούς. Stobaeus item in iis qui ψευδεῖς τὰς αἰσθήσεις statuerent, Xenophanem numerat [16]. At Xenophanes etsi ea, quae sensus moverent, fluxa et incerta judicaret, ipsam tamen sentiendi et intelligendi vim (τὴν δόξαν et τὸν λόγον) distinxisse, non est probabile; nam si fecisset, non foret tanta de sententia ejus controversia, quae nunc ex eo nata est quod dicta illa, quae modo attulimus, varie suo quisque modo interpretarentur.

Magis etiam a Xenophane alienum est quod de veritatis criterio eum cogitasse dicunt, ut memorat Sextus, cum laudatis illis versibus dicit [17]; vi-

(14) In Stromatis apud Euseb. Praep. Eu. I, 8, p. 23 B.

(15) Ap. Euseb. ibid. XIV, p. 756. B. C.

(16) Ms. Florent. ed. Gaisfordt. p. 71. Euseb. l. l. p. 718 D.

(17) Sext. Emp. adv. Mathem. VII, sect. 110. In eandem sententiam atque Sextus interpretatur Proclus in Timaeum p. 78 : ἄλλων γὰρ ἄλλο τὸ κριτήριον θεμένων, τῶν μὲν αἴσθησιν, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοί φασιν, τῶν δὲ δόξαν, ὥσπερ ὁ λέγων, δόκος δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται, τῶν δὲ λόγον.

deri eum μὴ πᾶσαν κατάληψιν ἀναιρεῖν, ἀλλὰ τὴν ἐπιστημονικήν τε καὶ ἀδιάπτωτον, ἀπολείπειν δὲ τὴν δοξαστήν· τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει τὸ *δόκος δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται*· ὥστε κριτήριον γίγνεσθαι κατὰ τοῦτον τὸν δοξαστὸν λόγον, τοῦτ' ἐστὶ τὸν τοῦ εἰκότος, ἀλλὰ μὴ τὸν τοῦ παγίου ἐχόμενον (h. e. τὸν τῆς ἀληθείας). Ipsa nomina κατάληψις, *veri comprehensio*, κριτήριον, λόγος δοξαστὸς et ἐπιστημονικὸς, quae Stoicis et Academicis debentur, satis arguunt recentioris aevi notiones, quas ne suspicabatur quidem Xenophanis aetas. Idem dicendum de eo, quod nonnulli huic tribuerunt τὴν ἀκαταληψίαν, *nihil posse comprehendi* sive *cognosci* [18], et principem eum dixerunt Scepticorum. Nam quamvis de omnibus etiam rebus (quod non fecit) dubitasset, non ideo scepticus posset haberi; nisi fortasse et is, qui primus suam aliquam de divino numine vel de rerum origine sententiam dixerit, theologus vel physicus habendus sit. Scepticismus non est simpliciter dubitatio, sed certa dubitandi ratio et disciplina, quae aliquot demum aetatibus post orta est. Sed nata est haec opinio ex eo praesertim, quod ista cognitionis dubitatio post Xenophanem magis magisque invaluit, praecipue inter Megaricos, qui Eleaticis cognati atque adeo iidem habiti sunt [19], et horum successores Pyrrhonicos, qui Pyrrhone auctore item Eleae scepticismi jecerunt fundamenta. Quo facile factum est, ut horum rationem etiam ad antiquio-

(18) Origenes, l. l. laudans ejus dictum quod attulimus, οὗτος ἔφη πρῶτος, ἀκαταληψίαν εἶναι πάντων. Sextus Empir. supra memoratus, VII, 52.

(19) Vid. Diog. L. II, 106. Cicero. Quaest. Acad. IV, 42. Megaricorum principes dicit Xenophanem, Parmenidem, Zenonem, eosdemque Eleaticos. Cf. Spalding. Commentar. in libellum de Xenoph. Zen. et Gorg. p. 3 sq.

res Eleaticos transferrent, et a Xenophane disciplinae hujus initium repeterent, praesertim cum sceptici, quo majorem sibi conciliarent auctoritatem, nobilissimum quemque veterum inter suae disciplinae auctores et aemulos studerent numerare [20]. Eadem caussa explicandum quod quidam dialecticae artis auctorem eum existimarunt. Quod si ita intelligatur, Xenophanem in primis philosophorum fuisse, qui ratione de Deo philosophatus sit, potest probari; si vero significetur, dialecticam artem ab illo auctore conditam esse, minime probandum est. Ita tamen nonnulli voluerunt. Sextus Empiricus [21]: *τῶν δὲ διμερῆ τὴν φιλοσοφίαν ὑποστησαμένων, Ξενοφάνης μὲν ὁ Κολοφώνιος τὸ φυσικὸν ἅμα καὶ λογικὸν, ὡς φασί τινες, μετήρχετο.* Eristicae quoque artis eum auctorem facit Aristocles [22]: *Ξενοφάνης δὲ καὶ οἱ ἀπ᾽ ἐκείνου, τοὺς ἐριστικοὺς κινήσαντες λόγους πολὺν μὲν ἐνέβαλον ἰλιγγὸν τοῖς φιλοσόφοις, οὐ μὴν* (inserend. fort. *ἀλλὰ*) *ἐπόρισάν γέ τινα βοήθειαν.* Nimirum quum Xenophanis et Parmenidis ratio, qua de natura disseruissent, subtilior esset et abstrusior, eorum argumentationibus posteriores abusi sunt ad inanem disserendi jactationem, qua obscurarunt magis quam illustrarunt philosophiam. Multi hujusmodi *σοφοὶ* erant

(20) Vid. Diog. Laërt. IX, 72 sq. Scepticen subtilius definire et accuratius a ceteris disciplinis distinguere instituit Sextus Empiricus Pyrrhon. I, c. 29 sqq.

Caeterum e recentioribus, qui de hac Xenophanis sententia quaesiverunt, Baylius eum perfectum paene facit scepticum, Diction. *Xenoph.* not. L. Hunc jam redarguere instituit Brucker. Hist. crit. phil. p. 1154. Eandem quaestionem tractant Brandis. p. 60 sqq. Cousin, p. 87 sqq. cum cujus judicio meum maxime concinit; Ritter Gesch. d. Phil. p. 459.

(21) Adv. Math. VII, 14.

(22) Euseb. Praep. Eu. XI, p. 510 C.

Socratis et Platonis aetate, Eleatici, Megarici, Heraclitici, quos hic non semel carpit, ut in Cratylo, cum dicit [23]: *καὶ τῶν νῦν οἱ πολλοὶ τῶν σοφῶν, ὑπὸ τοῦ πυκνὰ περιστρέφεσθαι ζητοῦντες ὅπῃ ἔχει τὰ ὄντα, ἀεὶ ἰλιγγιῶσι, κᾆπειτα αὐτοῖς φαίνεται περιφέρεσθαι τὰ πράγματα καὶ πάντως φέρεσθαι.* Hoc dictum, quod de multis posteriorum Eleaticorum valet, non recte in disciplinae hujus auctores Parmenidem et Xenophanem Aristocles transtulit. Potius in Zenonem convenit, qui quae praeceperat Parmenides subtilius et argutius disputavit: quare hunc merito Aristoteles appellavit dialectices inventorem [24].

Vidimus ergo quo valuerit illa Xenophanis dubitatio. Haec prima fuit via, qua animus ad sui cognitionem tenderet et vim ipsa suam, mentem et cogitationem, agnosceret. Hanc viam ille quidem aperuit; persecuti sunt posteriores qui, quae ille monstraverat, diligentius explicuerunt, veluti Parmenides, qui (ut modo memoravi) opinionem a veritate, mentem a sensibus clarius distinxit. Xenophani vero ipsam mentis notionem nondum fuisse perspectam, tota ejus ratio declarat [25]. Quanto minus huic tribui potest tripartita illa animi divisio in *ψυχὴν*, *νοῦν*, *φρένας*, quam sententiam a nullo quidem veterum memoratam, Brandis ex ipsius versu quodam efficere studuit, eo praesertim inductus, quod idem placitum Pythagorae a nonnullis scriptoribus esset tributum [26]. Etsi fatendum est id non minus a Pythagorae quam Xe-

(23) Platon. Cratyl. p. 411, B. C.

(24) In Sophista, deperdito libro. Vid. Diogen. L. VIII, 57. Sextus Emp. Math. VII, 7.

(25) Tetigimus id supra p. 139 sq.

(26) Brandis Comment. Eleat. p. 37. usus versu illo, quem exposui

nophanis aetate et doctrina abhorrere. Posteriorum Pythagoreorum fuit haec sententia, ut Philolai [27] aliorumque, a quibus immerito, ut multa alia, in auctorem hujus disciplinae translata est.

Jam singulatim explicuimus quae de Xenophane prodita sunt; nunc universa paucis comprehendamus. Profectus est a poëtarum fictionibus et fabulis, quibus tam Deorum religio quam vitae disciplina erat oppleta: has non solum ut futiles irrisit, sed etiam ut impias et Diis indignas refutavit. Quos vulgo Deos putarent, coelum, sidera, solem, nihil aliud esse docuit nisi nubeculas et auras natura concreta et caduca, in quibus nihil esset immortale, nihil divina praestantia dignum. Hanc naturam mente investigans quaesivit praeclarius quiddam, quod aeterum esset et perfectum, id est tale quod a naturae concretione disjunctum sola mente possit comprehendi. Sic a divina natura fecit philosophandi principium. Hoc propositum philosophiae cum aliis artibus fuit commune: ut enim poësis, ut sculptura a rebus divinis celebrandis profecta est, primique vates et artifices in Deorum majestate praedicanda et imaginibus fin-

fragm. III. Neque tamen pro certo id affirmari posse ipse jam animadvertit p. 58. Improbavit Cousin p. 83, et Ritter Gesch. d. Phil. p. 453. Pythagorae hoc placitum tribuunt Diogenes L. VIII, 30. Plutarch. plac. Phil. IV, 4. alii.

(27) Vid. Boeckh. Philol. p. 190.

gendis praecipue versati sunt, similiter haec omnium artium princeps a naturae divinae contemplatione profecta est, in cujus specie exprimenda interiores animi sensus expressit. Sed ille quum ad hanc quaestionem accederet dialectices paene ignarus, non mirum si et ipse et alii, qui eum secuti sunt, in disserendo parum subtiles et interdum ἀγροικότεροι[28] fuerint: haec tamen laus merito ei tributa, quod relictis ceterorum sententiis novam viam esset ingressus, eoque deduxisset philosophiam ubi ex sese pendeat sola, nec quidquam habeat nisi notiones illas a natura in animis adumbratas et ab omni sensuum perceptione remotas [29]. Itaque ejus exemplum maximam vim habuisse videtur in sequentium tam Pythagoreorum quam Eleaticorum rationem, qui quaestiones ab illo institutas de rerum essentia, de uno, de aeterno, de absoluto, subtilius persecuti sunt et plenius explicuerunt.

Qui vero de Deo tam magnifice sentiebat, idem in rerum natura nihil admodum praeclarum, nihil excelsum spectat. Numen divinum e mundo paene tollit; omnia ad naturalem vim, concretionem et exhalationem, refert; ex oculorum sensu omnia judicat. Licet quaedam accuratius exploraverit, in plerisque tamen extra vulgares aetatis suae opiniones non est progressus. Quo factum est, ut in physicis multo minorem quam in metaphysicis (ut hoc verbo utar) celebritatem sit adeptus. In utrisque diversam secutus

(28) Ut judicat Aristoteles Metaph. I, 5, p. 648 F.

(29) Cf. verba Brandisii p. 75. Plutarch. in Strom. apud Euseb. Praep. Eu. p. 23, A: Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος ἰδίαν τινὰ ὁδὸν πεπορευμένος, καὶ παρηλλαχυῖαν πάντας τοὺς προειρημένους.

est philosophandi viam : in altera dominatur Italicae philosophiae studium in mentis cogitatione positum; in altera cernitur Ionicorum philosophorum ingenium ad sensuum judicium omnia referentium [30]. Hinc duo quodammodo proposita sunt genera philosophiae, alterum divina, alterum terrena et humana complectens : utrumque diligentius distinxerunt Eleatici et divina ab humanis plane separarunt; illa, in mentis cogitatione posita, studiose admirati, haec quae in oculorum conspectu sunt collocata, paene contemserunt.

E Xenophanis philosophandi ratione facile intelligitur, quod hic in primis fuisse traditur qui de veritatis cognitione coepit dubitare. Quum enim relicta vulgari opinione novam viam esset ingressus, quid mirum si *avia* illa *Musarum loca* peragrans, *nullius ante trita solo*, vacillaret interdum et rerum obscuritas aciem ejus praestringeret, quo quasi halucinans exclamaret incerta esse omnia, nihil posse cognosci. Praesertim in contemplanda natura quum consideraret multiplicem rerum omnium varietatem et inconstantiam, existimavit in his nihil certum esse, omnia in opinione versari. Sic nata est cognitionis dubitatio, quae ut melioris philosophiae fuit initium, sic etiam peperit captiosam illam Sophistarum rationem, qui inani disserendi aucupio rerum cognitionem obscurarunt.

(30) Cousin l. l. p. 84 sqq.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

p. 2. Timæi testimonium inter fragmenta ejus retulit Goeller, de situ et orig. Syrac. p. 264, qui item corrigi vult ἄχρι τῶν Κύρου τε καὶ Δαρείου χρόνων.

p. 4. In loco Theologumenon non animadverti, quod etiam novissimum editorem Boeckhium fugit, pro Φωκεῖς scribendum esse Φωκαεῖς, ut jam dudum monuit Mahne V. C. de Aristoxeno p. 210 sq. ubi hunc locum explicat.

p. 13, n. 25) Platon. Sophist. p. 224, scribendum, p. 242.

p. 14, n. 28) Panaetii testimonium apud Diog. Laërt. XI, 20, tetigit Van Lynden, de Panaetio, p. 115.

p. 20, l. 3. Diogenes L. IX, 10, scribendum, IX, 20.

p. 26, n. 57. Ad verba, etiam *Sutyrae,* addend. (vel potius *Satirae*).

Fragm. II, p. 36, l. 7. Diogenis et Plutarchi testimoniis addatur hoc : Idem significat Aristoteles de Xen. Zen. Gorg. c. IV : ὅτι πάντῃ ἀκούει καὶ πάντῃ κρατεῖ. Vid. inferius p. 129, n. 54.)

Fragm. VI, p. 42, vs. 5. Epicharmi quos attulimus versus emendatiores dedit G. Dindorf, Aristophanis fragm. p. 200.

Fragm. X, p. 47, l. 3. Simplicius ad Aristot. Phys. 1, p. 258 E. addendum, f. 41 A.

Fragm. XIV, p. 51, l. 13. Addendum : Postremam sententiam δόκος δ' refert item Stobaeus Eclogg. P. II, p. 14. Heeren.

Fragm. XXI, p. 68, lat. vers. vs. 9. avi, corrig. flavi.
vs. 11. oribus, — floribus.

Ibid. p. 71, vs. 11. Ad illustrandam dictionem ἀν τὸ μέσον Theognidi adjungatur Alcaei fr. apud Heraclid. Pont. p. 413, in Fragm. collect. Lips. p. 317, 2.

Fragm. XXVI, p. 80, l. 16. πιμπλᾷ, corrig. πιμπλᾶ.

Fragm. XXVII, p. 81. Adnotentur haec : Pro ἐλάται vir doctus scribendum censuit βάκχοι, quod verbum videri hoc loco desiderari, etiam ipse monui. Lobeckius in Aglaophamo,

qui liber modo mihi in manus venit, t. I, p. 308, mavult hunc versum sic emendari :

ἑστᾶσιν δ' ἐλατῶν πυκινοὶ περὶ δώματα βάκχοι.

Caeterum haec verba alicujus sunt momenti ad illustrandum nomen βάκχοι.

Fragm. XXXI, p. 83. Xenophanis testimonium, Homerum quam Hesiodum natu maiorem fuisse, fugit eruditissimum Bode, de utriusque aetate subtiliter quaerentem in Orph. p. 49, sq. not. Quod si animadvertisset, non statuisset, credo, ante Ephori tempora nullum fuisse Graecorum, qui Homerum faceret Hesiodo antiquiorem.

p. 119, n. 26) ἀσκηθής Vocabulum, corrigend. Vocabulum ἀσκηθής.

p. 128, n. 50) Metaph. III, § 2. corrig. Metaph. III, 1 et 2.

p. 145, l. 14. nemisceamus, corrig. ne misceamus.

p. 146, n. 5) Plutarch. plac. phil. addendum, III, 11.

p. 176, n. 85) περιαγωγὴν Plutarchus et Stobaeus, corrigendum, Plutarchus et Galenus.

p. 189, n. 8) Cicero Acad. Qu. IV, 25, corrigend. IV, 23.

INDEX AUCTORUM

QUI DE XENOPHANE MEMORARUNT.

